

واریق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
 آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

سکیزینجی ایل صایی ۱۲، ۱۱ (آردیجیل صایی: ۹۳، ۹۴)
 سال هشتم شماره ۱۲، ۱۱ (شماره مسلسل ۹۳، ۹۴)

بهمن و اسفند ۱۳۶۵

(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

این مجله بهیچ حزب و گروهی بستگی ندارد

VARLIQ

Monthly

PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
 8th Year No. 11, 12 (Serial No. 93, 94)

Feb, March, 1967

Address: Veli-ASR Ave. Bidi Str.No. 17
 Tehran, Iran

قیمت ۲۰۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

ایچینده کیلر

(نهرست)

- ۳- ۱- بیر تدقیق حقیقنده (پروفیسور تورخان گنجیئی): دوکتور حمید نطقی
- ۸- ۲- یشنه ده (شعر): بهرام ائلچین
- ۹- ۳- اسلام دؤورونده تورک ادبیاتی (۲): دوکتور جواد هیئت
- ۱۵- ۴- شعر: علی صمدی
- ۱۶- ۵- خسرو و شیرین موضوعسو و تورک ادبیاتی (۲): پروفیسور غ. بیگدلی
- ۲۴- ۶- مباتی دستور زبان آذربایجان (ترکیبات و جملات): م. ع. قوزانه
- ۳۴- ۷- قوجامان آذربایجان شاعری «محزون» ابدیته قوووشدو: گنجملی صباحی
- ۳۹- ۸- حیدر بابایان، ساوالانا (آی ساوالان، منظومیه سی نین چاپی مناسبتیله): ح. نطقی
- ۵۱- ۹- نهج البلاغه اوخویلق: اسماعیل هادی
- ۵۳- ۱۰- چینار و بالتا: م. شمسیری
- ۵۴- ۱۱- وارلیغین آلتینجی جدولی: پیروز ثومهرینلی
- ۵۶- ۱۲- از مجلات و روزنامهها: آزادی زبان و خط، زبان آذری نه
- ۵۸- ۱۳- تلویزیوندا تورکمنجه و تریلیش لرئ: این لریکن
- ۵۹- ۱۴- محبت و غم دیر: ح. م. ساوالان
- ۶۱- ۱۵- قینخ تیکه بوخچا: دوکتور حمید نطقی
- ۶۲- ۱۶- منیم آرزیم: سلیمان ثالث
- ۶۳- ۱۷- چک خنجر مؤگانی: رضا پاشازاده (تیریز)
- ۶۴- ۱۸- کیچیک اوخوجوموز
- ۶۶- ۱۹- میر عبدالفتاح مراغای: میر هدایت حصاری
- ۷۰- ۲۰- صاری گول: قهرمان خطیبی
- ۷۱- ۲۱- گوزوم یولدا قالاچاق: مهروند نیاب
- ۷۲- ۲۲- سفر ده اولان حرمتلی عمی نه: (میر علی مصدق
- ۷۳- ۲۳- سل کلیدی: سید فخرالدین ملجائی
- ۸۱- ۲۴- چاغیر یلمامیش قونا قنار: ت. پیرهاشمی
- ۸۷- ۲۵- آتالار سوزو: منظوری خامنه ای
- ۸۸- ۲۶- تلیم خان و شعر صنعتلری: علی کمالی
- ۹۱- ۲۷- حسین خان باغبان: صمد مرهاری نیا

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
 آهلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

وارلیق

سککیزینجی ایل - بهمن ، اسفند ۱۳۶۵ شمسی

دوکتور حمید نطقی

بیر تدقیق حقیقده

✧ موغوللار دان قابا قکی فارسجا شعرینده تورکجه ✧

دوستوموز پروفه سور تورخان گنجیی نین ، منسوب اولدوغولوندون اونیوه رسیته سی، شرق و آفریقا مطالعهری مکتبی نین (جلد ۴۹، قسم ۱/۱۹۸۶) تاریخ و صایلی بولله تهنینده چیخان قیمتلی تدقیقاتی الیمیزه چاتدی، سئوینهرک اوخودوق . بورادا ، بو قیصا یازی نیسن چرچیوه سینده اجمالاً اوندان بحث اتمه گی فایدالی اولاجاغینی دوشو - ندوک .

ت . گنجیی دیلیمیزین شانلی تاریخیندن قارانلیقدا قالمیش و حقیقده لازیمی قدهر چالیشلما میش بیر صحیفه نی الینه آلیر . تدقیقاتین اهمیتی باره سینده بیر نقطه یه اشارت اتمک یقتر . ت . گنجیی نین مقاله سی نین نشریندن قیصا بیر زمان گشچمیش اولما - سینا باخما یاراتی ، اونون عکس صدالاری بیره قدهر گلکده گشچیکه - دی . باکی - دا چیخان " ادبیات و اینجه صنعت قزئتلی " - نین ۸ آغوستوس (اوت) ۱۹۸۶ تاریخلی نومره سینده چاپ اولموش پروفه سور طاهر حاجی یقتر - ین بوبابدا یازدیغی مفصل بیر تحلیل دن ده تما - دقا خبردار اولدوق .

ت . گنجیی - نین آراشدیرماسی بیله باشلار :

" فاجا شعری تورکستان و خوراساندا یوکسه‌لیش و انکیشافی،
"سامانی" دولتی حدودلاری ایچینده تورک عنصرلری نین نفوذلانماسی
دئورینه تماذفا ائدر".

" تورکلر داها اولدن ، عرب فتوحاتی دئوریندن ، بویئرلرده
یاشاییردیلسادا آنجاق " سامانیلر" زامانیندا سیاسی عسگری قدرت
اولاراق بوی گؤسترکیلر و کؤله‌لیکدن ان اوجا مقاملارا دیرماشدیلار".
" او زامانکی فارس شعری نین معدود قالینتیلاریندا ، ساده‌جه
تورک آدی نین گئچمه‌سی دگیل ، آرادا- صیرادا تورک اصللی سؤزلرده
تاپیلیر".

مؤلف بو مقدمه‌دن صورنا او زامانلارین تاریخی منظره‌سی نی قیصا
اولاراق گؤستریر و صورنا او چاغین فارسجا شعرلرینده ، اصطلاحنا
" تورکیزم " دئییه آدلاندیریلان ، تورک دیلینه عاید سؤز و تعبیرلردن
متعدد مثاللار گتیریر.

ت . گنجه‌یی - نین بو چالیشماسینداکی " اورژیینال " طرفی مسئله
نی عادتین ترسینه اولاراق اله آلماسیندا دیر ، چونکو ، چوخ زامانلار
دقتلر تورکجه‌ده یاد عنصرلری اختارماغا حصر ائدیلیلر ، یعنی تورکجه
ده مثلا " فارسیم " بحث موضوعو اولور ، حالبوکی ایندی پروفه‌سؤر
گنجه‌یی نین تدقیقاتی بیردفعه داها دیلچی لرین دقتینی فارسجاداکی
" تورکیزم " - لره چکمیشدیر .

بو زمینه ده داها اولکی نادیر چالیشمالاری خاطرلتمک اوچون
ت . گنجه‌یی نین آراشدیرمالارینی تحلیل و بیزیم تماش ائتدیگیمیز
نقطه‌نی ده تأیید ائدن ط . حاجی بیف - ین یازیمی نین باش حصه‌سینی
آز دگیشیکلیکلره نقل ائدیریک :

" عادت ، علمده تورک دیللری (اوجمله‌دن آذربایجان دیلی) ایله
شرق دیللری نین قارشیلیقلی علاقه‌لری نین اؤگره‌نیلمه‌سی بیرطرفلی
شکیلده آپاریلیمیشدیر : عموماً عرب ، فارس و باشقا شرق دیللری نین
تورک دیلرینه تاثیریندن دانیشیلیمیشدیر . بورادا معین منطیق ده وار
کی ، دوغرودان دا گوجلو تاثیر محض همین یؤنده گئتمیشدیر . آنجاق
بئله بیر طرفلی لیکنه اینکی تورک دیللری نین مضمونو و سوتیه‌سی
حقینده گئرچک اولمایان تصور یاراتمیش ، هم ده بو دیلرده دانیشان
خلقلرین مشرقین سیاسی خریطه‌سینده کی یئرینی دومانلی گؤسته ریمیشدیر .

یوتون بونلارلا یاناشی، تورکولوژیده او جملهدن آذربایجان فیلولوژی سینده اؤزوندن باشلاما، اؤزونو چیخیش نقطهسی گؤتورمه صیناقلاری دا اولموشدور. بو جهتدن مرحوم پروفهسؤر ح. آراسلی - نین نظامی نین دیلینده آذربایجان سؤزلری، مورفولوژیزم لری و فراژولوژی واحد لرینی آشکار ائدن مقالهسی و زرینه زاده نین " فارس دیلینده آذر-بایجان سؤزلری " آدلی مونوقرافیا سی خصوصی قشید اولونمالیدیر. تورک دیل لریندن باشقا دیل لره آلینما لارین اؤگره نیلمه سی مسئله سینده صون واقتلار بیر دیرچهلش نظره چارپیر. ماراقلیدیرکی، بو دیرچه-لیشین عموم دونیا " رزونانسی " دا حس اولونور.

... پروفهسؤر تورخان گنجه یی نین چاپ اولونموش تدقیقاتی دئدیگیمیز باخیمدان چوخ قیمتلی دیر... تدقیقاتدا مونغول اشغالیندا - ان قاباکی فارس (شعرینده) ایشلنمیش تورکجه ... عنصرلر - اؤگره نیلیر. آراشدیرمانین اوستون جهتلریندن بیرى اودورکی، دیل تاثیرى مسئله سی علائیده (علیحده) لینگویستیک (گئرحک) کیمی گؤتورلمه ییب، قومپله قس حالیندا، بوتؤو تاریخی - مدنی - سیاسی - سوسیولوژی پروسه سی ترکیب حصه سی کیمی آلینیر. محض بئله متودولوژی سایه سینده مؤلف " اویژه قتیف " علمی نتیجه لره گلیر."

(ط . حاجی یئف " دامما - دامما گؤل اولار "، آدی گئچن قزئتده)
 مؤلف " موغوللاردان قاباق کی فارسجا شعرینده تورکجه " عنوانلی آراشدیرماسیندا، اشارت اولدوغو کیمی، میلادی ۱۳ - نجی عصره تک " درى فارسجا " ادبیاتیندا ایشله دیلن تورکجه سؤزلری آختارمیشدیر. بو یولدا دورلو چتینلیکلردن بیریزی ده موجود اثرلرین اوخونولماز - لیغی دیر. درى فارسجا دیوان و جؤنگلرده تورکجه سؤزلر، خطاط و استنساخ ائدنلرین بو دیلی بیلمه دیکلری سببی ایله عموما غلط و تحریف ائدیلمبش بیر حالدا ثبت و صورادان دا ائله جهده چاپ اولوبلار. بؤیوک " فضولی " - نین تعبیریله " کاتب - بدتحریر " - لرین " فساد - رقم " - لری ایله اکثر " سؤز " - لر " شور " اولموشلار و " کور " اولما - یان " گؤز " ده قالما میشدیر.

مثاللاردان هله چوخ بسیطی صاییلان بو بیئتی اله آلاق :

قراسنقر آنکه که نصرت پذیرد

بر آقسنقر آثار خذلان نماید

بو بثیتین باش سؤزو بیزیم الیمیزده کی خاقانی دیوانیندا (۱)
" فراسنقر " (" فرا " و " سنقر " آراسیندا فاصله ایله) دثیه یازیلیدیر .
سمرقندلی " سوزنی " - نین بو بثیتینده کی :

پیچیده یکی " ارمک " میرانه بسر بر
بربسته یکی گزگ ترکی به کمر بر

" ارمک " کلمه سی ، دیوانین رداقتورونون ده دثدیگی کیمی یازما
نسخه لرینده " لامک " و " لاک " شکلینده ثبت اولموشموش (۲)
گینه عثینی دیواندان بیر باشقا مثالی نظره آلاق :

مفکن بغمزه بردل مجروح من نمک
وزمن به قبله سرمکش ای قبله " یمک "
ای ترک ماه چهره چه باشد اگر شبی
آئی به حجره من و گویی " قونوق گرهک "

○○○○○

کلروی ترکی و من اگر ترک نیستم
دانم همین قدر که به ترکی است گل " چیچک "
از چشم من بر آن " چیچک " تو چکد سرشک
ترکی مکن بکشتن من برمکش " بیچک " (۳)
(" یمک " قبیله آدی دیر ، " قونوق گرهک " = قوناق گرهک ، بیچک =
بیچمک مصدریندن = پیچاق)

بوسفر رداقتورون دا گوزوندن قاچمیش " تحریف " - لر واردیر :
بیرینجی بثیتده " بقبله " ، " بقله " ، ایکینجی بثیتده " قونوق "
یادا قدیم ووقالیزه اولما میس یازیدا " قنق " یئرینه " قنق " اوچون
- جو بثیتده " چیچک " یئرینه " حجک " ، دؤردونجو بثیتده گینه
" چیچک " یئرینه " حجک " و " بیچک " یادا " بچک " یئرینه " نجک "
یازیلی دیر . (سوزنی دیوانی ، ص ۲۳۴) .

(۱) " دیوان افضل الدین بدیل بن علی نجار خاقانی شروانی " رداقتور
ضیاء الدین سجادی ، زوار نشریاتی ۱۳۵۷ ، تهران ، ص ۱۳۵ - ۲) " دیوان
حکیم سوزنی سمرقندی " ، رداقتور : دوقتور نا صرالدین شاه حسینی ، امیرکبیر
نشریاتی ۱۳۳۸ ، تهران ، ص ۳۳ - ۳) پروفه سور تورخان گنجهیی ، " موغوللار
دان قابق کی فارسجا شعرینده تورکجه " ، " شرق و آفریقا مطالعه لری
مکتبی " لوندون اونیه ورسته سی نشریاتی ۱۹۸۶ ، لوندون ، ج ۴۹ ، قسم ۱
ص ۷۴ .

گله حکده بو نوعدن تدقیقاتا قالخانلارین بولوندا هر آددیم باشی
بئله "تحریف" لر داش کیمی تیکیله جکدیر . ت . گنجهیی - نین بو انگل
لردن موفقیتله گئجیدیگی گؤرونور .

مؤلفین گتیردیگی مثاللاردان اولوشان ماتریال اوزه رینده ، یوخا -
ریدا آدی کئچن تنقیدچی - دیلچی پروفه سور طاهر حاجی شیف - یین ۱۲۰۰
کلمه دن آشقین مقاله سینده حدی تحلیل ایشی آیارماسی ، پروفه سور
تورخان گنجهیی - نین آراشیرمالاری نین اهمیتینه بیراشارت اولایلر .
او گنجهیی - نین تدقیقاتینی ماهیت باخیمیندان دا دگرلندیریر
تنقیدچی دن بیر گئجید نقلی ایله سؤزه صون وئیریریک :

" ت . گنجهیی - نین بئله بیر پسیقولینفویستیک مشاهیده سسی
دقتی چکیر کی ، فارس شعرینه تورکیزم لر ، تورک خلق لرینه منسوب
گؤزه لین (تصویری) ایله بیرگه آباق آچیر . "

" تورک گؤزه لی نین باخیشلاری داها چوخ ترنم اولونور - او نرگیزه
بنزه دلیر ، کؤنول اوخشایان گؤزلری نین کیچیکلیگی ایله اوره گی
گئنیشلیگی نین تضادی اوستونده بو گؤزه لین جانلی تصویری یارادیلیر
حاذبه سی سین ، شیرین فردی لهجه سی نین خاطیرینه گؤزه لین آنا دیلینی
قیمتله ندیرمه سی و اونا سؤیکنمه سی ، السته بدیعی (شاعرانه)
فنددیر . مستقیم حقیقت ایسه اوندان عبارتدیرکی او زامان ، آذربایجان
و باشقا تورک دیللری شرقین واجیب سیاسی - ارتباطی واسیطه لریندن
اولموش ، اؤز زنگین لیگی ایله سئچیلیمیش ، شرقین قدیم ادبی دیللری
ایله بیر سویمه ده جیش ائتمیشدیر . ت . گنجهیی " تاریخ - فخرالدین
مبارکشاه " اثریندن (۱۳ - نجی عصرین اوللری) بئله بیر مثال گتیریر
کی ، شرقده " عرب دیلیندن صونرا تورکجه دن ... داها گؤزه ل و داها
لایققلی بیر دیل بوخدور " . بؤیوک اؤزبک شاعیری امیر علیشیر نوایی
اؤزونون " محاکمه اللغتین " اثرینده تورکجه نی شرقین قدیم و زنگین
ادبی دیللریندن اولان فارس دیلی ایله مقایسه ائدیپ ، تورکجه یین
امکانلی بیر (شعر) دیلی اولماسینی تحروبی و نظری جهتدن آیدینلا -
شدیریر ، اونون فعل فورمالاریندا متحرکلیگی ایله سئچیلن بیر صیرا
جهتربن آنحاق عرب دیلینده کی خصوصیتلره مقایسه یه گلدیکی گؤسته
- ریر . ماراقلیدیرکی ، ت . گنجهیی نین آشکارا لادینی کیمی بو فکیره له
علیشیر نوایی دن ۳۰۰ ایل اول ده سؤیلنمیشدیر . بو وضعیت له ایلک

اورتا عصرلردن تورکه دیللیری نین، او جمله دن آذربایجانجا نین یازیلی و شفاهی، بدیعی و حقوقی انسیت واسیطه سی کیمی ایشلندیگینه دلالت ائدیر. ت. گنجهیی نین تدقیقاتی بو قناعته بیر داها ایناندریر. اونون گتیردیگی پوختیک متن لر گوسته ریر کی، تورکیزم لر فارس دیل - لی شعرلرده، عادتاً دیل لر آراسی علاقه لرده وردیش اولدوغو کیمی ساده جه لقسیک منیمسه لر سوپه سینده دگیل، داها درینه گئدیر و مرکب بیر پروسه سین نتیجه سی کیمی تظاهر ائدیر. "

(ادبیات و اینجه صنعت قزغنتی، عینی یازی)

دوستوموز گنجهیی - یه گله جک ایشلرینده ده موفقیت ل---

آرزولاییریق .

بهرام ائلچین

=====

* یئنه ده *

(گیریش)

یئنه ده قیزیل سان آی قیزیل آلما * گلین تک گؤزه لسن آی قیزیل آلما
 اؤزگه لر، چیلله دیردئییه - یاد ائلدن * یوللانان قارپیزلا خوشدورلار سا- من :
 رنگان چاققیسی ایله سنی صویوبان * آنا یورد بوشقابی ایجره قویوبان
 هردن بیردیلمین کسب یئیه رم * وطنین عشقینه غزل دئییه رم :

* غزل *

ای وطن داغلاری نین کؤینگی آغ دیر یئنه ده
 قیشدا داغ قارلی گره ک داغ ائله داغ دیر یئنه ده
 امجیندن سودو اسگیلمز او جئیران اینه گین
 قلبیمه طاقت اولان ساپساری یاغ دیر یئنه ده
 الین آغدان قارایا وورمایان آروادلار هئج
 خاص خاتونلار یا شاییر باشلاری ساغ دیر یئنه ده
 شهر اولادینا دا پای چیخار اؤز رزقیندن
 بو سببدن آنا یوردون اؤزو آغ دیر یئنه ده

جبلله آخسامی ۱۳۶۵

﴿ اسلام دؤورونده تورک ادببائى ﴾

۲ - خوارزم تورکجهسى ادببائى

۱۲ - اينجى ميلادى عصردن صونرا کاشغرادببى دىلى ويا خاقانى تورکجهسى خوارزمده ، اوغوز ، قبقاق و قانىقلى ائللرى نين لهجلىرى نين تاشيريله بيرآز دگيشهرك خوارزم تورکجهسىنى ميدانا گتيردى . مغوللارين استيلاسيندان صونرا بو منطقه چنگيزين بيويوک اوغلو جوجى اولوسو و آلتين اوردو حكومتى نه تابع اولدو و خوارزم تورکجهسى بو منطقه نين رسمى دىلى اولدو . معتزله مذهبى و ديگر عرفانى طريقتلرين نفوذو بو منطقه نين کولتورونون يوکسلمه سىنه سببا ولدو .

خوارزم منطقهسى اسلام اوردوسونون بورايا گلگيندن قاباخ داها چوخ ايرانلى ائللرين يوردو ايدي . بونلارين دىلينه خوارزمببى دئيليردى . بونلار ۶- اينجى ميلادى عصردن صونرا غربى گوک تورکلره تابع اولدولار و تورکلره ياخيندان تماس تاپديلار .

۹- اونجو ميلادى عصرين صونلاريندان تورک ائللرى نين خوارزمه کؤچ لرى شدتلندی و نتيجه ده ۱۲ - اينجى عصردن صونرا بو منطقه نين عمومى خلق دىلى تورکلشدى .

بعضى مؤلفلر خوارزم تورکجهسىنى خاقانى و جغتاي تورکجه لرى نين آراسيندا بير کورپو کيمي قبول ائديرلر . خوارزم تورکجه سببى بعضى خصوصيت لريله خاقانى و جغتاي تورکجه سيندن فرقله نير . بسو خصوصيتلرين ان مهم لرى بونلاردير :

اسكى تورکجه ده کى "د" خاقانى و خوارزم تورکجه لرينده "ذ" و جغتاي ، اؤزبک و اوغوز تورکجه لرينده "ى" يه تبديل اولور : آذاق ، آذاق ، آياق . بؤدوک ، بؤدوک ، بؤيوک . قادهغو ، قاذغو ، قايغو (قايغى) اسكى تورکجه ده کى "ب" خاقانى و خوارزم تورکجه لرينده ق = W و جغتاي ، اؤزبک و اوغوز تورکجه لرينده "و" اولور : ائب ، ائف ، ايو (جغتاي و اؤزبک) و ائو (اوغوز) . اوغوز تورکجه لرينده "د" اولور : تى ، دى (جغتاي و اؤزبک) ،

ده (اوغوز).

خوارزم تورکجه سینده سۆزلرین باشیندا "ی" چوخ ایشله نیر. مثلا "ایراق یئرینه بیراق و اوخشاماق یئرینه یوخشاماق دئیلیر." "ق" (قا - لین ک) بعضا "خ" اولور: یاخشی

گرامر جهتیندن ده خوارزم تورکجه سی نین آموزونه مخصوص خصوصیت لری واردیر. خوارزم تورکجه سیله یازیلان اثرلرین ان مهم لری بونلار دیر: نهج الفرادیس، معین المرید، محبت نامه، خوارزمی، کتاب لغت مقدمه الادب زمخشری. کتاب لغت محمد بن قیس، قطبون خسرو و شیرینی و قصه یوسف.

۱ - نهج الفرادیس: بو کتاب دینی و اخلاقی احکام و معجزه لری باره سینده یازیلیمیش تعلیمی بیر اثر دیر، اثرین دیلی ساده و تورک سۆز لری جهتیندن چوخ زنگین دیر. بو اثر خوارزم تورکجه سی نین گۆزل بیر نمونه سی دیر و یازی دا حرکه ده ایشلندیگی اوچون سۆزلرین دوغرو تلفوظو آسانلاشمیشدیر. بو کتابین دیلی ساده اولدوغو اوچون عصر لر بۇ تورک اثرلری طرفیندن اوخونموش و منیمسه نمیشدیر. بو کتابدان یکی ال یازما نسخه سی موجود دور، بیرى استانبول دا و دیگری یالتا شرق موزه سینده. کتابین مؤلفی علی اوغلو کردرلی محمود دور. ایندی نمونه اوچون نهجه سطر بو کتابدان درج ائدیریک:

پیغمبر علیه السلام نونگ مبارک آذاقی (آیاغی) خسته بولدی (اولدی)، یوریو بیلمز بولدی (یئرییه بیلمز اولدی) (ارسه (اوندا) ابوبکر رحمت اله علیه پیغمبرنی آرقاسینقا کؤتوردی، ارتکه تگی (صبحه تک) یوریدیلار، ارته بولدی. باقارلار یوز آتلیق تاغ توبینه یتیلر (داغ دیبینه یئتیشدیلر)، ارسه اول تاغ توبینده بیر غار باراردی (وارایدی). اول غارغا کیرمک تیله دیلر (دیله دیلر) ارسه ابوبکر آیدی (دئدی): یارسول الله من بورون (اول) کیره یین (گیریم) باقایین (باخیم) آدمینی آزارلاغان جانا وارلار بولما سون تیب (دقییب) بورون کیردی، باقتی (باخدی). آندین صونگ (اوندان صونرا) پیغمبر علیه السلام کیردی، ابوبکر رحمت اله علیه باقتی بیر تشوک (دلیک)، دشیک (باراردی) (وارایدی)، آذاقینی اول توشوکه قوذتی (قویدی). بولما سون کیم (اولمایا) بو تشوکدین ییلان چیقیب پیغمبر علیه السلام غا زحمت تگور مه سون آیتیمیش اردی، بیر ییلان کلدی تاکی اول تشوکدین

چيماقتنا قصد قيلدى، تاكى ابوبكر نينگ آذاقينقا باشيني تگوردى (دگديردى)، ابوبكر رحمت الله عليه يول بيرمه دى (وئرمه دى) ارسه ابوبكر ر.ع آنا خونونگ آذاقينقا سوكتى اردى (سوخدى = سانجى) زهرى قاتيق (شديد) اثر قيلدى، ابوبكر ر.ع آذاقيني گيترمه دى (گوتورمه دى) پيغمبر عليه السلام قا ضررى تگمه سون تيب پيغمبر عليه السلام، اول پيلان پيغمبر عليه السلام قا سلام بيرمك اوچون اردى تيب آيدى؛ باقار ابوبكر نينگ كؤز يدين ابارات و قطرات ياش آقار پيغمبر (ع) آيدى؛ يا ابوبكر نيشه پيغلار سن (نيه آغلار سان) تيدى ارسه، ابوبكر ر.ع آيدى؛ يا رسول الله تشوكدىن بير پيلان آذاقيمقا قاتيق زخم قيلدى. پيغمبر آيدى : يا ابوبكر آذاقينگنى كيتراقال تاكى پيلاندين چا ياندين قور- قماغيل، حق تعالى قا توكل قيلگيل ، حق تعالى بيزيم بيرله توروركيم تيدى، آندين سونگ كافرلر پيغمبر (ع) نونگ ايزيني ايزله يوايسته يو گلديلر غار آغزينا قاتكى. حق تعالى فرمان بيرله اورومجوك (شيطان تورو) غار آغزينا ائوينى توقيدى (توخودو) كافرلر آيديلار: اگر بو غارقا محمد كيرميش بولسا اردى بو اورومجوك ائوى بوزولقاي اردى .

۲ - معين المرید: بو منظوم اثر ۱۳۱۳ م = ۶۹۲ شمسی ده خوارزم ده يازيلميش مذهبي عرفانى پارچالاردان مركب دير و قوتا دغوبيلگ و عقبته الحقايق ورنيله يازيلميشدير. منظومه لرى قوشان شيخ شريف آديندا بير شاعر ايميش . بو اثرده عصرلر بويو توركلر آراسيندا يازيلميش و خلقين ديل ازبى اولموشدور. بوكتابين تگال يازما نسخه سى بورسا كتابخانا سيندا دير و ۵۱ صفحه و ۹۰۰ بيت دن تشكىل تاپميشدير .

۳ - محبت نامه خوارزمى : بو كتاب توركجه مثنوى دير و ۱۱ نامه دن مركب دير. نئچه توركى غزل و نئچه فارسجا قطعه يه ده حاوى دير . كتابين شاعرى خوارزملى دير و آلتين اوردو اميرلريندن محمد خوجا بيگين آرزوسيله يازيلميش و اونا تقديم ائديلميشدير. كتابين مؤلفى اؤز زامانيندا دا چوق مشهور موش ائله كى مصر قبقاق شاعرلريندن سيف سرائى اونون بير غزلىنه نظيره يازميشدير .

بو اثر ۱۳۵۳ م = ۷۳۲ شمسی ده سيحون چايى حوزه سينده اكمال ائديلميشدير. بو اثر حقينده تبريزلى پرفسور تورخان گنجه اى تحقيق ائتميش و اؤز مقاله لريني ۱۹۵۸ ده ناپل اونيورسسته سى درگيسينده

نشر ائتمیشدیر .

بورادا نمونه اوچون اثرین باش قسیمندن نجه بیت درج ائدیریک :

اولوغ تنگری نینگ آتین یاد قیلدیم (۱)

محبت نامه نی بنیاد قیلدیم

ایکی یاقتو گوهر عالمغا بیر گن

محبت گنجینی آدمغا بیرگن

فلک نینگ دفتریندین تونی (قارانیلیغی) یوغان (یووان)

جهان بنیادینی سؤز اوزره قویغان

یتى قات زرنگار ایوان والا

یارا تتی آلتی کونده حق تعالی

هوا اوزره بیروور سونغار (قیرقی) غا کونی

تولون آی (ماه تمام) دیک قیلور بیر قطره صونی

آنینگ کم اول اینگنده (یانا ق) من (خال) یارا تتی

بویی بیرله ساچین تنگ (دنک) یارا تتی

قارا توپراق دین سنبیل توره تتی

تیکنلر آراسینده گل توره تتی

قاتیق تاش دین قیلور گوهرنی پیدا

قوروق (قورو) نی دین قیلور شکرنی پیدا

بیر اوزره قدرتی دریا یارا تتی

صدف تین لولوء لا لا (پارلاق اینجی) یارا تتی

آریغ (صاف) گولنی آری نینگ آشی (غذاسی) قیلدی

صبا ییلین چمن فراشی قیلدی .

oooooooooooooooooooooooooooooooooooo

۳ - مقدمه الادب زمخشری : بو کتاب جار الله محمود زمخشری

طرفیندن تورک ، فارس و خوارزمی لره عربجه اوگرتمک اوچون یازیلیمیش

و خوارزمشاه سلطان آتسیزا تقدیم ائدیلیمیشدیر . کتابین متنی عربجه

یازیلیمیش ، متن آلتیندا تورکجه و فارسجا ترجمه لری ده یازیلیمیشدیر

متن تورکجه سی خوارزمی دیر . لکن اوغوز ، قبا ق و قانیقلی لهجه لری

حقینده ده معلومات و عریلمیشدیر .

(۱) ق حرفی کالین ک اوخونور .

بو کتاب تورکجه سوزلر و اصطلاحلار و یئر آدلاری و عقیدتی اصطلاحلار،
پالتار، ایل، آی و حیوانلارین آدلاری جهتیندن چوخ زنگین دیر.
نمونه اوچون آشاغیدا نئچه کلمه‌نی درج ائدیریک :

اقل و ایل = قریه، شهر، ملت و خلق .

بیر ایللیک = همشهری . اوبا = کند، قریه . ایسیق سوی = حمام

کیبت = دکان (روسجا کیبتکا سوزوده بو کلمه دن آلبنمیشدیر .)

بشکت = مدرسه . سین = قبر، مزار . سینلاق = مقبره .

قونوقلوق ائف = مسافر خانه . کون باتارییر = مغرب

کون توغاریر = مشرق . تام (دام) = دیوار . قابوغ آرتی = دهلیز، کوریدور

بو کتاب عصرلر بویو مدرسه لرده تدریس اولونموشدور . کتابین

مؤلفی زمخشری خوارزم تورکلریندن اولوب اسلام دنباسی نین ان پارلاق

سیمالاریندان اولموشدور . زمخشری عرب دیلمنده ائش سیز (سی نظیر)

اوستاد اولوب یازدیغی کشاف آدیندا قرآن تفسیری ان یاغشی تفسیرلر

– دندیر . بو عالم عینی زاماندا یاغشی شاعر اولوب عربجه گؤزه ل شعرلر

یازمیش و شعرلرینده تورک گؤزه لرینی مدح ائتمیشدیر . زمخشری چوخ

گزه گن اولوب بیر مدت ده مکه ده قالمیش و حارالله لقبینی آلمیشدیر .

زمخشری ۱۱۳۴ میلادی ده جورجانیه ده وفات ائتمیشدیر .

۴ – محمد بن قیس و کتاب تیمیان الفات التورکی علی لسان قانیقلی

بو کتاب لغت تورکی خوارزمی ویا لغت قانیقلی آدیله ده مغروفدور .

کتاب عربجه یازیلیمیش و سلطان جلال الدین خوارزم شاه اوچون تالیف

ائدیلمیشدیر . بو کتاب ابن مهنا لغت ابن مهنا ، احمد منبیری

(لغت شرقنامه ابراهیمی) کیمی لغت شناسلار بلفیندن و هابله

فرهنگ جهانگیرینی یازماق اوچون استفاده ائدیلمیش و صونرادان

ایتمیشدیر .

۵ – قصه یوسف علی : بو منظوم اثر یوسف و زلیخا داستانینی

قرآن کریم ده کی روایت اوزرینه نقل ائتمیشدیر . اثر علی آدیندا

بیر شاعر طرفیندن ۱۲۳۳ میلادی ده خوارزم اولکده سینده یازیلیمیشدیر .

شعرلر دؤردلوک شکلینده و هجا وزنیه (۱۲ هجالی) یازیلیمیشدیر

بو اثرین دیلی اسکی تورکمن لهجه سینده یاغین دیر و بعضی دیلچیلر

طرفیندن ایلک آذری ادبی اثرلریندن هاییلیر .

۶ - قطب و ن خسرو و شیرینی : بو اثر مشهور خسرو و شیرینی — داستانی نین ایلک تورکجه منظوم ترجمه سی دیر . داستان قطب آدیندا خوارزملی بیر شاعر طرفیندن گنجلی نظامی نین یازدیغی منظومه سی نظره آلیناراق همان وزن و سیاقلا یازیلیمیشدیر . منظومه ۱۳۴۱ده آلتین اوردوخانی تینی بک و اونون قادینی ملکه خاتونا تقدیم ائدیلیمیشدیر . قطب و ن خسرو و شیرین منظومه سی ۴۷۳۰ بیت دیر و یگانه ال یازما نسخه — سی پاریس ملی کتابخانا سیندا دیر . بو اثر حقیقده پرفسور غلامحسین بیگدلی ۱۹۷۰ ده باکی دابیرکتاب و وارلیغین کچن صایی سیندا دابیر مقاله نشر ائتمیشدیر .

پاریس ملی کتابخانا سیندا کی ال یازما نسخه سی ده ۱۳۸۳ ده برکه فقیه طرفیندن استنساخ ائدیلیمیشدیر . اثرین فوتوکویی سی لهستانی پرفسور آ . زایانچ کوفسکی طرفیندن بیر مقدمه ایله برابر ۱۹۵۸ده ورشو دا نشر ائدیلیمیشدیر . نمونه اوچون منظومه نین باشلانقیچیندا ن بیرنجه بیت درج ائدیریک :

الهی توفیقینگ قاپغین آچا بیر (وئر)
 کونگولکا رحمتینگ اوزغین ساچا بیر
 کونگول بیر کیم یقینینگا یاراسون
 آذین غفلت بو کونگولوم دین بیراسون
 بو کونگولوم کوزگوسین صیقل قیلو بیر
 قومغ (هامی) مشکل لاریمنی حل قیلو بیر
 ایچیمنی نورونگ بیرلا یاروتقیل (ایشیق لاندیر)
 تیلیمنی اوزشانک اوزرایوریتکیل
 منظومه نین اورتالاریندا ن بیر نجه بیت :
 بورون (اول) سورڈی نی یئرلیک سن بیتوسن
 آبییتی کیم عاشقلار شهری دین من
 آبییتی آندانی (نه) صنعت قیلورلار
 آبییتی جان ساتیب قذغو (قایغی) آلورلار
 آبییتی جان نی ساتما قلیق خطا اول
 آبییتی عشق یولیندا هم روا اول
 آبییتی کیرتی مو عاشق ایرورسن
 آبییتی یار گوزونگ آخر گورورسن

آیپیتی نی قدر سفدونک سن آنی

آیپیتی سۆزگه صیغماز هئچ بیانی .

۷- رونق الاسلام : بو منظوم اثر اسکی تورکمن لره اسلام دینی نی

اوگره تمک اوچون ۱۴۶۵ میلادی (۸۴۴ شمسی) ده خپوهلی شیخ شـرف

طرفیندن یازیلیمیشدیر .

علی صمدی

=====

۱

انسان یارانیشی، حیاتی حاقدان * بئله نظر وثریر یونان حکیمی
بوفانی دویایا کلمزدن قاباق * انسان بوتون ایمیش بیرالماکیمی

۲

صونرا بویوک تانری اونویارادان * اونلاری اوزا ثدیبا یکی یا بؤلوب
بئله یاریسیندان آیرپلمیش انسان * "الما اۆزلری" تک پئیره تۆکولوب

۳

اوزاماندان بری انسان اولادی * آختاریر دورمادان اؤز یاریسینی
آنجا قچتین تاپیربوتشنه "صدف" * مین دامحی ایچینده مرواری سی نی

۴

بئله باریش دوغورگاهی ساواشدان * بئله ساواش دوغورگاهی باریشدان
انسان دونیاسی نین گئدیبا گلشی * باش دوتور ابدی بو آختارشدان

۵

منده یاری لانمیش بیر یاریم انسان * یاریمچیق یاشاماق اولماییر آسان
منی یاریم دئییب بیر سوروشان یوخ * منیم یاری مدان سا آدوارنشان یوخ

۶

بوخته یاری نین یاری لار ایچره * یوخدورهئچ بیر یاریله اویاری ایندی *
بوتونله مک اوچون یاریم لیغنی * یامان عذاب چکیر بویاری ایندی

۷

دونیا نین صونویوخ بومئشه سینده * زمانین قورتولماز همیشه سینده
بیرسؤیله نه قدرستی آختاریم ؟ * هاردا سان یاریم "یاری" م

* اویار = اوخشار

چين "نوائى" - نين تصويرينده
اوزاق شرق اولماييب ، شرقى
توركوستانديرى . ي . برتلس

دوقتور غلامحسين بيگدلى
پروفسور

"خسرو شيرين" موضوعو و تورك اوستى (۲)

نوائى " فرهاد و شيرين" منظومهسى، و اونون نظامى نين
"خسرو و شيرين" مثنويسى ايله ادبى علاقهسى .

نظام الدين اميرعليشير نوائى (۱) (۱۴۴۱-۱۵۰۱) تورك خلقى نين
يشتيشديردىكى بويوك متفكير شاعيرلردن ، شرق كلاسيك ادبياتى نين مشهور
عظمتلى و گوركملى نماينده لرلر بيري دير . بئش يوز قيرخ آلتى ايل
بوندان اول ، "هرات" - دا دوغولان صنعتكار ، گئنيش كوئله لرلر درين محبت
و صونسوز حرمتى نى قازانميش ، ائله جه اوزو ده بوتون شرفلى و دگرلى
حياتى نى اوز دوغما و سئويملى خلقى نين عظمتى و مدنيتى ، شعرى و ادبى
اوغرונدا تام صداقت و صميمتله باشا وورموش . وار قوه سيله خلقى نين
مقدس خدمتى نه چاليشميشدير . اوز معنالى و نجيب حياتى نى ملتى مدنيتى نين
انكيشافينا ، تورك (جغتاي - اوزبك) ادبياتى و اينجه صنعتى يوكسه ليشينه
ملتى ، انسانپور و خيرخواه و تربيه ائديجى بير ادبياتى ميدانا چيخما -
سينا حصر و صرفا ائتميشدير . حياتى بويو بو مقصد اوغروندا چاليشميشدير .
اميرعليشير نوائى بيرينجى لردن اولاراق بوتون گوجونو و وار قوه سيني
اوز دوغما ديلينده يازيب ، ياراتماغا ، سويله مه كه صرفا ائديب ، و اونو
هرجور اجنبى تاثيرلرلر نين خلاص ائتمه كه جهد گوسترميشدير . نوائى او وقته
قدهر دده اولان و توركوستان خلقلرى ادبياتى نين تاثير ائديب ، ايز
سالان عرب و فارس ديللرلر نى ايكنجى يئره قويوب ، تورك ديلنى اساس
گوتورموش ، جغتاي توركجه سينده يازيب ، ياراتميش . اوز آنا ديلينده
قيمتلى ، سليس ، و مكمل اثرلر ياراتميشدير . نوائى آنا ديلينده يازديغى
درين مضمونلو ، علمى ، ادبى ، فلسفى و اجتماعى اثرلر ايله اوز دوغما آنا
ديلينه بويوك خدمت گوسته ريپ ، شعر و نثر عالمينده توركوستاندا دونوش
يارا ديب ، اوز يارا ديجيلىغى ايله دونيا ادبياتى مدنيت خزينه سيني رنگين -
لشديرميشدير . ياخين و اورتا شرقده ، نوائى شعرى فضولى شعرينه برابر
شهرت قازانميشدير ، ندير و قيمتلى اينجيلر صيراسينا داخيل اولموشدور .

نوائى تۆركوستان حڪمدارلار يندان مشهور "سلطان حسين بايقارا" - نين (۱۴۶۸-۱۵۰۵) معاصىرى اولموشدور. سلطان حسين معارفپور، شعر و موسيقى سئون، هنر و ادبياتا يۆكسك قيمت وئرن، علمين، عاليمين، هرين و هنرماحي نين قدرينى نيلن بير حڪمدار اولوب، اوزو ده گوزل رياسى شعرلرين مؤلفى اولوب، شعرلرينده "حسينى" تخلصونو سنجميشدير. اودوركى، زمانه سى نين بويوك عالم، شاعير و متفكيري، و اوزونون اوشا قلىق مکتب يولداشنى يعنى داهى "نوائى" - نى سمرقعدن هراتا چاغيتديريب، اولحه اؤنو اوزونه نديم سنجميش، "ملازم حضور" لقبى ايله بير همصحبى كيمي قول ائدب، شاهلىق مؤهورونو اؤنا تاپشيرميش و "مؤهوردار" ائتميشدير. اؤ قدهر گچمه دن صدارت و طبغه سبنى اؤنا تاپشيرميش، اؤنا "امير" لقبى وئرميش، بؤتون اولكه نين تام اختيارينى اؤنا تاپشيرميشدير.

بويوك نوائى حدود سوز لياقتى و صونسوز قابىلئتى نتيجه سينده، علم ساخه سيدن علاوه، سياست و اولكه دارلىق ميدانىدا دا اوز نبوغ، استعداد و قدرتىنى بروزه وئرميش، باحاريق و قابىلئتىنى گؤسترميشدير. چؤخ لياقتلى بير دولت خاديمي كيمي ده پارلاميش و بويوك بير تۆرك دولتى نين محكم بينؤوره سبنى قويماعا باشلاميشدير.

نوائى منشورونى گۆره، اولكه نى اداره ائتمكده و دولت ايشلرينى و خلق معيشتىنى نظاما سالماق اؤچون هر شئيدن قاباق امن - امانلىق يارا - تماق، آسوده ليك برپا ائتمك، اكينچى ليك، تجارت، قوروجولوق ايشلرينى نظاما سالماق، ظلمو، عدالت سيزلىكى كوكوندن آرادان آپارماق، جمعيتى ايشه، زحمته، امگه، ياراديجى ليغا هوسلنديرمك و اؤميدوار ائتمك گركدير. اوزون سۆرن قانلى دؤيوشلره صون قويماق لازيمدير. صؤنرا دا بويوك معارفپور "نوائى" خلقين اكثرئتىنى علمه، صنعته و انكشافا سؤق ائتدير. مهكى مطلقا ضرورى سايبيردى، بؤنو دؤورون ان مههم وئاخيره سالينماز، و اساس مسئله سى حساب ائديب، اجرا اولونما سبنى الزاماً، طلب ائديردى. اولكه نين هر بير نوجاغيندا علم و صنعت اؤچاقلارى نين يارانما سىنا چاليشيب، سعى گؤسته ريردى. بوكيمي ايشلرى عموم خلق اولچولرى، مىللى مدنئتن سرتله انكشافى اؤچون تاخيره سالينماز اساس وظيفه بيليردى، عمومى معارف شىكه لرى يارانما سبنى ايره لى سؤروردو. كند تصرفاتىنى ياخشىلاشديرما سو آرخلارى چكديرمك باره سينده "سلطان حسين بايقارا" قارشى سيندا بير صؤرا عملى تكليفلر ايره لى سؤروب، فايدالى لايحه لر حاضيرلاييب تقيديم ائديردى.

بۆتون سو ايشلرده اوزو قاباقجیل نقشینی اؤیناییب ، اوز شخصی حسابینا حراسانین طوس ولایتینده ۷۰ کیلومتره یاخین بؤیوک سیر آرغ (کانسال) چکدیرمیشدی . دیگر طرفدن منفی قوه لر ، استثماریچیلار ، بؤیوک مالک لر و تورپا صاحیبلری ، شاهین اطرافینی بؤروین سارای ایشچیلری ، شروت و مکنت توپلایا نلار و دیگر اجتماعی انگلر نوائی نین بو خیرخواه و داهیانه تکلیفلریندن قورخاراق ، دهشته دؤشدولر ، نوائیه قارشى چیخیشلار ائدیب ، اؤنو آرادان آپارماغا چالیشدیلار . نوائینی گوزدن سالماغا جهد گؤستردیلر ، اؤنون گلهجک سیاسی مقصدلری حقیقنده سلطان حسینه چوخلو یالان سؤزلر دئییب ، و حتی اؤنلار سلطانی ایناندىرماغا چالیشدیلارکی ، گویا نوائی چشوریلش یاراتماق ، سلطان حسینى اورتادان قالدیرماق ، شخصاً حاکمیتی اله کئچیرمک فکرىنده دیر (۲)

سلطانین نوائیه صون درجه علاقه سی و باغلی لیغینا باخمیاراق ، ایستری ایستهمز ، بسوعایت لر اؤنا اوز منفی تأثیرینی بوراخیب ، گورکملی دولت خادیمی و لیاقتلی بؤیوک متفکیری و داهی علمو هنر صاحیبینی اوزونلار اوزاقلاشدیریر . علیشیر نوائی دشمنی محالدین ایش باشینا گلندن صونرا استرآباد حاکیمی تعیین ائدیلیر و بیرمدت اؤرادا قالاندان صونرا هراتا قایدیر ، و والی لیکدن استعفا وئریر . آنجاق سلطان حسین امیرعلیشیرله ناصرالدين شاهین میرزاتقی خان امیرکبیرله رفتار اعتدیگی کیمی رفتار ائتمیر و اؤنونلا مدارا ائدییر و علم و ادب ساحه سینده یازیب ، یاراتماغا گئنیش و نامحدود امکانلار یارادیر و اؤنونلا علاقه سینی کسمیر .

سارایدان اوزاقلاشان نوائی بو فرصتن عقیلی استفاده ائدییر ، ۸۸۸ هـ . (۱۴۸۳م) و ۹۰۱ هـ (۱۴۹۵م) ایللر آراسیندا ، اوز دوغما آنا دیلینده مشهور شاه اثری ساییلان " نوائی خمسه سی " نى یارادیر و اوز دگرلی ونجیب حیاتی نین ان گوزل محصولونو بشریّت عالمینه اتحاف ائدییر . دؤنیا مدنیت خزینه سی نى زنگینلشدیرییر .

بو " خمسه " متفکیر شاعیرین گئنیش ، مرکب و ائنیش - یوخوشلو حیيات تجروبه لری نین و هر طرفلی مشاهیده لری نین و لیاقتلی حکمدار لیق دؤورونون دولقون و بیتگین محصولو و نتیجه سی دیر .

گنجه لی " نظامی " - دن صونرا " خمسه " یازماق یاخین و اورتا شرقده و اورتا آسیادا و دیگر فارس و تورک دیللی اولکه لرده دب اولوب ، بیر ادبی عنعنه و یارادیجیلیق شکلی آلمیشدیر . بیرچوخ قدرتلی شاعیر و صنعتکار داهی

"نظامی" - دن تقلید و تبعیت ائده رک "خمسه" لر یازیب، اورتا یا چىخار - ميشلار. بئويوک و مشهور نظامى شناس مرحوم وحيد دستگردى بو "خمسه" لر باره ده چوخ ماراتلى و گوزل بير فکر افاده ائدير. او دئيبير: "اگر دؤنيادا ساخلانيلان بؤتون كتابلارا دقت يئتيريلسه، اوندان بوزلرجه "خمسه" اثرى كؤزه چارپيركى، بونلارين هاميسى داهى نظامى گنجوى نين يازيب، ميدانا چىخاردىغى "خمسه" سى نين تاثيرى آلتيندا يارانيب ميدانا چىشميشدى" (۳) همين ملاحظه نى معاصر يميز شهرتلى اوستاد سعيد نغيسى بئله بيان ائتميشدير: "نظامى نين خلغلرينه درين تاثيرى اولموشدور. بئويوك شاعير - لر يين بيرچوخو، او جمله دن امير خسرو دهلوى، خواجهى كرمانى، كاتبى، حامى، هانفى، وحشى، بئويوك متصوف فريدالدين عطار، ائله جه ده جغتاي - اوزبك شعرى نين بئويوك اوستادى امير عليشير نواشى ده نظامى "خمسه" مينه نظيره يازانلاردان اولموشلار" (۴).

نواشى هله هراتدا ايكن ائله جه ده، عليه دارلارى نين، و اوللاري - باشيندا دوران "مجدالدين" - يين تشبوتويله هراتدان اوزاقلاشيب، سمرقنده نقل مكان ائتديكن صونرا بو زمانلاردا، دئمك اولاركي، حاديه لره دولو عمرونون ان يشتگين دؤورونو "نواشى خمسه سى" - نين ياراتما ميناصر ائدن شاعير هر جور ساراي آنتريك لويندن اوزاق اولاراق، دؤورونون ان دگرلى ضيالىلارى و بيليك و معرفت صاحبلرى ايله اؤتوروب، دوروب، گوروشوب فكر مباديله سى ائيدردى.

شاعير اوز "خمسه" سى نين ياراديلماسى ايله علاقه دار. اثرلرينين بيرى - سينده داهى "نظامى" دن تاثيرلنمه سيني بئله نظمه چكميشدير:

مين كيم بو طرف گوزار قئلديم	بو رنجينى اختيار قئلديم
اولده كؤپ ايله ديم تامل	كؤنگولومه گيردى بو تخيل
كيم گنجه ده گنجلر ياشورغان	هر گنجه ده كيم ياسادى، قورغان
يا هندزاد و هندوشى زاد	كيم قصرلرينى قيلدى آباد
هم قلعه اوچون گيراك دورور شهر	هم قصره باغ و سبزه دين بهر
بولسا مينگه فرصت اولقدر چاق	كيم شهرينه طرح ساليان باغ... (۵)

امير عليشير نواشى ايسته بيركى، نظامى گنجوى و امير خسرو دهلوى اثرلرى قار - شى سيندا، يئنى بير اثر ياراديب، ميدانا چىخارسين. بو ايشين نه اندازه بئويوك و مسئوليتلى اولدوغونو، گوزل درك ائدير، اوز نگرانليغى نى بيان ائدير، بو ايشده موقت اولابيلمه سى حقينده دؤشونور و بئويوك بي -

تواضعكارلىقلا بيان اقدير:

ایماس آسان بومیدانایچرا تورماق
(دگیل آسان بو میدان ایچره دورماق
نوتای کیم قیلدی اوز چنگینی رنجه
گیراک شیرآلیده، هم شیر جنگی
نظامی ایردی انداق پیل والا
گیراک هم پیل اورور بو نکته معلوم
اگرچه پشه نینک خرطومى هم بار
چو سورتاریپیل خرطومىنى درهم

نظامی پنجه سیغه پنجه اورماق
نظامی پنجه سینه پنجه وورماق)
نی کیم اوردی آنینگ چنگی گاپنجه
اگر شیر اولماسا باری پلنگى...
که چیکنی گنجو گوهر پیل سالا
که سالغای پیل خرطومىغه خرطوم
ایل آزارىغه نیش شومى هم بار
بولور زخمىغه یوزمینک پشه درهم (۶)

"فرهادوشیرین" مثنویسی امیرعلیشیرنوائى "خمسه" سنین اؤچونجو اثرى دیر.
اثرین مقدمه سیندن گورونورکى، اؤنون ۱۴- نجوعصرین اورتالاریندا یاشامیش
آذربایجان شاعیرى "عارف اردبیلی" - نین "فرهادنامه" سبندن، و تورک-خوارزم
شاعیرى "قطب" ترجمه سیندن خبری اولمامیش و اونلارین آدینى اثرین مقدمه-
سینده قلمه آلمامیشدیر. چونکی نوائى ماراغالى اشرفین (۳۵۰-م) "خمسه" سى
اؤجمله دس "خسرووشیرین" منظومه سى نین آدینى چکمیش، لیکن اونلاردا ن آد آپار-
مامیشدیر. بلکه ده نوائى او اثرلری نظامی و امیر خسرو دهلوی اثرلری ایله
یان-یانا قویماغی لاییق گورمه میشدیر. ائله حه ده اشرفین اثرینه ضعیف و
موفقیت سیز بیر اثرکیمی باخمیش، محض بونا گوره ده اوز اثرینى نظامی و امیر
خسرو اثرلریندن صونرا اؤچونجو حساب ائتمیشدیر.

نوائى اوزو دئمشکن ۸۸۹/۱۴۸۴م- ایلده "بو کهنه داستانا یئنى بیردؤن
گشیدیرمیشدیر"، اوز "فرهادوشیرین" داستانینى نظامى "خسرووشیرین" منظومه-
سینه نظیره یازمیش، وزنى ده نظامى اثرینده اولدوغو کیمی هزج بحرینده
اولموشدور. لیکن فورم، مضمون و مندرجه اعتباری ایله، بو ایکی اثر بیر-بیر-
لریندن تما میله فرقلی اولموشلار.

"فرهادوشیرین" مثنویسی نین اساس یئنى لیکلری ایکی مسئله اولموشدور:

۱- "نظامى" نى دیگر تقلید ائدیپ، اونا نظیره یا جواب یازانلارین عکسینه
اولاراق، اثرى فارس دیلینده یؤخ، تورک دیلینده یازمیشدیر. بو حادیشه البته
تورک دیللى خالقلار اؤچون بؤیوک اهمیته مالیک اولان، اوره که یاتان ماراقلی
بیر یئنى لیک دیر. شاعیر اوز خلقلری نین ایستک و آرزولارینى ترم ائتمشدر:

تحریری اوچون قلمنى چکتیم
مقصودوم ایماس ایدی فسانه
آزراق ایدی آندا تورک ذوقى
کیم فارسى آنغلار اولدی محفوظ

مین خسته که بو رقمنى چکتیم
یازماقدا بو عشق جاودانه
چون فارسى ایردی نکته شوقى
اول تیل بيله نظم بولدی ملفوظ

مىن توركجه باشلايان روايت
 كيم شهرتى چون جهانغه تولغاي
 قىلدىم بو فسانه نى حكايه
 تورك ائلىگه داغى بهره بولغاي
 كۆپ تور خوشتاب و صاف ادراك (۷)

۲- اثرده كى صورتلر، حادىتهلر، مقصد و هدفلر تاماميله شاقا دىر. بورادا
 يىنى تىپ شخصلر، يىنى- يىنى قهرمانلار، احوالاتلار و حادىتهلر تصويىر
 اولونور. ائله شاعير اوزو ده اثرى نىن يىنى بىر اثر اولاجاينا بئله
 اشاره ائتمىشدير:

بورون (اول) جمع ايت نى كيم بولغاي تواريخ باريدا ايستابو فرخنده تاريخ
 تاپيلغاي شايد انداغ بيرنجه سوز سوز آيتورايلكا اول يان توشما-
 كان گوز

آنى طرح ايت كه طرحىنگ تازه بولغاي اولوسقا مىلى بى انداز بولقاي
 يوق ايرسا، نظم قىلغاننى خلائق مكرر ايلماك سىن دى نى لايىق (۸)
 "بو بوستان صحنه سينده گول كۆپ، چمن كۆپ" سويله يىن شاعير، ادب
 گولستانيندا يىنى- يىنى چىچكلر بىله مه كى، دۇنيا ادبىياتى خزينه سينه
 نادىر اينجىلر هديه ائتمه كى قرارا آلىر و ائله ده ائددير.

بو منظومه، تاريخى عنعنه و فاكتلار اساسيندا يازىلمىش اولسا دا
 سلفلر نى تكرر ائتمه سىن دئيه، نوائى اثرىن قورولوشوندا، سوژه و
 صورتلر يىنده، خصوصاً مضمونوندا اساسلى دگىشكىلىك عمله گتيرمىشدير. او جمله
 دن نوائى اثرى نىن باش قهرمانى نظامى منظومه سى نىن اساس قهرمانى
 ايران شاهزاده سى خسرو يوخ، چىن- توركوستان شاهزاده سى "فرهاد"
 گوتورولموشدور. نوائى چىن- توركوستان خاقانى نىن اولغلو شرق تورك
 خالقلار نىن سمبولو، دىلك، ايمتك و آرزولار نىن يئرينه يئتيره نى و
 سئويملى قهرمانى كىمى گوتورور و اثرىن آدىنىدا "فرهادوشيرىن" قۇيور،
 و بو تون دقتى نى فرهادا وئرىر.

نظامى فرهادى قصر شيرىنده تازا سؤد گتيرمك او چون نظرده توتولان
 بىر داش آرخى يو نوب چك دىر مكدن اوترو شاپور طرفىندن بو چتىن ايشه
 نامزد اولوب، عمرونو بو يولدا قۇيور. بو احوالات نظامى طرفىندن بئله
 ترئم اولونور:

دعدى: فرهاد آدىلى بىر جوان واردىر
 بىز چىنده اونونلا ياشيد اولموشوق
 اوستا مهندس دىر، بىر صنعتكار دىر
 بىر يئرده بو يويوب، ياشا دولمو
 شوق.

اوستامیز بیلیردی هرچور پخشه نی منه قلم وئردی، اونا تشه نی(۹)...
 نظامی، فرهادین ریشه سی و منشائی حقیقده، تاریخی و کئچمیشی بسارده
 معلومات وئرمیر، چونکی فرهاد ایکینجی درجه لی قهرمان دیر، نامعلوم شخمیتدر،
 فقط نظامی اوز اثری نین تضادلارینی قاربارتماقدان اوترو اونو ساسانی
 پادشاهی خسرو پرویزله قارشی-قارشیا قویور و شاهی عادی بیر مهندسله
 محبت عالمینده اوز-به- اوز گتیریر و اورتالاریندا نابرابر بیورقاست
 یارادیر.

آنجا نوائی اوز خلق طلبیری و دیلکلی اساسیندا، تورک خلقلارینی
 ناغیل و فولکلورلارینا سویکه نهرک، اورتا آسیادا یاشایان خلقلارین نیاز
 و احتیاجلارینا، ایستک و آرزولارینا اویغون و استینادا، اثرین قورولوشوندا
 جدی دگیشیکلیکلر عمل گتیریر. فرهاد صورتی نی نظامی و امیر خسرو اثرلر-
 ینده کیندن تامامیله فرقلندیریر. اونا اونا بلاندا، بیرینجی قهرمان یئوینده
 گوتوروب، آرخ مسئله سینیده بامباشقا حور قویور.

نوائی، سود آرخ یوخ، سو آرخ چکیر. بو دگیشیکلیگین اساس سببی
 نهدیر؟ آخی، نوائی وطنینده سویا اولان فوق العاده احتیاج، بویوک شاعری
 سوزسوز کی، اوز خلقی نین ماددی احتیاجلارینی، رفاهییتین تأمین نی بیرینجی
 نوبده نظرده توتاراق، حتی اوز بوته تیک اثرلرینده بئله، آرخلار چکدیرومکی
 سوزسوز چوللرین، صحوالارین یانیق و مونبیت (۱۰) تورپاقلارینی سیواب ائتد
 بیرمکی حقیقده دوشونور.

نوائی فرهادی داغی چا پدیریب سو قصره چا تدریدقدا، سارایلا یاناشی،
 سیراب اولونا حاق سوزسوز چوللرین و دوزنلیکلرین ده آدلاری چکیلیر. شاعری
 فرقلندیرن محض بو حادیه دیو:

چو اول قیلدی بولوت دیک تاغ اوزامیل اریغ دین سو یتیشی ایلاکیم سیل
 لبالب اول سودان چون حوض تولدی اریغلا تاغی مالامال بولدی
 بولوب سو قصر اطرافینا داینسور توکولدی دشت اوزا بولماققا سائر
 اریغ قه قویدی لار "نهر الحیات" اسم فلک دوش حوضغه "بحر النجات" اسم (۱۱)
 یوخاریداکی بیت لردن آیدین گورونورکی، شاعیرین آرخلارین چکیلمه سیندن
 مقصدی یانیق و اوجسوز- بوجاقسیز برکتلی چوللره سو چا تدریماق، اونلارا
 حیات وئریب، جانلاندیرماقدان عبارت اولموشدور. آخی بیز کئچمیش صحیفه لرده
 قید ائتدیک کی، نوائی نین صدارت ایلرینده گوردوگو بیر چوخ فایدالسی
 ایشلریندن بیورسی ده طوس ولایتینده ۷۰ کیلومتر اوزونلوغوندا بیور آرخ

چکدیرمه سی ایدی. او، اوز تنظیم ائتدیگی لایحه لرینده مدام اولکهنین سووارما سیسته مینین گئنیشلندیرمه سینه هدبدن آرتیق دقت یئتیرمیش، "سلطان حسین بایقارا" - یا چوخلو آرخلارین چکدیرلمه سینی و اورتا آسیانین اوجسوز- بوجاقسیز چوللرینی آباد ائتمه سینی تکلیف ائتمشده، (آردی گلن صاییدا)

ایضا حلاز:

- ۱ - نوائی فارسجا شعرلرینده "فانی" تخلصونو ایشلتمیشدیر.
- ۲ - گورورسونوز تاریخ نئجه تکرار اولور و بو احوالات عیناً ناصرال دینشاه قاجارلا امیو کبیر احوالاتینی خاطیرلادیر.
- ۳ - حکیم نظامی گنجوی "گنجینه گنجوی"، بتصحیح استاد سخن مرحوم وحید دستگرد تهران، آبان ماه ۱۳۳۵ ص ۹۱
- ۴ - سعید نفیسی "احوال و آثار، قصائد و غزلیات نظامی گنجوی" تهران ۱۳۳۸ هجری خورشیدی. ص ۱۵۰
- ۵ - نوائی امیرعلیشیر. لیلی و مجنون
- ۶ - علیسیر نوائی. فرهاد و شیرین. تنقیدی متن، طیارلایجی یار ساشمی. اوزبکستان س س ر فن لار آکادیمیه سی نشریاتی. تاشکینت ۱۹۶۱ ص ۱۴
- ۷ - علیشیر نوائی "خمسه" اوزبکستان س س ر فن لار آکادیمیه سی نشریاتی تاشکینت ۱۹۶۰ ص ۴۵۴
- ۸ - گئنه اورادا ص ۲۳
- ۹ - نظامی "خسرو و شیرین" رسول رضا ترجمه سی. باکی ۱۹۶۲ ص ۱۲۶
- ۱۰ - مونبیت = بول محصول وئرن، حاصلخیز، محصولدار یئر.
- ۱۱ - علیشیر نوائی. "فرهاد و شیرین"، تنقیدی متن، اوزبکستان س س ر آکادیمیه سی نشریاتی، تاشکینت ۱۹۶۳ ص ۱۲۵

مبانی دستور زبان آذربایجان

✧ ترکیبات و جملات ✧

(مبحث جملات)

اجزای مشابه یا همگون جمله

هرگاه یک یا چند تا از اجزای جمله از دو یا چند عنصر همسان تشکیل شود، آنها را اجزای مشابه یا همگون جمله می نامند. اجزای همگون جمله بهمدیگر وابسته نبوده و حذف تکی یا گروهی آنها خللی در رابطه نحوی اندامهای جمله ایجاد نمی کند. اجزای همگون جمله هنگام تلفظ با مکتب معین ادا می شوند و درنوشتن مابین آنها علامت ویرگول و یا حرف ربط قرار داده می شود.

مبتداها یا نهادهای همگون از اسامی (و یا کلماتیکه بتوانند درجمله وظیفه نهاد را انجام دهند) و ترکیبات تعیینی تشکیل می شوند :

- ۱- " کیشی لر، آروادلار، اوغلانلار و قیزلار با ایرام پالتارلارینسی گیمیشدیلر = مردان، زنان، پسران و دختران لباس عید خود را پوشیده بودند
 - ۲- " آنا ایله اوغول ایلردن صونرا بیری - بیری ایله گؤروشدولر = مادر و پسر بعد از سالها باهمدیگر دیدار کردند "
 - ۳- " اوزون یول ، آغیریوک و ایستی ها وا توجانی دیلدن سالمیشدی = راه دراز، بارسنگین و هوای گرم پیرمرد را از نفس انداخته بود .
 - ۴- " قوشلارین نغمه لری و چیچکلرین عطری انسانی روحلاندیریردی = نغمه پرندگان و عطر گلها انسان را به وجد می آورد .
 - ۵- " بیرینی رنگ آلیر، میل ده، موغان دا . بو ایرام گونونده ، ایرام اثلینده، عالم ده، شاعرده داغدا چوبان دا، دثیر ماهنی سینی آنا دیلینده = هم میل و هم موغان دراین روز عید و دراین عید ایل رنگ تازه ای می گیرد، هم عالم، هم شاعر و هم چوبان در کوهسار نغمه خود را به زبان مادری می سراید (ص . وورغون)
- خبرها یا گزاره های همگون از انواع گزاره های فعلی یا اسمی تشکیل می شوند .

۱ - " دورنالارین قاتاری داغیلیر، بیغیلیر، آحالییر، او حالدر اوزانیر و اوزاقلاردا گۆزدن آشیردی = قنار دورناها پراکنده می شد و جمع می شد، فرودمی آمد، آوج می گرفت، کشیده می شد و در دور دستها از نظر ناپدید می گشت."

۲ - " اونلار بیرلیکده ایشه گئدیر، بیرلیکده ایشه اشلایر، سیرلیکده ایشدن یخییر و بیرلیکده آئوه قابیدردیلار = آنها با هم سرکار می رفتند، با هم کار را شروع می کردند، با هم از کار درمی آمدند و با هم به خانه برمی گشتند."

۳ - " یاز موسمی سولبول دیل - دیل اوتنده، باغ باغچالار سرگیسله بیر گولله نیر = فصل بهار بهنگام نواسردادن لیل باغها و باغچهها با گل و نرگس آراسته می شوند" (عاشق قربانی)

۴ - " گئحه یاغیش یاغدیغی اوچون سحر هاوا اولدوقچا تممز و سوکول ابدی = هوای صبح بعلت باران دیشب سسار پاک و سگ بود."
متمم های همگون بصورت متمم های بی واسطه و یا با واسطه احرای فعل را به خود می بزنند.

۱ - " ایسته مه نم بو دونیانن مالینی، عوغاسینی، متنه سینی، آلینی = من مال و عوغا و فته و حبله این دونیارا نمی خواهم" (واقف)
۲ - " اطلان عمی اوتورانلاری دوستلوغا، قارداشلیغا و بیرلیگه حاغیریردی = عمو اطلان حاضران را به دوستی، برادری و اتحاد دعوت میگرد
۳ - " ایلقارین شهرتی ساحاریقدا، قوچاقلیقدا و دوزگونلوکده هر طرفه با ایلیمیشدی = شهرت ایلقار در کارائی، دلآوری و دوستی به هر طرف گسترده شده بود."

۴ - " کندچی لر بول اوزونو اکندن، سچیندن و او الین قوراخ - لیقیندان دایشبردیلار = روستائیان درطول راه از کاش و برداشت و خشکسالی آن سال صحت می کردند."

قبود همگون نیز عموماً از خود قبود ساده و مرکب و با کلماتکه بتوانند نقش قید را انجام دهند تشکیل می شوند و حسه های محلف گزاره یا گزاره های جمله را از جهت طرز حرکت و زمان و مکان و مقصد و غیره تعیین می کنند:

۱ - " اونلار هر ایکیمی ده بان بایان وسس سیز بخرسردیلر = آنها هر دو پهلو به پهلو و ساکت راه می رفتند"

۲ - " اوشاق هم قورخودان و هم آجلیقدان تیتیره ییردی = بچه هم از ترس و هم از گرسنگی می لرزید "

۳ - " اوزاقدا ، بولودلارین آراسیندا ، ماوی گویلرده اولدوزلار یا - ریلداییردی = در دور دستها ، میان ابرها و آسمانهای نیلگون ستارگان می درخشیدند . "

۴ - رحمان سحر تئزدن بیر خبر بیلیمک ویا تانیشلاردان بیری ایله گوروشمک اوچون کوچیه جیخدی = رحمان صبح زود برای شنیدن یک خبر ویا دیدن یکی از آشنایان به کوچه آمد . "

تعیین های همگون برای بیان اوصاف و مشخصات آنعده از اجزای جمله که موقعیت اسم را داشته باشند بکار می روند .

۱ - " انلی و اوزون خباباندا ازدحام هرآن چوخالیردی = درخیابان پهن و طولانی ازدحام هر آن بیشتر می شد . "

۲ - " قیوریم توکلو ، سود امر ، خیرداچا قوزولار سورونون دالینجا " مله ییردیله = بره های مو مجمد شیری کوچگ از پشت سر مرهبع بع می کردند

۳ - " حبسگینلی ، بورانلی و قارارنلیق گئحه نی آیدین بر سحرده گیشدی = شب مه آلودبارانی و سیاه را صبح صافی عوض کرد "

علاوه یا افزوده

علاوه یا افزوده عبارت از یک کلمه تکی با واحد ترکیبی است که با شرکت در جمله ، عنصر قبل از خود را توضیح و توجیه می کند . افزوده به هر کدام از اندامهای جمله که مربوط باشد ، خصوصیت همان اندام را می پذیرد و بدون آنکه خود از اندامهای جمله به حساب آید ، می تواند جایگزین اندامی باشد که وظیفه توضیح و توجیه آن را دارد . از این نظر ، علاوه را اندام ششم جمله نیز می توان به حساب آورد :

۱ - " آذربایجان ، اودلار یوردو ، سن بؤیوتدون قوچاغیندا آدلسی - سانلی قهرمانلار = آذربایجان ، سرزمین آتشها ، توپروردی در آغوش قهرمانان نامور "

۲ - " ایندی اون ایلدن چوخ اییدی او تبریزدن ، دوغولدوغو و حیاتلا آشنالیق قاتدیغی شهردن ، قویوب گئتمیشدی = اکنون نزدیک به ده سال بود که او از تبریز ، شهری که در آن متولد شده و بازندگی آشنائی بهم رسانده بود ، گذاشته و رفته بود . "

۳ - " داغستانلی سلیمانی ، او آغ ساچلی عاشیقی ، بیز گونده یغنی

نغمه قوشان بولبول کیمی دینله بیریک = سلیمان داغستانی، آن نغمه سرای سفید موی را، ما هرروز مانند بلبل که نوای تازه سر داده باشد، می شنویم" (ص. وورغون)

هریک از احزای درجه اول و درجه دوم جمله ممکن است علاوه همراه داشته باشند.

علاوه متدا، علاوه ای است که مبتدأ را مشخص می کند و سه هنگام تلفظ با آهنگ فراتری ادا می شود:

۱- "حمید، سیزین قنشو حمید، منله بیر بیئرده ایشله بیر = حمید، حمیده مسایه، شما، بامن دریک جا کارمی کند".

۲- "قاسقا مرسل کیشی، او دونیا گورموش قوجا، سغزه باشلادی = قبل از همه بایا مرسل آن پیرمرد دنیا دیده، آغاز سخن کرد".

علاوه خبر، معمولا بعد از خبر اسمی می آید و علامت خبری آن را می پذیرد:

۱- "بو کتاب هوب هوب نامه در، صابیرین اولمز اثری در = این کتاب هوب هوب نامه است، اثر فنا ناپذیر صابیر است".

۲- "سنین کیمی با حاریقلی آدامین بیئری بورادر - تئاتر صحنه سی در = جای آدم با استعدادی مثل تو اینجاست، صحنه تئاتر است".

علاوه متمم نسبت به علاوه های متدا و خبر زیاده کارمی رود. علاوه متمم می تواند از نوع علاوه متمم بی واسطه یا با واسطه باشد:

۱- "تاریخ هر بیئرده قهرمانلاری، او حانیندان گئچن انسانلاری، حرمت له خاطر لاییر = تاریخ همه جا قهرمانان، آن انسانهای از جان گذشته را، با احترام یاد می کند".

۲- "اوشاقلار درس آلدیقلاری بو کتابدا، علمی باغبشلا یا زیلمیش بو اثرده چوخ دگرلی گؤستریشلر ایله تانیش اولماقلار = بجه ها در ایسن کتاب که درس فرا می گیرند، در این اثر که با دید علمی نگاه شده، با رهنمودهای گرانبهای بسیاری آشنا خواهند شد".

۳- "کندین آشاغا طرفیندن، ائولرین قورتارا حاغی بیئردن، بیئر قارالتی گورؤندی = از پائین های ده، آنجا که خانه ها تمام می شود، یک سیاه می نمودارشد".

علاوه قید در زبان آذربایجانی بیش از همه به صورت علاوه های قید زمان و مکان به کار می رود:

۱ - " ایندی بو فصلیده، پاییزین صون گونلرینده، آغاجلار یارپاقدان آرینیر = اکنون در این فصل، در روزهای آخر پاییز، درختان برگهای خود را از دست می دهند."

۲ - " آتلی بیر آز ایره لیله ییب، ساغ طرفه، شهرین بازارینا گئدن یولا، یغولدی = سوار اندکی پیش رانده، به طرف راست، به راهی که به سوی بازار شهر می رفت، روی آورد."

علاوه تعیینی در زبان آذربایحانی به ندرت و معمولاً برای توضیح و شوحه تعیین هائی که با اعداد و ارقام بیان می شود به کار می رود:

۱ - " ۱۳۶۲ - نحی ایلده آذربایحاندا اللی مین تن تاخیل، یعنی ۱۳۵۹ - پنجاه هزار تن غله، یعنی دو برابر سال ۱۳۵۹، به دست آمده بود."

۲ - " ائلناز بو ایل ادبیات دانشکده سی نین او حونجو، یعنی آخرینجی کلاسیندا او خویور = ایلناز امسال در سال سوم دانشکده ادبیات یعنی در کلاس آخر آنها درس می خواند"

رده بندی جملات از نظر مضمون و ساخت :

در کتابهای دستور زبان جمله ها از نقطه نظرهای مختلفی گروه بندی می شوند که مادر آنها سه نوع از شاملترین و عمومی ترین آنها یعنی به :

۱ - " رده بندی جمله ها از نظر مضمون و آهنگ ۲ - رده بندی جمله ها از نظر ساخت و ترکیب در دو قسمت مجزا اشاره می کنیم .
رده بندی جملات از نظر مقصد و آهنگ :

جملات بر حسب مقصد و خواست مندرج در آنها یکسان نبوده و دارای انواع و اوصاف متمایز هستند. نوعی از جملات، برای بیان مقاصد و نظریات گوینده و یا نویسنده درباره مسائل و موارد مربوط به اشخاص و اشیاء و رخدادها به کار می رود. نوع دیگری از جملات، قصد گوینده را به صورت دریافت توضیحات از دیگران نمودار می کند. نوع سوم از آن خواستها و توقعات متکلم را در خود منعکس می کند و بالاخره نوعی از آن در مقام بیان احساسها و هیجانات استعمال می شود. همه این گوناگونیها موجب تمایز جملات از نظر مقصد و خواست مندرج در آنها می گردد.

گوناگونی جملات از نظر مقصد و خواست مندرج در آنها، مستقیماً

در آهنگ‌ادا و طرز تلفظ آنها نمایان می‌شود و به این ترتیب، هر جمله، به اقتضای مقصد و خواست مندرج در آن با آهنگ و شیوه خاص خود ادا میشود. البته، آهنگ‌ادای جمله نیز به نوبه خود در تعیین خواست و مقصد مندرج در جمله دخیل است به این معنی که چون گوینده از پیش بر مضمون آنچه که می‌خواهد بیان کند، آگاهی دارد، آهنگ‌ادای خود را با خواست و منظور خویش هماهنگ می‌سازد. ولی شنونده که از خواست و مقصد متکلم بی‌خبر است، از طریق شیوه ادای جمله به مقصد و خواست مندرج در آن پی می‌برد. بعنوان مثال: دو جمله "کولک اسیر = باد می‌وزد" و "کولک اسیر؟ = باد می‌وزد" از نظر ساخت عین هم هستند. هر دو جمله از کلمات همسان تشکیل شده‌اند، کلمات از نظر رابطه گرامری در هر دو یکسانند. در هر دو جمله، ابتدا اول و خبر بعد از آن قرار دارد و تنها فرقی که در این میان خواست و نظر گوینده را تشخیص می‌کند، فرق موجود در آهنگ ادای آنهاست به این معنی که در هر دو جمله آهنگ‌ادا بطور متعارف شروع شده در جمله اول به نسبتی که به انتهای جمله میرسد فروتر می‌آید ولی برعکس، در جمله دوم فراتر می‌شود.

حاصل کلام اینکه، خواست و مقصد مندرج در جمله با طرز ادای آن هماهنگ و لازم و ملزوم بوده و این امر مسئله تقسیم جمله به چهار نوع: ۱ - اخباری ۲ - استفهامی ۳ - امر ۴ - ندا را پیش می‌آورد.

جملات اخباری:

جمله اخباری یا نقلی به جمله‌ای گفته می‌شود که گوینده ضمن آن می‌خواهد از حیرانات، رخدادها و حالات و غیره به صورت اثبات یا نفی خبر دهد: "هاوا سوبوقدور = هوا سرد است"، "اوستونده یا شادیفیمیز یغری" آبی دان بؤیوک دور = زمینی که روی آن زندگی می‌کنیم از ماه بزرگتر است "کیمسه اغز آیرانینا تورش دئمز = کس نگوید که دوغ من ترش است"، "ال - الی بویار = الهه دؤنر اوژو بویار = دست دست را می‌شوید و دست هم برمی‌گردد روی را می‌شوید".

جملات نقلی از مانوس‌ترین و متداول‌ترین جملات رایج در زبان هستند که بطور بسیار گسترده‌ای در گفت و شنودهای روزمره، در سخنوری، در آثار نظم و نثر ادبی و در مطبوعات و وسایل ارتباط جمعی به کار می‌روند. جملات نقلی، در حین مکالمه با آهنگ متعارف و فواصل معین از هم

سوا می شوند. این فاصله‌ها در مکالمات عادی کم و در مکالمات خطابی اندکی بیشتر است و نقطه اوج آهنگ با تکیه منطقی، همواره روی آن عضو از جمله است که متکلم می‌خواهد آن را بیش از اندامهای دیگر بنمایاند (برای اجتناب از تکرار شاهد، لطفاً به مثال " الهام کتابی قاردا - شینا و نردی " که هنگام بحث از اوصاف عمومی جمله به آن اشاره شده مراجعه فرمائید). گزاره جملات نقلی علاوه بر وجه اخباری یا نقلی که اشکال تصریفی فعل در همه زمانها را در بر می‌گیرد، می‌تواند با سایر وجوه فعل از نوع وجه شرطی و الزامی و غیره (البته به غیر از وجه امری) نیز بیان شود. بنابراین با توجه به گستردگی فعل در ترکی آذربایجانی - نی جملات نقلی در بیان و توصیف مسائل و حوادث و جریانات و به یک کلام شئون گوناگون اندیشه از کاربرد بسیار وسیعی برخوردار بوده و در گفت و شنودها و محاورات و آثار قلمی و مطبوعات در حد و فوریه کاری رود.

۲ - حملات استفهامی :

حماه^۴ استفهامی بعد از جمله اخباری رایج ترین نوع حملات در زبان است. حملات استفهامی، بطوریکه از اسم آن برمی آید، به حملاتی گفته می‌شود که برای دریافت پاسخ به ندادن آنها، روشن شدن درباره یک مطلب بی بردن به نظر شنونده و فرا گرفتن آن و از این قبیل به کاری رود: " سن هارالینسان؟ = تو اهل کجائی؟"، " آدین نه دیر؟ = اسم تو چیست؟"، " نه اوچون دانیشمیرسان؟ = چرا حرف نمیزنی؟"، " سوایشین صونو هارا جکه حکدر؟ = آخر این کار به کجا خواهد کشید؟"، " یوخسا بو تئزلیکله گئدرس؟ = نکند به این زودی می‌خواهی بروی؟"

وجه تمام حملات استفهامی از سایر انواع جملات، خصوصیت موجود در طرز ادای آنهاست این خصوصیت بعضاً بر اساس آهنگ ادای جمله و بعضاً نیز با دخالت پرسش و یا ضمائر استفهامی به وجود می‌آید.

الف - حملات استفهامی که بر اساس آهنگ تلفظ تشکیل می‌شوند.

در این نوع حملات، برای نشان دادن حالت استفهامی جمله هیچ علامت مشخص دیگری بغیر از آهنگ ادای جمله وجود ندارد. " بوگون سن شهره گئده - جکین؟ = امروز تو به شهر خواهی رفت؟"، " او اوزاقلاردا گؤرونن داغ سا والاندی؟ = کوهی که در آن دورادور دیده می‌شود ساوالان است؟"

این حملات استفهامی از جهت ظاهر و ترتیب توالی اندامهای جمله هیچ فرقی با جملات نقلی ندارند و تنها چیزی که آنها را متمایز میکند

آهنگ ادای این جملات در گفتار و قرار دادن علامت سؤال در آخر آنها به هنگام نوشتن است .

برخلاف جملات نقلی که آهنگ صدا در تلفظ انتهای آنها فروکش می‌کند در جملات استفهامی ، بعنوان یک قاعده کلی ، آهنگ در انتهای جمله حالت کشش و اوج بخود می‌گیرد .

مثلا در جملات : " بوگنجه یا غیش یا غا حاق ؟ = امشب باران خواهد آمد ؟ " " سن کتابینی ایسته بیرسن ؟ = تو کتابت را می خواهی ؟ " ، " بو اییش آخشا ما قورتارابیلیر ؟ = این کار تا غروب تمام می شود ؟ " تلفظ جمله ها تا قسمت واپسین آنها ، به سیاق جمله نقلی تلفظ می شود و تنها کشش و اوج صدا در قسمت انتها حالت استفهامی جمله را مشخص می کند .
ب - جملات استفهامی ، با دخالت و پایداری می پسوند پرسش چهار شکلی " می - می) بعمل می آید :

۱ - " سن آختاردیغینی بازاردا تاپدین می ؟ = تو آنچه را که می جستی در بازار پیدا کردی ؟ " ۲ - " بو گنجه آیی گؤره ن اولورمو ؟ = امشب کسی ماه را توانست به بیند ؟ " ۳ - " نامه ده یا زیلان سؤزلر خوشونا گلیر می ؟ = از مطالبی که در نامه نوشته شده خوشت می آید ؟ "

بطوریکه در جملات بالا مشهود است پسوند پرسش بعد از گزاره ، جمله آمده است . در مواردی امکان دارد پسوند قبل از گزاره نیز قرار گیرد :

۱ - " سن سفردن می گلیرسن ؟ = تو داری از سفر می آیی ؟ " ۲ - " های کوی سسی ائشیکدن می گلیر ؟ = صدای هیا هو از بیرون دارد می آید ؟ " در موارد دیگر ممکن است پسوند استفهام (می) بعد از مبتدا بیاید :
" سن می خور باخیرسان منیم شیرین دیلیمه ؟ = تو ، زبان شیرین مرا خوار می انگاری ؟ " (صد و ورغون) .

بطور کلی پسوند استفهام جلوی جزئی از اجزای جمله قرار می گیرد که مورد سؤال باشد و در این موارد تکیه بر روی کلمه مورد سؤال است . در جملات استفهامی که با دخالت پسوند پرسش بعمل می آید ، بعضا به خصوص در زبان گفتار پسوند پرسش حذف می شود ، و در این صورت حالت کشش موجود در پسوند به گزاره منتقل می گردد : " سن آختاردیغینی بازاردا تاپدین ؟ = تو آنچه را که می جستی در بازار پیدا کردی ؟ " ، " سن سفردن گلیرسن ؟ تو از سفر می آیی ؟ " و الی آخر .

ج - جملات استفهامی که با دخالت ضمیر استفهامی ایحاد می شوند ،

این نوع جملات از متداولترین جملات استفهامی هستند که در آنها از آهنگ ادای خاص و نه از پسوندهای استفهامی بلکه تنها از ضمایر استفهامی استفاده می شود.

- ۱ - " بوسوزی کیم سنه دئدی؟ = این حرف را کی به تو گفت؟ " ۲ - " ستارخان ها را دا آنادان اولموشدور؟ = ستارخان در کجا از مادر متولد شده است؟ " ۳ - " نه اوچون ووروشور اوردا انسانلار؟ نه اوچون تۆکو- لور گناهسیر قانلار؟ = چرا انسانها آنجا می جنگند؟ چرا خون بسی گناهان ریخته می شود " (ص . وورغون) .

جملات امری:

جمله امری، یکی دیگر از انواع جملات رایج در زبان است که از نظر مقصد و آهنگ ادا از جملات نقلی و استفهامی متمایز می شود. در جملات امری متکلم انجام امری را به شکل قطعی و دستوری که طبعاً با آهنگی آمرانه ادا می شود طلب می کند:

- ۱ - " سن اقله بوگون شهره گشت، ایشلرینی یئربه یئر ائله، آخشا ما قاییت = تو همین امروز به شهر برو، کارهایت را جا بجا کن، طرف عصر برگرد " .
- ۲ - " سن ده آناکیمی ائوز باغرینا باس، موغان تورپاغی نین آغ گون- لرینی = تونیز چون مادر به سینه ات بفشار، روزهای سعادت مند خاک موغان را " (ص . وورغون) .
- ۳ - " سوس ای کولک، سوس، ای طوفان = ساکت شو ای کولاک، ساکت شو ای طوفان " (از خلیل)
- ۴ - کوره لری یعنی دن آلیشدیرین، دمیرلری قیزدیرین، چکبجلی اوجا قالدیرین = کوره ها را مشتعل کنید، آهنها را داغ کنید، پتکها را بالا ببرید " (میرجلال)

اما علاوه بر شکل دستوری و آمرانه، در جملات امری گاهی مقاصد بصورت خواست، آرزو، تمنا و نظایر آن نیز مطرح می شود:

- ۱ - " گوردوگون، سغدیگین نقصانلاری، سن، باغیشلا، اوخوجوم... ممکن سه اگر... بویور، کؤمکچیم اول، یاپیش الیمدن = خواننده ام... اگر ممکن است کمبودهایی را که می بینی و تشخیص میدی بر من به بخش، بفرما، مددکاری کن و از دستم بگیر " (ص . وورغون)
- ۲ - " سلام سؤیله یک، گل اسن یئللره، آپارسین قوی اونوا و زاق اقللره

= بیا سلام گوئیم به باد هائی که می وزند تا برسند آنرا به ایل های
دوردست .

۳ - " شاعر، هجج آلدانما دنیا مالینا، ایناتما دونیانین اعتبار -
رینا = شاعر، هرگز فریب مال دنیا را نخور و به دنیا دل میند " (صمد)
۴ - " گل گفده ک نار درمگه، نار بوداغین اگمگه، آل یاشیلا بورونوب
قارداشا قیز سئومگه = بیاباه چیدن انار برویم، شاخه انار را خم کنیم،
سرخ و سبز تن کنیم و برای برادر دختر برگزینیم " (بایاتی)

در جملات امری، گزاره حمله، اساسا با صیغه امر بیان می شود و
چون امر غالباً به دوم شخص یعنی کسیگه در روبرو ایستاده داده می شود،
بنابراین، در این نوع جملات گزاره غالباً از نوع دوم شخص صیغه امر است .
۱ - " باخ، تیتیره یین دوداقلارا، باخ، اوزانان اللره، باخ، گوزونده
کولگه گزن، اسکلت هیکللره = بنگر به لبهای لرزان، بنگر، به دستهای
که کمک می طلبند، بنگر، به هیکلهای استخوانی که در چشمانشان سایه
می چرخد " (ر. رضا)

۲ - " رد اول قاپیدان آغلاما، زار زار دیلنچی، واقیلدا ما بایقوش
کیمی ادبار دیلنچی = ای گدا! رد شو از جلو در و زار زار گریه نکن،
گدای مفلوک، چون جغد واق - واق نکن " (م.ع. صابر)

در این نوع جملات امری، برای نشان دادن قطعیت و تاکید بیشتر
همراه گزاره از اداتی از نوع : ها، دا و امثال آن استفاده میشود :
۱ - " اوغلونا تا پشیر درسه تنبلیک اقمه سین ها = به پسرت بسپار
در درس تنبلی نکنند "

۲ - " دی گل دورنالارا بیر شعر دئییهک، = بیا برای دورناها شعری
بگوئیم " (ص. وورغون) .

(آردی گلن صایی دا) .

قوجا مان آذربایجان شاعری "محزون"
ابدیتہ قوؤوُشدوُ
(۱۲۷۸-۱۳۶۵)

گؤرکملی آذربایجان شاعری محمدعلی فخرالدینی حسن اوغلو —
"محزون" ۷-ایل سورن آغیر خسته لیکدن صورنا، دی آیی نینا ونوندا
همیشه لیک اولاراق ایشیقلی دونیا میزا گؤز یومدو. هشتادیندی ایل
وطن و ائل محبتیلہ دو یونن شاعر قلبی دایاندى.

او: ۱۲۷۸ - نجی ایلده شمالی آذربایجان نین گده بگ قصه سینده آنا
دان اولموشدور. اونون آتاسی حسن، باشقا هموطنلریمیز کیمی بیر
پارچا چوره ک دالینجا، اؤز دوغما یوردو اولان اؤسکودن باش گؤتوروب
گده بگ میس معدنینه ایشلمگه گئتمیشدی. محمدعلی بیریشیندا ایکن
آتادان یتیم قالیر. او، بؤیوک قارداشلاری نین قانادی آلتیندا بؤیو-
مگه باشلا ییر. ابتدائی مکتبی قورتاردیقدان صورنا، تحصیلینی دوام
اشتدیره بیلمه دیگیندن، ایش-صنعت آرخاسینجا قاچیر، بیر مدت
دمیرچیلیک، صورنا عکاسلیغی اؤزونه پئشه ائدیر.

۱۳۱۷ - نجی ایلده اؤز خانوادہ سی ایله تبریزه قایی دیر. او هله
کنج یاشلاریندا ایکن "شرق شعری نین کوشی" آدلانان ملامحمد فضولی
پارادیجیلیغی نین عاشیقی اولور. اوندان الهام آلاراق، لیریک
شعرلر و غزللر یازماغا باشلا ییر.

۱۳۲۴ - نجو ایلده "غزل لر" عنوانیله چاپدان چیخیب یاییلان ۶۳
صحیفه لیک کیچیک کتابچاسیندا ایگیرمی بیر غزل و بیر چوخ اجتماعی و
اخلاقی شعرلری درج اولونموشدور.

فخرالدینی رضاشاه استبدادی نین آمانسیز ظلم، ستمینی، ملکدار-
لار طرفیندن کندلیلرین بویوندوروق آلتیندا حیوانجاسینا استثمار
اولوندوقلارینی، هر جور انسانلیق حقوقیندان محروم، آجینا جاق حیاتلا-
رینی گؤرورکن، حساس شاعر قلبی آلولانیر. ایینه قلم آلاراق، "محزون"
لقبی ایله خلقیمیزین دردلریندن، اؤره ک آغریلاریندان، عدالتسیرلیک
لهردن یازماغا باشلا ییر. "غزل لر" کتابچاسی نین صونیندا "نیه محزونام"
دئیه یازدیغی شعرینده :

محزون. تخلصینی بیلیمک ایسته سن ،

من دشیم سببین سن ده بیله سن .

چون مظلوم اولموشدو ملتیم منیم ،

باخدیقجا اؤد دوتوب یاندی بدنیم . دئییه ، علتینی آچیر .

"محزون" غزلرینده کی ساده لیک ، شعریت و معنا دولغونلوغو

اوخوجولاری نین اؤره گینه یاتیر ، رُحونو اؤخشاییر . اونا گؤره ده ایلک

یا رادیجیلیق گونلریندن عاشیقار ، خواننده لر طرفیندن رادیولاردا ،

مجلسلرده شوق و هیجانلا اوخونماغا ، دینله یی چیلر طرفیندن استقبال

اولونماغا باشلاییر ، "غزلر" کتایبجا سیندان آلینمیش ایکی غزل تقدیم

اولونور :

خوس اولار انسان حیاتی سئوگیلی جانان ایله ،

مهر و الفتده وفالی بیر مه تابان ایله .

اقتمه دل ملکنده سلطان هروفاسیز دلبری ،

خوش گئچرمی روزگاری ناخلف سلطان ایله ؟

تیر مژگانینه آلدانما وفاسیز مهوشین ،

رحمسیز جلاد تک قانین تۆکر پیکان ایله

گل صداقت اوما هرگز بیوفا معشوقه دن ،

اؤزگه لر جامیله خوشدو ، یوخ ایشی وجدان ایله

اقتمه الفت ناکس ایله ، گر بهشت اولسا یخترین

یاخشیدیر بیر ساده منزل ، گون گئچه عرفان ایله

خواب غفلتدن آییل ، عاقل لر ایله انس دوت ،

عمرینی صرف ائیله مه بیجا یخره نادان ایله

من جهان گلزاری نین بیر بولبول شیداسی یم

ایسته رم دونیانی شن ، یوخدور ایشیم ویران ایله

بسدی " محزون " گل وفالی مه لقالردن دانیش

دردینه درمان اولار آنجاق بوجور درمان ایله

بیر نچه مدتدی حسرت قالمیشام جانانه من ،

یانمیشام هجران ائوینده آتش سوزانه من

بیر صنم مهریله دولموش سربه سر کؤنلوم ائوی

گؤز ائویندن هفج کنار اولماز گئده م بیر یانه من

دوشموشم آیری گولومدن بینوا بولبول کیمی،
 گلشنین فکریله گللم هر زمان افغانه من ،
 ای ملاحت ملکی نین سلطانی ، رحم ائت حالیمه
 بیر گدایم ، گلیمشم کوینده بیل احسانه من
 اول لبعلینده دیر ای مه بو دردیم چاره سی،
 گر نصیب اولسا وصالین یغتمیشم درمانه من
 آغلارام شام و سحر تا عمر وار، یعقوب تک ،
 عاقبت بلکه چاتام اول یوسف کنعانه من
 چوخ ملامت ائتمه زاهد، سن منی، مجنون تک ،
 بیلیمشم لیلی وفاسین ، اولموشام دیوانه من
 باشیم اوستونده اگر گورسم او گول رخساریوی ،
 حاضرم قوربان ائدم بو جانیمی مردانه من .
 بونجا کیم " محزونی " سن هجراندا یان دیردین فلک ،
 ائیلهرم سندن شکایت اول مه تابانه من .

گورولدوبو کیمی، محزون غزل لرینده پاک محبت ، صمیمیت و وفاساس
 بیتر دوتور .

۱۳۲۵ - نجی ایلهده محزون دا بیر چوخ همشهری لری کیمی تهرانا

کؤچمگه مجبور اولور .

او زمانلار پهلوی رژیمینین فارسلاشدیرما سیاستی او درجه یسه
 چاتمیشدی کی، خلقیمیزین تاریخ و مدنیتی انکار، ملی ثروتیمیز اولان
 دیلبیمیزی ده اورتادان آپارماغا جان آتیردیلار. آنا دیلینده یازیب،
 یاراتماق بوسبوتون یاساق ائدیلمیشدی . بونلاردان هدف ملی وارلیغی
 - میزی اورتادان آپارماق ایدی . بئله دؤزولمز، بحرانلی گونلرده
 " محزون " تاماشاچی اولوب باخانلاردان دگیل ایدی . او دا " سهندلر" ،
 ساهرلر، شیدالار، اعتمادلار کیمی قلمیننی سؤنگویه چئویریب :

داغیندی یووامی قان ایچن جلا د * گؤزه ل وطنیمی ائیلهدی بر باد .
 خزان بولبولی تک اوچدوم هریانا * گلشنیمدن آیری، گولومدن آیری .
 الیمدن آلدیلار آنا دیلیمی * قان ایچنلر سیندیردیلر بخلیمی
 کسدیلر دیلبمی، سیندی قوللاریم * قلمیمدن آیری ، دیلیمدن آیری
 دئییه ، فریاد قویاریر، آنا دیلینده یازیب - یاراتماق یاساق
 اولدوغونا باخما یاراق، او یازیب یارادیردی .

اوزون ایللر دوام ائدن آغیر و بوغوجو محیطه صون قویماق اواجون ایران خلقلری آياغا قالغدی و ۲۲ بهمن انقلابینی یاراتدی. آزادلیق نسیمی اسمگه باشلاپاندا، بهار اوزوموزه گولدو. شاعرلریمیز قفسدن قورتارمیش، گلزارلیقدا چهچه ووران بولبول لر کیمی اؤتمگه باشلا - دیلار. محزون دا باسیریقلاردا توز باسمیش شعر و غزل لرینی توپلایبیب " هجران خسته سی " آدیله دوخسان بیئش صحیفه دن عبارت اولان اثرینی چاپا وئردی .

اوزون ایللر ائل - اوباسیندان اوزاق دوشموش شاعری آیرلیق ، حسرت دردی هرشکیدن آرتیق سیخیر، اونون قلبینده ، روحوندا طوفانلار دوغورور. اونا گؤره ده " هجران خسته سی " آدلی کتابینداکی غزللری، ائله جهده اجتماعی ، اخلاقی شعرلری ناله و فغانلا دولودور .

تحمل ائیله مک ای مه ، غم هجرانه مشکلدور
گولوندن آیری دوشمک ، بولبول نالانه مشکلدور .
مجسمدور گئجه - گوندوز کؤنول لوحنده تصویرین
کنار اولماز خیالمدن ، گئدم هریانه مشکلدور .
همین غزلین صونوندا :

گینه هجران فزاسیندا گزه ر مجنون اولان کؤنلوم ،
دوتا آرام بیر یخرده ، دیل - دیوانه مشکلدور ،
فراقین دردی " محزونی " سالیبیدیر اؤیله بیر درده ،
وصالین اولماسا هرگز، یعنی درمانه مشکلدور .

دئییه ، ائل گون وصالینی دردلرینه درمان کیمی آرزولاییر . آیریلیغین بوراخیغی درین و آجی تاثیرینی اونون " ۳ دوستلار " آدلی شعرینده داها آیدین گؤرمک اولور :

آ دوستلاریم ! غربت ائله دوشندن * قوهوم ، قارداش ، وطن دئیمن من اولدوم
قومرو کیمی آیری دوشوب وطندن * ناله ائدیب چمن دئیمن من اولدوم

باشینا دؤندویوم آغیر ائل لریم * عمرومون باغیندا قیزیل گول لریم
وفالی حرمتلی شیرین دیل لریم * صحبتیزدن الین اؤزن من اولدوم
دئیر، محزون یا زدیغی غزل لرینده فضولیدن الهام آلدیغی کیمی ، فکاهی
شعرلرینده بؤیوک خلق شاعری صابر و معجز مکتبی نین دوا مچبسی کیمی
اؤزونو گؤسته ره بیلمیشدیر .

اوز گۆز قيريشيب ، باش آغاريب ، ديش توکولوبدور
قاشلار اگيلىب ، گۆز چۆکه لیب ، نئل بوکولوبدور .
بوخدور بدنين ساغ يثرى ، هريان سوکولوبدور .
بو کهنه کوتوک باغ - گلستانه ياراشماز .

مه پاره لرین فکری سنی سالمیش آياقدان ،
آغزين سولانير ، بوسه اوچون غنچه دوداقدان
آرزون بودور ، بير کام آلسان ، لاله ياناقدان ،
اما کی ائپوشمک ساری دندانه ياراشماز .

بو بدیعی پارچالاردان شاعرین یارادیجیلیق قابلیتیه تانیش اولماق
اولار . بو کیمی شعرلرینده محزون اجتماعیمیزدا جوان قیز آلماق
هوسینه دوشن قوجالاری قیرمانجا دوتور ، انتقاد ائدیر .
محزون انقلابدان صورنا یازمیش اولدوغو "آنا وطن" آدلی شعرینده
یئنی انقلابا ، وطن و خلقینه اولان مناسبتینی آیدین بیر صورتده
گۆسته ریر . آنا وطنی سئوالا دوتاراق :

آنا وطنیمدن سوروشدوم آنا * نهدندیر گۆز یاشین دؤنوب قانا ؟
قارا بولودلار تک دولوبدور گۆزون * آج منهدردینی دئگیلن سۆزون .
شاعرین سئوالی قارشیسیندا آنا تورپاق دیله گلره ک اوزاق کئچ -
میشلردن سۆز آچاراق قهرمانلیقلاری یادا سالیر . شعرین بیر یئرینده :
دوغرودور جوانشیر ، بابکیم گئندی * اونلارین قانیندان مین چیچک بیتدی
جاویدان اثرلر یئتیردی وطن * آزادلیق یولوندا گئیدیلر کفن
چکدیلر مین جورهدردی - ذیلتی * قبول ائتمه دیلر اونلار بیعتی
نبی لر ، هاجرلر یئتیردی جانیم * بوی آتدی هریاندا گوللوبوستانیم
خان چوبان ، سارانی بسله یین منم ، * کور اوغلو ، میوازی سله یین منم !
ستارخان ، باقیرخان یئتیردیم یئنه * تسلیم اولما دیلار قودوز دوشمنه .
همین شعرین باشقا بیر یئرینده :

وطن گلزاری نین چوخدور باغبانی * بوباغی سواریب شهیدلر قانی
قدیمدن ایگیدلیک رسمدیر بیزه ، * همیشه دوشمنی چوکدوروب دیزه
اوزو آغ چیخمشیق دؤیوشلردن * اتحاد ائتمیشیک هاممیز بیردن
آزادلیق آدیله بیزیمدیر ظفر * ایشیقلی ، گونشلی آیدین سحر !
بئله لیکله ، شاعر انقلابین غالبیتینه اینانیر ، آزاد ایشیقلی بیر
گله جگه امید بسله ییر . "محزون" بیزیم اوچون اولمه ییب ، یادگار قویوب
گفتدیکی "هجران خسته سی" و "غزللر" اثری خاطره سینى اوره کلمه ابدیلش -
دیره جگدیر . روحی شاد اولسون !

" حيدر بابا " - دان " سا والان " - ا

" آي سا والان " منظومه سي نين چاپي مناسبتى ايله

ايلك اولراق ، حجة الاسلام آقاسيدجعفر موسوى نى ، ستارخان خياوانينداكى " ابوالفضل (ع) " مسجدينده ، مرحوم شاعير " ساهر " - ين ماتم مجلسينده گوردوم . او ، خطابت قدرتى ايله بيرنجه دقيقه ده دينله ين لرى مسحور ائتدى . سويله ديگى نطق عادى بير " تذکر " و " خطابه " دن آرتيقي ، باشلى باشينا بير ادبى اثر ، ممتاز و دگرلى بير " آغيتلا - ما " ايدى . بو تعبيري بيراز ايضاح ائدهك .

معلوم اولدوغو اوزه ره ، " ائغ " قديم زامانلاردا " اينله يهرك ياش توكمك " دشمكدى . بو كلمه زامانيميزدا سببه ريانين شرقينده ياشايان توركلرين و قيرقيزلارين ديبلرينده واردير . فعل صورتى داها عمومى - لشميش و تورك ديبلرينده ايشلك كلمه لردن اولموشدور :

" ايغلاماق " يادا " بيغلاماق " اولراق متن لرده صيخ - صيخ گچر : بو سؤز بيزيم منطقه نين ديبلرينده " آغلاماق " شكلينده ديمر . اويغورجادا ، " بيغييت " ، آغلاما معنا سينادير . نجهكى ادبياتدا " آغيت " (بعضا ده " آغى ") ، مرثيه مفهومونا ايشله دليلير و تورك عنعنه لرينه گوره اجتماعى - ادبى دگرى بؤيوكدور . بوتون بونلاردان مقصد " آغيتلاما " سؤزونون زامانيميزدا ادبياتچيلاردا خطابت له مرثيه نى بيرلشديرن بؤيوك فن اوچون اطلاق ائديلمه سي نين ايضاحى ايدى . " آغيتلاما " يادا فرانسيزلارين تعبيريته گوره " *oraison funebre* " يوخاريدا اشارت ائتديگيميز وجهله تورك عنعنه سينده اعتبارلى يئرى واردير ، نجهكى اسلاميت دن قاباق كى دؤور لرده يعنى اورتا - آسيا چاغلاريندا بئله توركلر آراسيندا اولو اوچون ترتيب ائديلن ماتم لر اجتماعى حياتدا چوخ مهم يغرتوتاردى . گوك تورك و اويغورلار آراسيندا " ياسچى ليق " ويا " آغيتچى ليق " بير محترم شغل ايدى . بو عنعنه اسلاميتده ده بخصوص شيعه تورك لرى آراسيندا داها دا قوت كسب ائتدى . خلق ادبياتى نين مهم بير قسمى نى آغيتلار تشكيل ائدر . اولو اوچون

"اوخشاملار" نوحه‌لر و مرثیه‌لرین ایران تورکلرینجه اهمیتی بـو نظرین باشقا بیر دلیل دی.

بیزده نوحه‌لر و مرثیه‌لر اورتا آسیا چاغی نین آغیتلاری یادا " ساقو" لاری و اوخشاملاری نین گئت- گئده چیچکلەنن و انکشاف ائتمیش اولان دوامی دی. بونوعدان ایلك نمونه‌لری (کاشغری محمو- دون ضبطی ایله) آلپارتوتقانین تاریخی - اساطیری دؤورونه قدهر چیخارماق ممکن دور .

بو عنعنه بیزده ایکی بؤیوک قولدا یادا ایکی جریان ایچینده یاشاییر : بیر طرفدن دینی دویغولارلا یانغی لی و ایچدن نوحه‌لر یازیلیرکن اوبیر یاندان دا گونده‌لیک حیاتدا ایگیدلرین ، قهرمانلا- رین ، دگرلی اوغوللارین دالینجا دا - اکثر آدسیز- مجهول شاعیرلر طرفیندن آغیتلار دئییلیر .

نوحه‌لرده آغیتلار منظوم مرثیه‌لردن عبارتدیر . لکن بو دریـن تراژیک حس ، نثرده فلسفی فیکیرلرله برابر گؤزه‌ل بیر دیل له‌افاده ائدیلمیه اشاره ائتدیگیمیز کیمی بونا ادبیاتدا " آغیتلاما" دئیریک حجت‌الاسلام موسوی ، ساهرین ماتمینده بؤیوک مهارتله آغیتلاما نوعونون گؤزه‌ل بیر نمونه‌سی نی ارائه ائتدی .

اوزمان بقله‌دوشونموشدوم : گؤره سن ، خطیب بو قبیلدن "آغیتلاما"لارینی صونرا آنا دیلیمیزده کاغیز اوستونه‌گتیریرمی؟ اگر بوایشی گؤرورسه دئمک اولارکی دیلیمیزده ، بؤیوک خطیب فرانسیز *Bossuet* نین اثری نوعوندان بیر آغیتلاما لار ترتیب اولونا بیلر .

بو اومودون نه زامان گئچکله شه‌جه‌گینی بیلیمیرم ، لکن نقداً اوزون مدت گئچمه‌دن آقا موسوی نین " آی ساوالان " آدلی شعر کتابی چاپدان چیخدی .

کتاب ساوالان داغی نین رنگلی تصویریه بزه‌نمیش (۲۳/۵x۱۶/۵ سانتی متر) ابعادیندا ، ۱۱۴ صحیفه‌لیک ، آقا سید محمدریاضی نین خوش خطی ایله یازیلیمیش دی. مولف فارسجا مقدمه سینده باشدا ساوالان

(*) ژان به‌نین بؤسؤنه ۱۷ - نجی عصرین ایکینجی بارسیندا یاشایان بؤیوک دین عالیمی و خطیب ایدی ، آغیتلامالاری دونیا جا مشهور دور .

داغیندان دانیشیر، صونرا " تذکرات " یابیندا اوزو حقیقینده معلومات وئیریر.

اونون اردبیل ده دوغولدوغونو، "قم" دا تحصیل ائتدیگینی عموماً عربجه و فارسجا شعرلر یازدیغینی، آنجاق آنا دیل محبتی سوق وشوقو ایله اؤز- اؤزونه آرادا بیر تورکجه ده شعر دئدیگی نی بوتسمدن اؤگ- ره نییریک . " آی ساوالان " ، مولغین ده دئدیگی کیمی "حیدربایا سلام " سا یاغیندا دیر. زمانیمیزدا اطرافلی و درین تاثیر ایتباریله " حیدربایا سلام " امتیازلی بیر دۇرۇم دادیر .

"حیدربایا .." - دا شهریار اوستالیقلا صمیمی افاده امکانی و دوینغو - لارینی راحتجا بیان ائتمک اوچون ، خلق ماهنی لاری نین ان سیال و ان آخچی وزن و شکلی نی سنجیب دیر. خلقیمیز عصرلردن بری اؤزدرد - لرینی، آجی لارینی، حسرتلرینی، اؤمودلارینی بو اولچولرله سویله ییب، نهدن شاعیر سویله مه سین ؟ بونوع ماهنی/تورکولردن نمونه لر :

۱) ایکی داغین آراسیندا قالمیشام
بۆلبول کیمی کۆلدان - کؤلا قۇنموشام
نه گۆن گۆروب نه ده مراد آلمیشام

آنا منی بو ظالم لر وۇردولار
وۇردولاردا آل قانلاردا قویدولار....
(بیر آغیت دان)

۲) قۇیون گلیر قۇزوسونون آدی یوخ
سۆرو- سۆرو قویونلارین سۆدو یوخ
سن اولماسان بو یکرلرین دادی یوخ

دۇن گل دۇن گل گۆزه ل دایانا ممیرام
گۆزوم غفلت تۇتوب اویانا ممیرام
(باشقا بیر آغیت دان)

۳) ایکی دۇرنا گلیر آغلی- قارالی
بیرین شاهین وۇرموش بیر یارالی
اؤ دورنادان صۇروش اطلی هارالی

قاتار - قاتار اولموش گلیر دورنالار
سۆزه - سۆزه نه خوش گلیر دورنالار .
(بیرماهنی / تورکودن)

۴) قۇرغورام من بو داغلارین قوردوندا
قۇيون گلدی قۇزو گلمز آردینندان
من ده پئخدیم بو آنانین دردینندن .

چوخ آغلما قۇيون وار گئچ قۇزوندا
چوخ آنالار آیری دۆشر قیزیندان
(بیرماهنی / تۆرکۆدن)

شهریار کیمی بیر شاعرین بو اولچو و شکلی سئچیب و امثالسیز
موفقیته " حیدربابا ... " نى ياراتماسى بو شکله يئنى بیر رواج
وئردى . اونون سیندن صاییسز عکس - مدالار دۇغدو . شاعیرلرین
يغره لرینده کى داغلارا و یغرلره دقتلری چکیلدی و اونلارا خطابلار
يازیلدى ؛ " حیدربابا ... " بو صورتده " داغلارین باباسى اولدو ، حالبو
كى ، مرحوم صائى نین ، (گینه " حیدربابا ... " - يا نظیره اولراق -
يازدیغى بیر منظومه سینده) دئدیگی کیمی :

حیدر بابا بیر دئمه لی سۆزوم وار
آدلاندیردی سنى اوغلون شهریار
خوشبخت آتا اولادیلن آد تاپار

اونون سۆزو سنى سالدی دیلله ره

باشی داشلی بیر داغ ایدین هئی وره

(محمدعلی صائى مرحومون منظومه سیندن)

نه ایسه ، حیدربابا " دان صورنا ، داغلارا سسله ننلر چوخ اولدو ،
طبیعی ایدی کی ، " ساوالان " ادا سسله ننلر اولاجاقدی . ۴ ایل ایچنده
بیر دگیل ایکی " آی ساوالان " * بو انتظارا نهایت وئرمیش اولدو .
ایمیزده اولان معلوماتا گوره حیدربابا نظیره چیلریندن شاعیر
محمد مصدق " بزگوش " - ا سسله ننده حسرتلرین دیله گتیرمیشدیر :

" بزگوش " سنین داغ - داشینی گزئدیم
یا شیل باش تک سولاریندا اۆزئیدیم
سوسن ، سونبول ، بنفشه دن اۆزئیدیم

* (آقا بختیار غلی مرادی موغان اوغلو بوندان ۱۵ ایل اول " آی
ساوالان " آدلی " حیدربابا " سایاغیندا بیر منظومه یازمیشدیر .
(منظومه ۱۳۶۱ ده تبریزده چاپ اولموشدور) .

بیر گۆرئیدیم نه اۆزولوب نه قالیب
اقل ایچینه آیریلیغی کیم صالیب ؟
(شهریار و حیدربابا "ص ۸۳)

آردینجا شاعیر " زردابی " ، بودغه اوزاقلاردا ن گینه حیدربابا یا
خطاب ائدیر . قیما ونیسگیلی :
قارداشیمین اوچ یاشیندا اوغلو وار
اونون قویدوق بیز آدینی " شهریار "
بو کۆرپه میز نه وقت تاپار اختیار ؟

بیر صاریلسین شهریارین بوینونا
بیر صیغینسین آنا تبریز قوینونا
(عثینی اثر ، ص - ۸۹)

شاعیر " دۆشگون " ده حیدربابانین سحرینه توتولوب اوشاقلیق
عالمینده گزمگه چیخیر :

من توتاردیم باجیم اینهک ساغاردی
مه سیندن سؤد سئل کیمی آغاردی .
بۆزوو غضله نیب ترس - ترس باغاردی

قاباغینا بیر دسته اوت آتاردیق
صونرا دؤنوب خرمن لره چاپاردیق
(عثینی اثر ، ص - ۹۴)

شهریارین تاثیریه ، آرازین او تاییندا شاعر خیرالله مریموف
دا اؤز یان - یغوره سینده کی " قازان کوشکو " - نه سلنمکن اؤزونو
آلامیر :

" قازان کوشکو " سحر گونش دوغاندا
یارپاقلارین قیزیل رنگه چالاندا
قوشلار بوداقلاردا هارای سالاندا

گۆزه للیگین معنا سینی دؤیموشام
شیرین - شیرین خیالارا اویموشام
(عثینی اثر ، ص - ۱۱۴)

" حیدربابا " شاعر " حسرت " ی ده اوشاقلیق عالمینه آپاریر :
میر کریمین " تاریخ - معجم " کتابی
ملا علی - نین اونا شیرین جوابی

اوشاق ایدیک اوخویوردوق "نصابی"

بایرام پایی بوشقابلارا گلردی
ایگده - یتمیش گوللر کیمی گلردی..
(عثینی اثر، ص - ۱۳۳)

"پیرکوزن" داغینا خطاب ائدن شاعیر امیرپور دا او داغین تپه
سینده کی "اوجاق" - ا اشارتله دتمیشدیر:
نه گؤزه لدیر باشینداکی اؤطاغون
مجرّب دیر نیاز وئرن اوجاغون
آنا تکین لذتلی دیر قوجاغون
اقللر گؤجو، سئل قاباغی آیینماز
شکار قوشو آسان طورا صالینماز
(یادی ازحیدربابا" ص - ۱۰۴)

شاعیر بیگدلی ده دوغما کندی "کله"یه خطاب ائدرو "کلهیه
سلام" دئیر. منظومه بیر "سفرنامه" کیمی باشلار، او قارداشی ایله
(کی اونون دا آدی "شهریار" دیر) یولا چیخارلار:
شهریارلا تهراندان یولا دوشدوک
ایکیندی ایدی بیز قئیدارا یئتیشدیک
اوردا دوروب دینجلدیک، یقدیک، ایچدیک

بیز قیداردا خسروخانلا گوروشدوک
یوز یاشیندا قوجایلا برک اوپوشدوک
("کلهیه سلام" ، ص - ۸)

شاعیر بو گونکو کلهده گئچمیشین خاطیره لری ایله گزیرودوشو-
نجهیه دالیر و حیات ماجرالارینی آنلایر و دئیر:
بوتون قمریستانی گزدیم، دولاندیم
نئی کیمی صیزلادیم، شمع کیمی یاندیم
نهایت بو سرّی کشف ائدیبقاندیم
دؤنیا کاروانسرا، عؤمور هدر دیر
انسانلار قوناقدیر، گلدی - گفدیردیر
(عثینی اثر، ص - ۵۹)

مرحوم ساهر ده، بو یولو آددیملایب دیر:
آخشام اوستو داغلار بنهک - بنه کدیر

هر یئر گوی اوت، هر یئر گلدور، چیچکدیر
طوژ قوپاران یولدا، قویون، اینهک دیر
بیر چوپان دیر دره لرده نئی چالان
داغی داشی دیلندیرن، سس سالان

شاعیر موغان اوغلو "آی ساوالان" - ینیندا قدیم خاطیره لره
دالیر و منظومه سی نین مقدمه سینده از جمله بئله دئییر:
قوی ساغالسین یارام، آوزون آغ اولسون
یا ییلاقلارین گؤل - چیچکلی باغ اولسون
جو مردلرین، ایگیتلرین ساغ اولسون
یاراقلانیب بیر چیخاندا سئیرانا
شهرتلی ایشیق صالحین هریانا
("آی ساوالان" ص ۸)
ساهر تصویر ایشینده کی مهارتیندن فایدالانیر و سوزه بئله دوام
اؤدیر :

گونش، قیزیل ایشیق صالحین یاراما
کوله کاسیر، اوزاقلاردان آستا جا
دؤخونورکن هر بوداغا، آغا جا
گؤل یارباغی سولار اوسته الهنیر
باتیر گونش سولار قانا بله نییر
بیر اینحه قیز گئدیر بولاق باشینا
چاتمیش بو ایل اون دؤرد - اون بئش یاشینا
کیم وورولماز گوزلرینه قاشینا ؟
بو یئرلرین او دور گوزهل ببه گی
چمنلرین یئنی آچمیش چیچه گی ...
دئمک بودا حیدریابا سلسله سی نین " رعاوی " اؤرنگی، یادا
" پاستورال " چئشیدی دیر .

شاعیر " ساوالان "، " آپاردی سئلر سارانلی " منظومه سینده بو
اؤلچودن ملی دستان و خلقیمیزین زنگین فولکلوروندان (دده قورقودون
تعبیری ایله) " سوی سویلا ییب، بوی بویلاماق " اوچون فایدالانمیشدیر:
آذربایجان! سنین او جادیر باشین
تاریخه برابر باشلانیب باشین

گڭچميشدن سۆز آچير هر داغين ،داشين

چوخ صايين تاريخه مالک تورپاعين

هر درهن ،هر دوزون ، هر جايين باغين

("آپاردی سئلر سارانى" ،ص - ۸)

حماسى / ائپيک نوع دا دا " حيدر بابا " دان الهام آلاق ، شاعير

نيازى ييلديريم گنج عثمان اوغلونون تورکيه ده ياراتديغى ، " دهه -

قورقوددان سالور قازان داستانى " منظومه سينه بير اشاره ايله وصون

سپيرلرينى نقل ائتمکله کفايت له نيریک :

چاتسين الين چاره سوزه دوشگونسه

قادير تانرى دؤندر مه سين چاشقينا

آدى گؤزه ل محمد - ين عشقينه

بيس گؤزلردن تورک ائلىنى قورۇسون

هم ائلىنى ، هم دىلى نى قورۇسون !

("سالور قازان داستانى" کيچيک دکيشمه لرله ،ص - ۱۵۷)

" حيدر بابا يا سلام " ين باشقا " عکس - صدا " - لاريندان آرتيق

سۆز آچماي يريق . " آى ساوالان " بو سلسله نين گونوموزه قده ر صون

حلقه سيدير . گرچى ، منظومه يه مؤلفين اشاره سينه گوره ۲۶ - ايىل

بوندان اول باشلانيلميشدير .

بو نظيره نين سجه وى طرفى حى لره خطاب ائتمکدن آرتيق عموميتله

" تعليمى - ديذاقتيک" اولوشودور . بورادا بير آز ايضاحا لزوم وار . منظو

- مه لر وزن و قافيه خصوصيتلىرى اؤزوندن سؤزلرى حافىظه ده توتماغا

ال وئريشلى ديرلر . بو جهتدن منظومه لر ايلک گوندن تعليمى / ديذا -

قتيک مقصدلر اوچون مناسب گؤرولموشلر بو تورک منظومه سينه خاص

دگيلدير . عرب و فارسچادا دا بئله اولموشدور .

نجه کى شاعيرلر ، ايلکين ، خصوصى ايله قصيده ده تعليم اوچون

گفنيش ساحه تا پديدلر . حتى دشک اولار کى قصيده نين وجودا کلمه سينده

باشليجا " قصد " - لردن بيريسى ده " موعظه و حکمت " اوچون امکان

ياراتما قميش . " مثنوى " نومودا تعليم مقصدينه اويغوندور . زير ا

قافيه لرى ، انجاق جوت - جوت گتيرمک کيمى نسبتا آسان شرط ، اونو

ديوان ادبياتيندا اوزون و اولدوقجا سربست افاده يه ال وئريشلى

قيلميشدير . فارسچادا " فردوسى نين " شاهنامه " - سى ، سناكى نين " حديقه "

— سی، نظامی نین "خمسه" — سی، مولانانین "مثنوی" — سی بو نوعون ان مهملریندن دیر.

پروفه سور فواد کؤپرولونون دئدیگی کیمی: "قدیم تورک شعرلری آراسیندا تعلیمی / دیداقتیک اثرلر اولدوقجا گئنیش بیر یخرتوتار. نجه کی الیمیزده کی اؤرنه کله آراسیندا حیاتدا رهبر اولابیله جک دستورلار، اخلاقی نکتله ر آزدگیلدیر. قسما آتالار سوزو ماهیتی نیی داشییان بو پارچالار عنعنه وی تورک اخلاقی نین دایاندیغی اساسلاری گؤستمک باخیمیندان دا چوخ دقته دگر».

«مختلف وزن و شکل لرله یازیلان بو پارچالاردا خسیسلیگین و گنجیک — ین پیسلیگی، جوانمردلیک له ائل آراسیندا شهرت قازانمانین لزومو قهرمانلیغین گؤزه للیگی، آله — ین بویوکلوگو، بویوک لری و آنا — بابانی صاییب اولنلار اطاعت ائتمک ضرورتی، دونیانین مشقتلرینه قاتلانماق احتیاجی، خلاصه بیزیم روحوموزدا بوگون بئله پاشایان اخلاقی تلقیلر، چوخ ساده، وجیز بیر افاده ایله بیان ائدیلیلر. بونلار — دان سوی تورکلر آراسیندا بیر چوخ قدیم ضرب المثللر ده واردیر کی، وزنلی و قافیله لی اولمالاری باخیمیندان، اولنلاری بیر صیراکؤهنه و اونودولموش منظومه لردن قالما صایماق هئچ ده یانلیش بیر فکییر دگیلدیر».

"قوتادغوبیلیک" و "عتبة الحقایق" اسلام دؤوروندىکی تعلیمی / دیداقتیک اثرلر سلسله سی نین باشیندا گلمکده دیرلر.

مثلا "عتبة الحقایق" کؤپورلو — نون دئدیگینه گؤره "... فردی اخلاق حقیقنده تامایله دینی بیر گؤروشه گؤره یازیلیمیش تعلیمی بیر اثر بیر نصیحتنامه دیر»...

«مولفین اسلامی علملره، مثلا تفسیر و حدیثه، صونرا عرب دیلینه وقوفو، یعنی قلاسیک بیر مدرسه / مکتب تحصیلی گؤرموش اولدوغو درحال آنلاشیلیر. کتابیندا آیتلره و حدیثلره دایما تلمیطر واردیر، حتی اولنلاری نقل ائدرک بیر تاخیم تفسیرلر و نصیحتلردن ده گئری دورماز. خواجه احمد یسوی نین "حکمت" لری ده، گینه بوقبیلدن دیر»...

بو عنعنه دئمک ضعیفله مهن دوام ائتمکده دیر، نجه کی بوگون، حته الاسلام موسوی نین "آی ساوالان" — ی نین تعلیمی / دیداقتیک خصوصوندا ن بحث ائتمک ایسترسک فواد کؤپرولونون "عتبة الحقایق" حقیقنده

دەدىگى و پوخارىدا يازدىغىمىز سۆزلىرى تىكرار ئىلە مەگىمىزگەرە كەجكەدەر.
 دىمك اولار كى، "آى سا والان" - بىن اساس ھەدى دىنى - اخلاقى مۇساۋ -
 لارى يىتتىرمەكەدەر. اونا گۆرە كىتابدا يىئرى كەلدىكجە قرآن دان آيت -
 لىر، - پىغىمبەر و اما ملار دان بۆل - بۆل ھەدىت پۇجىزە لىر كىتىرمىشەدەر.

بو منظومە دە ايشلەنن دىلەن خلق آغزىنا ياغىنلىغى و سۆزون
 سادە اولماسىنا قاينغى گۆستەرىلمەسى، اونون دىلەمىزىن زىكىن و
 رنگىن تەبىرلىرى ايله دولوب - داشماسى كىمى مسعود بىر نىتىجە -
 وئرمىشەدەر. كىتابداكى بو سۆزلىرىن بىر نىچە نەمۇنە وئىرەك :

(مثاللار بىن آلتىنداكى رەقەم بەشىلىكلەرىن سىرا نومرە لىرىدەر)

صبر ائىلەرىك حالوا پىشەر قورادان

توت يارپاغى اطلس اولار سورادان (۱۵)

افسوس اولسون قابان مەبىت قانماز

خوش مەئلىدەر كۆر توتدوغون بوراخماز (۵۴)

قالمايىلار تايدان - توشدان دالى يا (۶۷)

بىر عەدە وار ھەر اويونون آشىغى

پىلووون كەفگىرى، آشىن قاشىغى

مسجد اذانچى سى، طويون عاشىغى (۸۰)

يامان گونون غومرو دىلىر (دىرلىر) آز اولار

دوغرو سۆزدور قىشىن دالى ياز اولار

صبر ايله سىز حالىز صورا ساز اولار (۹۰)

ايت ياخشى دىر حق بىلمەين آدامدان

آرپا خوشدور ايجى آجى بادامدان (۱۱۳)

داى آتەبىلار مەبىتىن داشىنى

ايتىرىبىلر كەلچە نىن باشىنى (۱۵۱)

اما گۆلوم بىرىن اشىت، بىرىن دى (۱۵۷)

چۆرە كىچى يىم كۆتە گەدەر يا پەدىغىم (۱۶۱)

ماھنى دىيىب فەندىقچا چالماقلارى

روح دىرىلەر قىقچاچى باخماقلارى (۱۷۱)

اوزگە نە جور اوزگەلرە ياناچاق

چوخ گۆرسە نىب بىر كى آياقدا داناچاق

اشارە يەلە گەچك، قانان قاناچاق

قورددان چوبان ، قارغادان بولبول اولماز
دوزلاق يئىرده سونبول اولماز ، گول اولماز ۱۹۶

- امان الله كال آدامين اليندن
(۲۰۳) بۇز وئىرنده يئر تىترر يئلىنندن
داى سويلەمز ھۇي آدىمدىر حنىفە
(۲۴۰) بوردا منم باغداد دا كۇر خلىفە
شېرىن - شېرىن دئىيب گولوب دئسەلر
(۲۴۲) خوش ياشارلار ياوان چۆرەك يئسەلر
پارا اوستدن يارا ووران نامرددىر
(۲۷۶) مرض اوستدن مرض يامان بىر درددىر
قاباغىزا آغىر شئىلر چىخاق
(۲۸۰) دونيا سىزى اووكەلەيب سىخاق
دىن اولماسا پارا نەدىر ، پول نەدىر
(۳۰۵) شرف گئتسە جئە نەدىر ، چۇل نەدىر
اوضاع بو جور گلىب بالام نئىلەيك
(۳۰۹) عۇمرو گرەك ساققىز كىمى چئىنەيك
او آدام كىم باشا دوشدون قانمازدىر
(۳۱۱) بوشلا گئتسىن دونقوز كىمى دانقازدىر
چك ائزگەدن گولوم طاماح دىشىنى
(۳۲۹) ھمت ائىلە ائزون آشىر ايشىنى
ھركس دۇروب ائز اكديگىن بىچەك
(۳۶۵) ھركىم آشا ائز تۇكدوگون ايچەك
ھر شھەرىن ياخشى سى وار ، پىسى وار
(۳۸۳) چىراغىن دا ايشىغى وار ، ھىسى وار
بو مصرلەردە كى گئچن سۇزلەردە دقتىمىزى چكى
(۲۸) گورولداردىن كولفەلى تىندىر كىمى
(۳۸) بو اولدو سۇزلە شۇرئە سالمىشام
(۱۳۸) ناخىر دىشە چىخىب چوبان شىشندە
چوخدور سنىن شرافتتىن عزتتىن
(۲۰۸) آز سۇز ايلن توكنمەبىر صحبتتىن
آغىر گزر يونتگوللوكدن اوشونر

- هر بیر یئرده وظیفه سین دوشونر (۲۳۴)
 گیره جکلر شادلیق ایله گرده گه (۲۳۵)
 سۆزلریمیزه " حسن - ختام " قصدی ایله ، کتابدان سئجدیگیمیز
 بیر نئجه ایماژ و خوش تعبیر و نمونه لرله صون وئیریریک :
- آی ساوالان گون سفره سین بیغاندا
 قارا گئجه آغ گوندوزو بوغاندا
 آی گۆیه دیرماشیب اولدوز دوغاندا ... (۵)
 آی ساوالان اوجالارین اوجاسی (۱۸)
 گون یاییلیب یاری یولدا شاخاندا
 مئه بویلانیب داغان اونا باخاندا (۱۹)
 گلن گئتدی ، چیخان باتدی ، آد قالدی (۸)
 آی ساوالان ...
- چوخ داغ گوردون اودور آدین داغ قالدی .
 چوخ غم یئدین اودور باشین آغ قالدی (۹)
 خوشلوق گئچدی سیم قیریلدی ساز قالدی . (۵۸)
 یاشیل سونبول یار تئغلی تک سالانسن (۳۶۸)
 مجنون ایستر چکه لیلی نازینی
 فرهاد ایستر چالا شیرین سازینی (۴۴۸)
 آلما کیمی قیپ - قیرمیزی یاناقلار
 آغ سینهلر صاج آلتیندا جان آلار
 آغ بالیق دیر تور ایچینده چابالار (۱۱۷)
 هر نه گوردوم یار گوزومه توخوندو
 مئشه گوردوم دنیز گوردوم داغ گوردوم
 یاشیل گوردوم قارا گوردوم آغ گوردوم (۲۶)
 آی ساوالان اسر یازین نسیمی
 بویلو ائدر آغا جلاری اسیمی (۴۵)
 آی ساوالان گئجیب عشقین چیراغی
 قورویوبدور محبتین بولاغی (۵۷)
 تۆرکون دیلی ایل دیریم دیر شاخاندا
 سؤ دور یانان اوره کلرده آخاندا (۴۵۴)
 صون اولاراق :

نَهْجُ الْبَلَاغَةِ وَخَوَاقِ

قرآن کریم گوئیترین یارانما سینا اشاره اقدیب اونون یارانیشین "دخان" (توستو = قاز GAZ) - دان بیلیر، بیورور: ثُمَّ اِشْتَوَىٰ اِلَى السَّمَاءِ وَ هِيَ دُخَانٌ (فصلت- ۱۱) صونرا گوئیترین نغحه دورماغیندا سوز آچاندا اونو "گوروممز دیرک" (جاذبه قوه سی) - سینها غلاییر و بقله بیورور: "الله دیرکی گوئیلیری قالدیری بیر دیرکلرله کی سیز گورمورسوز" (الله الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمِدٍ تَرَوْنَهَا - رعد ۲). بورادا دا امام علی ع گوئیترین یارانیشیندان سوز آچا رکن بیر پارا گرچکلره اشاره اقدیر. مثلا بوخطبه ده "سو"، "یخل"، ملائکه - دن آد آپاراندا گرهک بیلیمکی، مولانین نظری بولاقدان قاینایان، ایرماق دا آخان سو (H₂O) یا داغدا اسن یخل، دگیل . نغحه کی، قرآنین ددیگی "دخان" تندیردن قالخان توستو دگیل . سو یا یخل و سایره ایشله دیلن سوزلر بورادا بیر پارا عالمین یارانماسیندا بولونان ماتیریالار دیرکی مولا ائشیدنلرین دوشونجه سوته و دیلین افاده قد- رتینی گوزه آلاراق اونلاردان فایدالانمیش .

آرتیق معلومات اوچون دونیائین یارانیشی حقبنده یازیلیمیش علمی کتابلاری اوخویوب صونرادان بیرده نهج البلاغه یه باخماق گره کدیر .

ایلیک خطبه - ایکینجی بؤوم

اَنْشَاءَ الْخَلْقِ اِنْشَاءً وَاَبْتَدَاَهُ اِبْتِدَاءً يَلَا رَوِيَةً اَجَالَهَا وَلَا تَجْرِبَةً اِسْتَفَادَهَا.....
ثُمَّ زَيَّنَهَا (اي السَّمَوَاتِ) بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ وَضِيَاءِ الْقَوَائِبِ وَ اٰخَرَىٰ فِيهَا سِرَاجًا مُّسْتَطِيرًا وَقَمَرًا مُّنِيرًا فَبِي قَلْبِكَ دَائِرٌ وَسَقْفٍ سَائِرٌ وَرَقَبٌ مُّائِرٌ .
" یارانمیشلاری یوخدان سارا دیب، هئچدن تورتدی. ۱. آنحاق بو یاراتمادا) فیکره حومایب، هئج بیرسیناقدان فایدالانمایب، حرکتی معروض اولمایب، فیکره و قایفی یا دالمادی .

هرزادی اور چاغینا بورا خدی. اشیاء نین آراسیندا او یغونلوق

ياراديب هرزادا اوز طبيعتين ياراشديريب، اونا اويار منليگينسى
وشردى كى، (اشياء و فنومنلر) يارانمادان قابق اونلارا عالمىدى .
اؤلحو - بيجى سبن بيليردى . قرينه لرېنى تانيردى .

صونرا سبحان تانرى، گۆيلرى ياردى، اونون قيراقلارين آحدى وفضا -
نى سوكوب، اوزه رينده بير جاغلايان، دالغالى، بيريكيمش تورتدى . او
سوبو گوجلو بير قاسيرغايا اوتورتدو و اونا سويو (دولانديريب)
قابتارماغا و جكيب ساخلاماغا امر ائديب سوييا قاووشدوردو . يئلېن
آلتيندان هاوا سوكولدو . سودا اونون اوستوندن فيشقىريب توكولدو .

صونرا سبحان تانرى، بير قيسير يئل ياراتدى كى، سويو دبرتكده
اسمگى گوجلو و قايناغى اوزاق ايدى . بو صونكى يئلې او دالقالى
سويو يئللمگه و دنيز تك دالغالار تورتمگه امر قيلدى . يئل سويو
تولوق تك چالخادى و بيربوشلوقدا (خلاء ده) اسركن سويو پئولهدى . (سو -
بو توولاب، هرله مگه) اولين صونونا قايتاريب و دورو غونون
قيمىلادايانا قاتدى (دولانديردى) بئلېلىك له سودان ، قاينا ركن
بىر گور آغير بولگو قالانيب دىكلدى، سيخ كۆپوگ اولدو .

او كۆپوگو، آجىق، ان گئنىش هاوادا قالخيزدى . يىددى گۆگ لرى
اوندان دوغروتدو . گۆگلرېن آشاغاسين . داغيلماز دالغا، يوخاريسين
ساخلامىش، اوحا، بير اورتو ائيلهدى ا بو اورتونون دورماسى) نه بير
دسره كدن دىر نه ده بىرچاتاغا باغلى دىر .

صونرا! تانرى) گۆگلرى اولدوزلار بزه كى، پارلاق ايشيغى ايلسه
سزه دى . اوردا ، اشىق ساچان حيراغ (گونش) نورلو آي يولاسالدى :
دولانان فلک ، سفير ائدن اورتو، فيرلانان (بزه كلى) لوحه ده ...
! ز اسما عىل هادى : ' آردى وار)

=====

سۆزلوك :

ابرماق = چاي ، نهر . سينا ق = تحربه (سينا ماق كۆكوندن گلير)
حاغ = وقت ، زمان . حاغلايان = قاينار، خوشغون ، دالغالانان
بىرېكمىش = متراكم قاسيرقا = سورولان يئل (فارسجا : گردباد)
قىسر = دوغماز ، عقيم . قاينا ق = منشاء ، منبع .
توولاما / هرله مگه = دولاندرماق ، فيرالاتماق . گور = زورلوسو، ايشيق
دوغروتما = قايرماق، عرصه يه گتيرمك . اورتو = فارسجا : يوش . سوردا :
سقف ، دام معناسنا . چاتاق = گۆده ايپ ، قىضا طناب

✧ جىنار و بالتا ✧

جىنارا دىدىلىر: بالتا آدىلى بىر شىئى واركى، سنى دىيدىن كسىبى سالار و حىياتىنا صون قويار .

جىنار گولەرك دىدى : كۆكۆم آنا توپراغىن بلەگىدە ، باشىم كۆيلىرىن ائەگىندە ، داراق بايراقلاريم بولودلارين ساجىن دارار ، كۆم كوم ابسە توپراقدان گۆچ آلار ، يىترىن سوبو و نىعمىتى آلتىمدا ، گونون ساچاغى و حرارتى اوستومدە ... آرخام قاتار- قاتار ، كىم منە ساتار؟ نە قورخوم ، واربا گر آلتىمدا توپراق
باش اوستومدە بولود نىلى ، گونش داغ

دىدىلىر : بالتانىن دستەسى اوزوندىن دىر .

بو سۆز جىناربن قرارىنى كسىدى ، تىر- تىر اسدى و اينلەبەرك دىدى :

آخ ! اوزوم ، اوزوم ، بونا بوخ سۆزوم ، گۆزومدىن ايراق ، باشىما توپراق ، اوزومدىن اولسا ، بىخار ، دشمنلر ابسە گولەرك باخار .

من اوزوم بىخماسام گر اوز- اوزومو

بىغەلەينىمىز رقىبالر گۆزومو

آغاجىن قوردو اوز ايجىندىن دىر

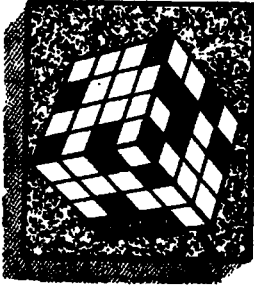
بىخانىنى دوست ، نە اينكى دشمنىدىر

(م . شىستىرلى)

وارلىق : حرمتلى بازىچى بو و سونا نىزەر نكتەلرە ويا اسعدى - نىن تىغىرى ايلە ! كىچىك حكايە / لطيفەلر نىنە " سۆيلىم باشلىغىنى وئرمىشىدىر . نىصاد فائىرى اولاراق تورككەسنىن قازاخ لەھجەسىندە بو سۆز ، نىعى " سۆيلىم " ، " صرف و نحو " اصطلاحى اولاراق " حملە " نى معناسىبىندا اىشلەدىلىر . بىزچە نىم بورادا و نىم دە دىل نىحتلر نىدە (احتىياج اولدوغوبدا) " سۆيلىم " سۆزونو " حملە " نى معناسىبىدا اىشلىتىمكەندە بىر مانع بوخدور .

وارلیغین آلتینجی جدولی

پیروز ژومهرینلی

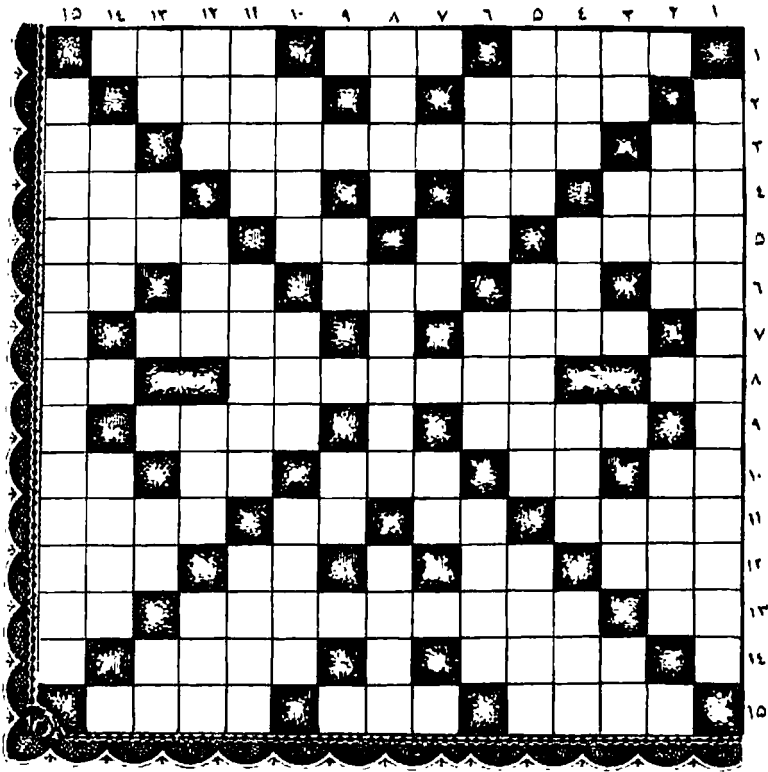
(۶)

افقی؛

- ۱ - کئچن ایل وفات ائدن ، جنوبی آذربایحانین گورکملی شاعیری —
- حمد و سپاسگزارلیق — آذربایحانین گورکملی معاصر غزل شاعیری ۲-
- مرزی چای — میلاد ۱۹۱۵ یلده بیر آی ۳ - مرز و اندازه — تۈرک ، فارس و عرب دیلرینده شاه اثرلر یارادان بؤیوک آذری شاعیری — " ساغ "
- اؤلما یئیب ، ۴ - قاطار یولو — نفی شکیلحی سی — عواما " رنگ " —
- اودان قالار ، ۵ - شمالی آذربایحانین باشقا آدی — تۈرکجه بیرشکیلحی — سمیر — اورتا شرقین بؤیوک چولو . ۶ - بیر حرفین تکراری — —
- آذربایحان دیلینده صفت عالی علامتی — تۈرکیه ده سیر گؤل (دریاچه) —
- اثرکک — خسته یئمگی . ۷ - قمری ایل ۱۲۷۱ ده تبریزده آنادان اؤلמוש
- نوحه و غزل شاعیری — بنده دوشموش و گرفتار اؤلמוש . ۸ - یئممه گه
- امر اؤلونور — کامان چالان — اؤن ایکنیحی حرفین تکراری . ۹ - شاه —
- حضرت محمد (ص) یئن لقب لریندن . ۱۰ - ایراندا بیر طایفا — عربجه آنا —
- دده — آلمانجا تصدیق کلمه سی — اؤچونجو ردیفده نایا بیلر سینی —
- ۱۱ - سؤیوق و آچیق هاوا — قادینین زوحو — عنعنه — زلال و تمیز .
- ۱۲ - آتین آیاقلاری آلتینا وورارلار — دیریلیک لازمه لریندن — " ایتالیا "
- نین پایتختی — سؤل دگیل . ۱۳ - آچیق یئرده جوخ اسهر — ۱۹۱۵ و ۱۹۱۶ نجی
- ایللرده آذربایحاندا چیخان طنز و ساتیریک ژورنال — تلفونواخترام
- ائدن ۱۴ مرهم سیز توختا ماز — یونانین کور حماسه یازان شاعیری .
- ۱۵ - هجری ایلی ۱۲۴۷ ده تبریزده آنادان اولان نوحه و غزل شاعیری
- گؤل موسمی — سیر نوع گاز .

عمودی؛

- ۱ - رحمتلیک اوستاد " حبیب ساهر "ین چاپ اولونموش پوئه تیک کتا بلا —
- ریندان بیری . ۲ - حیات قبدینده دیر — ایرانین یول واحدی . ۳ -
- اون بییز — عربجه نفی کلمه سی — قان رنگی — سچمک کلمه سی . ۴ - هندسی

ایضاح

«بو جدول له شیخی جدولین»

«اوابی درگمیرین گله حکک ساینندا»

درج اولاجاق»

تکلیفدن - هتت میوه سی - سیر - کۆج پولو . ۵ - فوری آدرنا بچاشین
 شاه لر بیدن نری - " دورد امدی " عوالمی کتایش بازاسی - حزان
 رنگی . ۶ - حیات آدهشی - سحت و شاس - اشو و چادر . ۷ - اشاره
 ضمیری - نکر اولجوسون بولکولرسدن . ۸ - کفر ائدن - اؤنا کمره ک
 خیانت اولماسین - واله و عاشق . ۹ - ایکینجی تک شخص صبری -
 هر کیمسه سن واری . ۱۰ - سلگرام الفناسی - مؤسور "چار" - آسیا دایر
 کتور . ۱۱ - عاشیق نعل لر بیدن - اؤن دورد ونعۆ معرس ان قدر تلی
 شاعیری - آن انا حش نمره سی . ۱۲ - میلادی ایللی ۱۹۱۰ و ۱۹۱۱ ده آذربا -
 بیاندا چنخان باشقا سیر ساتنرک زورنال - حرمانه - اوزگه - شعری
 سیر بحر . ۱۳ - دوسمو - سیریحی و ایکینجی شخص بکله لیک ضمیری -
 حثورلمیش "سو" - تهرانش باحیشندا مذهبی سیر شهر . ۱۴ - اثرکیک
 اوردک - نمربر له اردسلیس آراشیدا سیر شهر . ۱۵ - آدرنا بچاشین
 قدر تلی معاصر شاعیر لر بیدن .

نقل از روزنامه "افتخارات ملی"

چاپ تهران - شنبه ۴ بهمن ۱۳۶۵

شماره ۱۹۵

"آزادی زبان و خط، زبان آذری نه!"

(صدای شوینیزم یا یک اشتباه اداری؟)

"از معلم کوره‌دهی در آذربایجان"

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اشعار به زبان آذربایجانی:

آیرلیمیشام ائلیمدن

بولبولیومدن گولومدن

هامی "یار - یار" حاغیریر

من یازیرام دبلیمدن

با سلام بر تریبون آزادی، افتخارات ملی، خسته‌نباشید دوستان!

بعنوان یک معلم زحمتکش و پیرسابقه‌می خواستم باشما درد دلی داشته باشم و چنانچه صلاح دیدید منعکس نموده و صدای ما را به گوش مسئولان محترم برسانید. اخیراً "بخشنا مه‌ای" در دفتر حائی که تدریس می‌کنم مرا درحای خود میخکوبم ساخت و برای چندروز سخت افسرده‌ام کرد و همان روز از شدت تحیر کلاس را تعطیل کردم.

میدانید آن مطلب چه بود؟ علاوه بر سایر مواد آن که حای خود را

دارد، ماده ۱۲ مرا سخت متعجب ساخته "ی/ ۲۳۱۶۴ - ۶۵/۹/۱۵ - ماده ۱۲ - با اینکه بارها به همکاران سفارش شده که در تبریز به زبان فارسی تکلم شود متأسفانه باز مشاهده می‌شود که در بعضی موارد همکاران به زبان محلی (!) به امر تدریس اشتغال دارند و مدیر محترم مدرسه نیز هیچ گونه عکس‌العملی در این مورد نشان نمی‌دهد!"

من نمی‌دانم کسانی که این مطالب را از مرکز می‌فرستند یک

اطلاعات جزئی در مورد مناطق مختلف ایران دارند یا خیر؟ گوئی آنان نمی‌دانند در آذربایجان حتی در سطح دبیرستانها اگر معلمی قمتنهائی از درس مربوطه را به زبان ترکی بیان نکند به عبارتی کیفیت تدریس و تفهیم پائین خواهد آمد. بیا در میان درس ادبیات فارسی یک شعر شیوای

ترکی را نخواند و دانش‌آموزان را بر سر ذوق نیاورد. چگونه القا و تفهیم درس انجام می‌پذیرد؟ یا نمی‌دانند بهره‌یجان ترسن روز کلاس انشاء روزی است که شاگردی ابتکاری به‌خرج می‌دهد و انشای خود را به ترکی می‌نویسد؟ علاوه از این‌ها نمی‌اندیشند اگر من معلم در سر کلاس بگویم که دیگر بچه‌ها تو کلاس نمی‌توانیم هیچ مطلبی را ترکی مطرح کنیم و برای این از مرکز بخش نامه‌ای آمده است آن‌ان - شاگردان چه خواهند اندیشید؟ و احتمالاً چه عقده‌هایی تولید خواهد شد، البته سال‌ها خیلی پیش از این مدارس آذربایجان شاهد بخشنامه‌هایی توهین‌آمیزتری نیز بوده‌اند. مثلاً:

"... هرکسی در مدارس از شاگرد، ترکی حرف بزند افسار الاغ به سر

او بزنید و او را به آخور ببندید و حریمه شود."

در کتابی خاطره‌ای از یکی از اساتید محترم ادبیات آذربایجان می‌خواندم نوشته بودند: "... آن روز در مدرسه، هنگام سیاحت به دلیل ترکی حرف زدن با دوستانم، وقتی "حریمه" شدم اینک زبان مادری ام را خیلی دوست دارم فهمیدم و تاریخ اولین شعر ترکی یم مربوط به آن ایام می‌شود. یاری بهر ترتیب جای بسیاری تا سفهاست که این چنین نا - خودآگاهانه و خدائی نکرده آگاهانه تخم تفرقه ملی پاشیده می‌شود زمانی که شعار هر آذربایجانی در مورد زبان فارسی و ترکی غیر اینست که: "فارسی شکر و ترکی هنراست" وقتی او، این چنین به زبان فارسی احترام می‌گذارد و در کنار دیوانهای ترکی اش دیوان حافظ و سعدی را نیز جای می‌دهد نشاید او را آزرده. البته برای یاد دادن فارسی حتی لهجه تهرانی را به مردم آذربایجان می‌توان کلاسهای مکالمه زبان فارسی را در مدارس دایر و از تهران معلم فرستاد تا تدریس شود. و به صورت اصولی اعمال گردد! ولی تغییر یک قوم بزرگ به نظر بنده عاقلانه نمی‌آید. با آرزوی وحدت هر چه بیشتر ملی در ایران از شما دوستان تشکرمی‌کنم که وقت خود را صرف خواندن این مطلب نمودید.

افتخارات ملی - دوست عزیز - آقای معلم زحمتکش و مربی دلسوز و پدر معنوی نونهالانی که آینده مملکت و انقلاب و اسلام به دست آنها سپرده می‌شود و با تربیت و ارشادهایی که شما می‌فرمائید کشور و انقلاب و آزادی و استقلال را باید اداره و تامين و حفظ نمایندگمان نمی‌کنم این بخش نامه صحیح و دارای اعتبار باشد. زیرا اگر چنین است برخلاف قانون اساسی

و بر علیه قانون اساسی و تصمیم ورای اکثریت قریب به اتفاق ملت هزاران هزار شهید داده ایران برای آزادی و استقلال به معنی واقعی می باشد .
 و برای اطلاعات (فصل دوم قانون اساسی رادرباره زبان و خط و تاریخ و پرچم کشور درج می کنیم . اصل پانزدهم :
 زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است . اسناد مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبانهای محلی و قومی در مطبوعات و رسانه های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس در کنار زبان فارسی آزاد است)
 با این ترتیب انشاء اله اینطور نباشد که آن کسی که بخشنامه را صادر کرده می خواهد روش " ذوقی " و " مستوفی " رئیس فرهنگ و اسستاندار سابق که مورد طعن و لعن همگان هستند تجدید کند !!

تلویزیوندا تورکمن جه وئرلیش لری ایزلرکن ...

جمعه (۱۷ بهمن) سحرچاغی، منیم کیمی بیرچوخ تله ویزیون تما -
 شاپیلاری دا ، محقق صورتده تورکمن قارداشلاریمیزین وئرلیش لرینسی
 سفیر ائدرکن پروقرامی ترتیب وئرن لر و اجراچیلارینا قارشی اورک -
 لری تحسین دوینغولاری ایله دولوب داشمیشدیر .
 پروقرامین شعر و شاعیرلره حصر ائدلمیش قسمی خصوصیه آلتیشا
 لاییق دیر . بیوک شاعیر مخدومقلی نین پورتره سی نین دالیسی ^{بئش}ندا و
 "قوشغی (شعر) دیلی دیلرینگ اینگ فاویسیدیر" شعاری آلتیندا گنج
 شاعیر هیجانلا اثرلری نی اوخودولار . شعر قسمی نین اداره سی ده ایشی
 نین اهلی، سوزه و افاده یه حاکیم بیر اجراچی یه وئرلمیشدی .
 بئله جه پروقرامی ایزلینلر، معلوم سیاحت و روایت کتابلاری نین
 آنلاتدیقلاریندان چوخ فرقلی بیر تورکمن ائلی ایله قارشیلایمیشدیلار :
 گولر اولر، اوستا اللر تارلاچی، پامبیقچی، فرش توخویان، بالیقچی . .
 اوز عنعنه لرینه و مدنیت لرینه عاشیق و ایمانلی بیر کوتله .

﴿ فضولى غزلى نين بىر بئشلەمەسى ﴾

« محنت و غم دىر »

گۈنۈل زخم جفالر چىن فنا ان ياخشى مرهمدىم —
 بۇ پوزغۇن حالى كىم گۈرسە بىلر دۇنيانە درهمدىر
 حيات ايچرە گۈزۈم ياشىلە دائم كىبىرىگىم نمدىر .
 بۇ عالم كىم گۈنۈل، قىدىن چكرسن محنتوغمدىر .
 فنا سر منزىلن سئير ائىلەكىم بىرخوشجا عالمدىر
 قاصىرغايە ۱ دۆشن بىلمزماوزۆكىمدىردە طوفان كىم
 بايئلمىشلاردا آبىلمزلىر كى جان كىمدىرسە جانان كىم
 حيا تىمدان اوصا ندىم ۲ باغرىم اولموش اويلە جەقان كىم
 آنىب تنهالىغى قىر ايچرە نغرت ائتمە اوندان كىم
 طريق انس توت كىم هر آووج طوپراق بىر آدمدىر
 سعادت سنلە دىر بىرغىملى گۈنلۈشا دكىم قىلسان
 زمان، جفورىلە بىئخمىش بىر اۆرەك آبا دكىم قىلسان
 يقىن بىئتمز اوتا، دۇنيادە هر بىر آدم كىم قىلسان
 دكىل محكم جهان ملكيندە هر بنياد كىم قىلسان
 بقا ملكيندە توت منزىل كىم اول بنياد محكمدىر
 فنا سئومز بو يۆك انسان بقاسى چىن آرار ۳ نفسى
 اودۇر معشوقى اۇغرۇندا، آشار گۈگلر يارار نفسى
 اوتر منزىللىرى، يۆكسك مقاماتە وارار ۴ نفسى
 اجل آلايش خۇف و خطردين قورتارار نفسى
 بۇ جۇو هر كىمىيائى نفسە بىر اكسىر اعظمدىر
 گۈنۈل صدق اهلىسن مطلق يۈزۈن آغدىر قىيامتدە
 ملكلر دە دىلر اولسون ائلە پاك بىر شرافتدە
 دىم، بۆز يۈل يانئىب اولسم دە بىر اوف رسم الفتدە
 كمال عشق انسان مئوت ايلندىر راه حكمتدە
 بلى مجرى قىلان حكمنون مثالين نقش خاتمىر
 آرئت الماس كىمى فىكرين پارىلدا ت قىدى قالماسين
 گۈنۈل آئىنەسىندن سىل جهانە باغلى لىق پاسين

نه گوردونسه دگرلندیر، قورۇ قدريله سغوداسین
 باهار ایامی گیرسن لاله زاره خاک اجزاسین
 محقر گورمه کیم، هر ذره بیر جاميله بیرحمدير
 بیری زنگین سه بيلمز مین دئسن فقرین اونا قدرین
 شعور ایسته ر بيله مستغنی کیمدير، هم قانا قدرین
 قناعتن یایئلیمشدیر «ساوالان» هریانا قدرین
 اسیر نقد دیر اهل جهان بيلمز فنا قدرین
 «فضولی» ترک تحریدی سنه آنجاق مسلمدير

- (۱) قاصیرغا = گردباد . (۲) یایئلیمش = اوزوندن گکتمیش ، غش
 ائله میش . (۳) اوصاندیم = بزدیم . (۴) آراماق = اختارماق .
 (۵) وارار = واصل اولار، یغتیشر، جاتار . (۶) زنگین = وارلی .
 (۷) مستغنی = گوزو گویلو توخ .

(منیم آرزیم) شعری نین قالانی

هر یئرده وار اوجا ظلمون بناسی * سلاح لارین باتا سبی ، صدامسی
 گوزه لیشه یوردوموزون نماسی * اوندا شیرین اولار یاشاییش منه

قویام خوشبخت لیگین تمل داشینی * آغلایان گوزلرین بیله م یاشینی
 بوز۔ دومان آلمایا داغلار باشینی * اوندا شیرین اولار یاشاییش منه

تبریز - ۱۳۵۹/۳/۲۸

✽ قيرخ تيكه بوخچا ✽

خاطره لر مانديغيندان چيخاندا بعضا آچيلير
آغ قيرمبزي - ياشيل - سارن گونلريميزدن
تيكىلميش قيرخ تيكه عؤمور بوخچاسى
بيردن توكوب - ساجيلير :

كولگه - ايشيق ، پاسلى - صينيق آينالاردا

او چاغلاردان آردا قالان

قورخاق ايزلر

غريب اوزلر...

ياى تعطيلي آيلارى نين

سرخوش ائدن آهنگيله

آخان زامان شلالهسى ...

گوز ياشلاريمان باخمادان

كيچيك اوووجلاريماندا كى

اولو بالاسى چيگين

- ايشله مەين ساعات كيمي -

دويولمايان اوره كسى ...

ايلك گونلرين آخشا مئارى، بير - بير دوغان اولدوزلاردان

هوردوگوموز چلنگلر ...

ياغيشلاردان صونرالارى گؤي قورشايغيندان اوزانيب

دردىگيميز قوجاق - قوجاق

دورلو آل - الوان رنگلر ..

گئچميشين بارلى يايلىرى

شاختالى - قارلى قيشلارى ...

كول رنگلى سحرلرده

بوتون جامئز اوزه ريينه

دؤشوش قيروو ناخيشلارى ...

* منیم آرزیم *

پالاز اولام یوخسول ائوه سالینام * قصاص اولام ظالم لردن آلیینام
بیر ساز اولام مجلسلرده چالینام * اوندای شیرین اولار یاشاییش منه

باهار اولام قیش قهرینی چکنه * قوت اولام خلقه روزی اکنه
مسلک اولام سینیق کونول تیکنه * اوندای شیرین اولار یاشاییش منه

مژده اولام ایستکلیسی ایتنه * چشمه اولام سوسوز یفرده بیتنه
چراغ اولام ایشیق سالام وطنه * اوندای شیرین اولار یاشاییش منه

بیر اود اولام جهالتی یاندیرام * قانمایانی دوشوندورم قاندیرام
یول هانسی دئی، ارکان نه دئی آندیرام * اوندای شیرین اولار یاشاییش منه

فرهاد کیمی چاپام اوجا داغلاری * باهار اولام گوللندیرم باغلاری
بیرلشدیرم قارالاری، آغلاری * اوندای شیرین اولار یاشاییش منه

آچار اولام قیفیلانمیش دیللره * مرهم اولام قابار چالان اللره
جانلا، باشلا قوللوق ائدم ائللره * اوندای شیرین اولار یاشاییش منه

یولداش اولام آرزوسونا چاتانا * املوم اولام اؤز یوردونو ساتانا
زندان اولام دوست آراسی قاتانا * اوندای شیرین اولار یاشاییش منه

قانادلی قوش اولام گؤکلره اوچام * گفجه لر آی اولام یفره نور ساچام
بیر نفر دئمه یه چیلپاغام، آجام * اوندای شیرین اولار یاشاییش منه

قوناق گفدم اوزاق ائله اوبایا * ائل لر منی برکده، بوشدا سینایا
یاغشی اولسام پیسده اولسام تانییا * اوندای شیرین اولار یاشاییش منه

قالانی، ۶ - نجی صفحه ده

چک خنجر مژگانى !

گۆز كاسهسى هرگۆن دولورى قانيله سنسيز
قلبيم قۇشو، مونس اولور افغانيله سنسيز
صبحه چاتارام هرگنجه من، يۇخ يۇخو گۆرده
صبريم توكه نيب، دؤزمورو هجرانيله سنسيز
آى - اولدوز، عجبدير يانار احواليمه هر دم
گۆز يولدا قالار پيكر سوزانيله سنسيز
هر دم سنى دينلر، گۆزومون كۆرپهسى ياتماز
محتنده بۇغولموش دل نالانيله سنسيز
ليلدن اوزاق بيردلى، ديوانه منم، من
غم سينه ده، گۆزلر دولودور قانيله سنسيز
فرهاد اولوين، هرگنجه شيرين سوراغيندا
غم داغلاريني قازمادا مژگانيله سنسيز
گۆزدن توكولن قطره دنيزدير قۇجاغيمدا
دالغاسى سوكور ياغريمى پيكانيله سنسيز
واردير اؤميديم وطينه، بۇ محتته دؤزدوم
عصيان ائديرم دردلره، تك جانيله سنسيز
زولفون تك، ائديبن منيم احواليمي درم
دؤزدوم غمينه حال - پريشانيله سنسيز
شادلىق قۇشو اۇچدو داها بو قلبيم ائويندن
قالديم نئجه گۆر شام - غريبانييله سنسيز
دؤشدم غمه، درده، منه يۇخ كيمسه پرستار
بۇ خسته يه كيمدير باخا درمانييله سنسيز
چك خنجر - مژگانى، داغيت لشگري، "دلبر"!
قۇيما "رضا" قالسين بئله عدوانييله سنسيز
تبريز - رضا پاشازاده

کیچیک اوخوجوموز روبابه نین گۆزه ل مکتوبونو املاه و آزدگیشیک
لیکلرله تکرارلاپیریق، اونا و آتاسینا سعادت دیله پیریق :
" شوگیلی تانری آدیله ،

مندن سلام ، وارلیق درگیمیزی یا زان شانلی شرفلی لره ، تانریسدان
دیله گیم بودور سیزه یاردیم ائتدسین بو گۆزه ل دیل وارلیغین پارلا-
داسوز. من یهددی یاشیندا بیرقیزام "فتح" اوخودا درس اوخورام. گفجه
لر ددهم منه آنا دیلینده بیرینجی کتابی درس وئریر. من آنا دیلین
چوخ سئویرم اونون نغمه لری دیلیمده ازبردیر.

وارلیق دان ایستیرم بو نغمه لردن یا زان کؤرپه لرده اوخویا :
وطن نغمه سی :

گۆزه ل وطن ، گۆزه ل وطن	خدمتینده دورموشام من
اوشاق دگیل ایگیت اصلانام	بوگون صباح بیر عسگرم
لایلا سیندا آنام منسه	بئله دشمیش دونه - دونه
بیر آنان من ، بیری وطن	یاددا ساغلا بونلاری سن
جانین کیمی سئو وطنی	او بسله میش اوغول سنی

حسن خان قلعه سی قایناق پولوندا

فتح اوخودوندا

۱/۶ درس اوتاغی روبابه اهرابی ۸ / ۱۱ / ۶۵

مخدوم سلامت واریق در گیتی یازان شایسته شرفی کر
شوکتی تابیری آدیله

تا نردان > یلکیم بود و رسیز یار دیم اسیین بو کوزل > ییل واریقین
پارلا > اسوز من > یاشنلا ایبر قزام > فتیح > اهو > ا درس ا فو
کجبر > ا م منه انا > یلیینا > بیرچی کتابی درس و زر من اتلایین
پولج ستر زم انون نغیه سری > ییللا > از برای واریق لان ایسترم بو

نغیه کر لان یازا کتوریه کرده او فویا: و تن نغمه سی

کوزل و تن کوزلوتن فدیتینه دور مقام من
اوشل قی دگل ایکییت اسلانم بو کوز سبلا بیر عسکر م

لیله سینلا اتم منه بیله ایشیق > ونه > ونه:

بیر اتان من بیر می و تن یاد داسا فلا بونلاری سن

جانین کیس شو و تنی اویسلا میش او غم لاسنی

حسن فان قلمه سی قایناق یولونلا فتح اهو > نزال > رس اتلقی روبا به اهراب

قلمه حسن خان غاده معدن مدرسه فتح کلامی ۱/۲ روبا به اهراب
اهراب ۱ رالر ۵

===== میر عبدالفتاح مراغهای =====

میرعبدالفتاح موسوی مراغهای که "میرمراغهای" آدی ایلله مشهور ایمیش ۱۲- نحی ه. قمری عصرینده یاشارمیش. سو عارف و درویش و روحانی اولان شاعر عمرونون جوخونو سفرده گنجیردیب، درویش لـ رسمی کیمین اؤزو اوجون سبر کامل مرشد تاپماق مقصدی ایله کندلری، شهرلی آیاق آلتیندا قویوب آخیردا اؤز آختاردیغنی "مشهد" ده تاپمیشدیر.

میرمحمدتقی مشهذئی کی "شاهی" لقبی ایلده شهرت تاپمیشدیر، اؤز مقصد و مرادی ایله مطابق گوردوکنده اونون ارادت زنجیرینی بوینونا سالاراق خدمتینده مرید و ملازم اولوب، قالیر. عمرونون آخیرلارینی دا مراغیه قاییدب شیخ الاسلام مقامی ایله عمرونو باشا و فرمیش و فارسجا و تورکجه شیرین کؤنوله یاتان روان و فصیح شعرلر قوشموشدور. میرعبدالفتاح فارسی شعرلرینده "اشراق" و تورکی شعرلرینده ایسه "فتاح" تخلصی نی ایشله دیرمیش. اونا گؤره ده مرحوم محمدعلی تربیت اؤز مشهور اثری " دانشمندان آذربایجان، "کتابیندا" اشراق" کلمه سی آلتیندا "ریاض الجنه" تذکره سینده گلن یوخاریداکی معلوما تلاری نقل ائتمیشدیر. (ص ۴۱) و اونون اثرلریندن "ریاض الفتوح" مثنوی- سیندن ده آد آپارمیشدیر.

دئدیگیمیز کتابین ۲۵۸ نحی صفحه سینده ده " میرعبدالفتاح مراغهای" آدی گؤرونور. لکن وفات تاریخ لری و یاشایش یئرلرینده اولان اختلاف بو شخصیتین بحث ائتدیگیمیز شاعر دن باشقا بیر شخص اولدوغونو گؤسته- ریر. شاعرین ال یازما دیوانی تهرانین ملی کتابخاناسیندا ۸۴۴ نمره آلتیندا ساخلانیلیر- ۲۵۴ صفحه لی بو کتاب ۱۳۱۳ ه. قمری ده اونون سلاله سیندن و ۵- نجی نسلیندن اولان میربهاء الدین بن آقا میر زین- العابدین بن آقا بدرالدین بن مرحوم محی الدین بن مرحوم حاجی میر سلام الله بن عبدالفتاح مشهور به (میرمرحوم مراغی) توسطی ایلله نستعلیق خطینده یازیلیب دیر.

دیوان "قیامت نامه" عنوانلی مثنوی و بو بیت لرایله باشلانیر:
حدیث دور چمن آرای باغ عصمتدن * فصیح بولبول گول بوته اما متدن

کی چون نهال قیامت اولور بهار افشان

تنور حلم خدادن ظهور ائدیر طوفان

شعرلرین چوخو مرثیه و کربلا واقعه سینه مربوط و مثنوی و مخمس

شکلینده و عرفانی و مذهبی موضوعلاردا و تقارب بحرینده دئییلیدیر.

مخمس عبرتیه دن ایکی بند :

طبع کج فلکده وفادن نشان هانسی * بو عاریت سراینده باقی قالان هانی

تاچ و خراج و باج ممالک سستان * ای دل جهانہ اویمایا گوراهل جهان هانی

گرگ اجل کمینده دوروب، قورتولان هانی

دوشه یولون مراغه یه یا بلخه بیرزمان

کوه سهنده سویله کی، ای شهره جهان

شاهان روزگار سلف پیشدا دیان * دئورینده هر بهار رقوران چتر زرفشان

شاه جهان خدیو کیومرث خان هانی

میر عبدالفتاحین شعرینده لطیف بیر دویغو، درین بیر ملاحظت واردیر .

شعرده اولان مخصوص روانلیق و سلیسلیک سؤزه آهنگ و ثریر و اوخوجونو

جذب ائدیپ، لذت دریا سینا جو مدورور و رؤیا لرده غرق ائدیر .

میرمراغه ای بعضا تورکی شعرلرینده ده اشراق تخلصی ایله دیر .

اونون معشوقی معمولی بیر گؤزه ل یوخ، بلکه عرفانی بیر شوگیلی دیر .

آشاغیدا کی جذب ائدیجی مخمسین نچه بندینی بیرلیکده اوخویاق :

قیامتدیر گر اول سرو روانیم دورسا رفتارہ

یا نار عالم یوزوندن گر نقابین آتسا یکبارہ

مگر عاشیق قالیرمی تا گریبان اتمه سین پارہ

خطا دور چین زولفون گر تۆکر سه یا رخساره

دوتار ظلمات ماچینی سالیر آشوب تا تاره

نه زیبا حسن دور بوسنده ای شوخ ملک منظر

ملامت تختینه اگلنمه دی بیرسن تکی دلبر

نه حاجت قتلیم ایچون خط و خالین گؤستره محضر

قیبا باخسان قیامتدیر، تبسم اقیله سن محشر

غرض کویینده عشاقه اولومدن غیر یوخ چاره

اگرچه بولماسا نسبت آرا ده آب ایلن آتش

ولیکن بوته عشق ایچره فی الجمله اولورسی غش

بو رنگ ایلن سنه نسبت یتیردیم ای بت مهوش

سرکش

سنین قاشین، گؤزون، زولفون منیم بختیم کی می

منیم بختیم، گونوم، عیشیم، سنین زولفون تکی قاره

پریوش لر کئونول گنحینه سینی سوکمک ایسته رلر

سومستحکم حصا رین برج لارینی حوکمک ایسته رلر

بیراؤزگه یئترده عشقین خیمه سینی تیکمک ایسته رلر

قاشین، گوزون کی باش باشا جاتیب قان توکمک

اولوراگری لن ال بیرائیله پین البته خونخواره ایسته رلر

خرام ائت خلوتیندن دیشره بیربیرینا گوروم کیمدیر

عیان ائیله کمالین خلقا و حون دانا گوروم کیمدیر

قیلیح چک قتل عامه عاشق برپا گوروم کیمدیر

گوتورای ماه نخشب رقع اوزدن تا گوروم کیمدیر

گوره رویین منیم تک اولمایا کویینده آواره

دئدیم ای نوبهار حسن ممتاز ائیله اشراقی

گتیرگفتاره طوطی تکسخن ساز ائیله اشراقی

گوتورویوزدن نقاب آئینه پردا زایله اشراقی

نولوربیربوسه ایلن گل سرافراز ائیله اشراقی

دئدی آغزینه باخ- باخ سن تماشا ائیله گفتاره

" میرمراغی " ۱۱۷۵ نجی هـ، قمری ده دونیادان کؤچموشدور، دئدیگیمز

دیوان دا شاعرین جاغداشلاریندان (معاصرلریندن) اولان بیر شخص

اونون رثاء سیندا دئدیگی شعرده وفات تاریخی نی گتیرمیشدیر.

سفر کرد، ازما نهان کرد رو

دریغا که فتاح خوش گفتگو

که شد گلشن فضل بی برگ و بو

تاسف نمودند اهل خرد

دزیخ ای فلک شیخ اسلام کو

بگوشم صدا آمد از چارسو

زتاریخ رحلت شدم جستحو

زپیر خرد من نمودم سئوال

"خدایش بیامرز" تاریخا و (۱۱۷۵)

که ناگه شنیدم زها تف که گفت

لکن دئدیگیمیز کیمی فتاح تورکی شعرلرینده عمومیت ده " فتاح "

تخلص ائدیرمیش .

بیزدن سونرا بساکی بهار و خزان گنجهر

نه نام و نه نشان قالا بیزدن نه بیر اثر

اشعار دلنشین وئره بیزدن مگر خبر

گنجه ز اوقدر وقت کی، قدرین بیلن دئهر

(فتاح) نکته پرور و شیرین زبان هانی

دیوان دا گلن عنوانازی علاقمندلر اوچون خاطرلادیب سوزه صون
 قویوروق . اومید اولسون کی، بیرگون بو دیوانی ویا اونــدان
 سچیلیمیش شعرلی چاپ ائتدیرمگه امکان تاپاق .
 دیوان ۲۵۳ صفحه شعر و هر صفحه ۱۲ بیت دن تشکیل تاپیب
 (تقریبا ۳۰۰۰ بیت دیر) .

بیرینجی صفحه دن ۱۵ نجی صفحه یه تکین "قیامت نامه" مثنوی سی
 ۱۵ دن - ۱۵۵ نجی صفحه یه قدر مرثیه لردیر . ایلك مخمس ۱۴۹ نجی صفحه
 ده یئرلشیر . ۱۶۰ نجی صفحه دن ۱۸۷ نجی صفحه یه قدر فارس دیلینده
 ساقی نامه مثنوی سی و سونرا بیر تزجیع بند و ۱۸۷ نجی صفحه دن
 ۲۲۱ نجی صفحه یه تکین شاعرین فارس دیلینده اولان مشهور اثری " ریاض
 الفتوح " مثنوی سی دیر . مثنوی بو شعرا یله باشلانیر :
 ای دل شوخ کودک مزاج رها کن دمی از خوداین اعوجاج
 و بو بیت ایله قورتاریر :
 چو این نقل روحانی آمد تمام ریاض الفتوحش نهادیم نام .
 دیوانین آخیر صفحه لرینی ایسه فارسی غزل لر دولدورور .

==*==

ساری گولون قالانی :

من قبول ائیله میشم رنج چکم
 تا عدالت گولو عالمده اکم
 من دریندن سنه باخدیم ساری گول
 کؤهنه افکاری بوراخدیم ساری گول
 طرح ذهنیمده مهیا ائله دیم
 واقعی رمزی افشا ائله دیم
 قالدی دنیا بویو بریا ساری گول
 تاپدی بو شعر یله معنا ساری گول

تسریز ۶۴/۶/۶

﴿ ساری گول ﴾

ساری گول عنوانیندا اوزون بیر منظومه نین مقدمه سیندن :

ساری گول، آی ساری گول ، آی ساری گول
 اود توتوب یاندى کونول ، یاندى کونول
 بيلميرم من نيه رشگين سارالیب
 هانسی ظالم سنی بو حاله سالیب
 سالیسان یاده آج انسان ، ساری گول
 سارالان رنگینه قوربان ساری گول
 سنه گولمک یاراشیق دیر گول ، سن
 باشقا سوز من نه دثیم سن گولسن
 یارادان گور نه گوزل گول یارادیب
 هر گولوندن سنی خوشگول یارادیب
 گوله شایسته دی گولشونده گوله
 ائل گولر کیم گولو بنزه تسه گوله
 آما گولدن گوزه لی گولدو فقط
 گوله هر کیمسه باخیب گولدو فقط
 سنن عشقیم ، دیلگیم آی ساری گول
 سنه بنزیر اوره گیم آی ساری گول
 چون ساغالماز یاراسی سینسا اوره ک
 نجه کی ، پرپر اولور صولسا چیچک
 اولموشام من بو حقیقت لسه تانیش
 سنی بو رنگه طبیعت بویامیش
 سنی حق بیله یاراتمیش ساری گول
 منی غم - غصه ساراتمیش ساری گول
 ساری گول شاعرینه ائیله نظر
 من عدالت گزیرم شام و سحر
 معرفت گولشنی نین بیر گولویم
 من عدالت گولونون بولبولویم
 منی بو عشق سالیب برکه - بوشا
 عمرمو ووردو داشا چیخدی باشا

گۆزوم یولدا قالاجاق

عکسین قویوبلار باشدا
منیم گۆزوم قان یاشدا

آدین یازیبلار داشدا
گۆلور سنین گۆزلـرین

یخیلماز بیر قالایدین
بیزی درده سالایدین

گۆلر اۆزلو بالایدین
کیم دئمیشدی سن گئدیپ

یادین چیخماز یادیمدان
دادین چیخماز یادیمدان

آدین چیخماز یادیمدان
بیزیم کنهین بالی سان

گۆزلور سنی باغلاری
سن گئیمین آغلاری

کندیمیزین داغلاری
هامی گئیبلر قارا

نییه صولدون "بانه" ده
شهید اولدون "بانه" ده

پر پر اولدون "بانه" ده
دوغولموشدون "میاب" دا

یارالارین باغلا سین
چوخلو اۆرهک داغلا سین

یوخدور آنان آغلا سین
اولماییدی بیس اولوم

باشدان یولسون تئل لرین
آتالارین بئل لرین

قوی آغلا سین ائل لرین
بخله اولوم سیندیرار

قوجاقلاری ، قوللاری
کۆلگه لری ، کوللاری

گۆزوم گۆزلور یوللاری
سنه ساری یول آچیر

سندن سوراق آلاجاق
سنی یادا سالاجاق

گۆزوم یولدا قالاجاق
هر ایل بایرام گلنـده

بو دویمیتی لر شمس الله فتاحی نین شهادتی مناسبتیله دئییلیب .

شام تاریکیمه یارب مه تابانی یفتیر
گوزلریم یولدا قالیب خسرو خوبانی یفتیر
یانیرام هجر اودونا طاقتیمی طاق اقله ییب
ایسته بپر وصل اوره گیم یوسف دورانی یفتیر
دون گنجه گرم ایدی شعریندن عجب مجلسیمیز
محفل گرمیمیزه مرغ غزلخوانسی یفتیر
چوخ زماندیر گفدیبا اول یار اقلیمیزدن یارب
التفات اقله بیزه دلبر جانانسی یفتیر
وصلینه نائل اولارسام یقنی دن جان تا پارام
لطف قیل گل یئنه ده جسممه اول جانسی یفتیر
بو چمندن چکیلیب سرو خرامان ایاغسی
باغبانا ! چمنه سرو خرامانسی یفتیر
یانیرام هجرده یوخ دردیمه درمان یارب
التفات اقله بو دلخسته به درمانسی یفتیر

آذرى توركجه سينه كۆچوره ن :

سید فخرالدین ملجائی

✽ سُئ كَلِيدِ ✽

تورکيه يا زيچى سى صاحب اميرين

"گنجه ايله گن" كتابيندان

بیر حکا يه

مراد مدرسه دن قاييداركن چوخ فكيرلى و غصلى ايدى . آرانسى كسيب قنوووران سويوقا ، كولگه ، يبرتيق باشماقلاريندان سوزوب آياقلا - رينى بوز كيمي كسن قار سولارينا اهميت وئرميردى . عقلى فكرى مدرسه ده ايدى . بوگون تزه بير موسيقي معلمى گلميشدى . قبوريق - قيوريق اوزون قارا توكلرى ، بويالى ايرى گؤزلريله توم ، تمام گؤزهل ايدى ، گيره ر گيرمز كلاسى آيدينلتميش ، دئيه سن قيش اورتاسيندا دادلى بير باهار نسيمي گتيرميشدى ، نت يازدبرماق اوچون مرادى تخته باشينا جاغيرميشدى . مراد سُئ كليدينى رسم اثتمه گى بيرحور باحاراما ميشدى چوخ غضبله نن معلم كله سينه كتابلا وورموش ، تنبيلليگيندن و بئيين سيزليگيندن دم ووراراق اونا بيرمدت اذيت اثتميشدى . سونولا بئله مراد تنبل و قاقاسيز (كودن) بير اوشاق دگيلدى . اما سونندان اولكى معلملى هامى ساده اولدوغوتدان ديگر يولداشلارى كيمي اودا موسيقي درسيني هئچ حدى سايمانميشدى . بو گؤزهل موسيقي معلمينه قارشى محبوب اولماق ، اون سئش ياشين وئردىگى سئويلمك آرزوسوبلا اوخشانماغا حان اتديغي بو اوزون ديرناقلي آغ اللردن سبلله يئمك اونا چوخ آغير گلميشدى . اكر اتاسى " كيشى آغلاماز " سؤزونو ايكيده بير باشينا دامب دامب وورماسابدى كلاسين ابجينده اؤكور - اؤكور آغلايا حاغيدى . آوولاربنى سيخيب ديرهندى . آغلامادى . درسين سونون دا معلم كلاسدان جيخاركن اونو بير تصميم له قاچيب بئثيردى . دئدى : معلميم . اؤز فكريله اؤزوندن دفاع اثتمك ايسته بيردى .

معلم گؤزلرينى ايرى - ايرى آچاراق دئدى : نه وار ؟

عادتى اولمادبغى عطر ايپى تين كسكىنلىگى مرادى گيجه لتميشدى ، نه دئيه حكينى بيلمه دى . اوشاغين وضعينده كي و باخشينداكى كدرى سئچن معلم بوموشانان كيمي اولدو . اونون آغزبنى آچماسينى گؤزله ميب دئدى :

- "چوخ چالیش و اونوتما ، سُل کلیدی نین حیاتیمیزده چوخ اهمیت لی
بیر یئری واردیر. انسانی گۆزه للیک لرین کاملی اولان موسیقی نیسن
اسرارینه آپاریر"

معلم بونلاری سؤیله دیکدن صونرا کشفدی گفتدی. مراد حیران -
حیران اورتادا قالدی. بوجریانی بیرجور هضم ائده بیلمیردی. آتا -
سیندان حتی سیللی یئسه ایدی او قدر آغرینا زدی کی، معلمدن ... بونا
سبب اولان سُل کلیدی علیهینه اوره کینده بیر کین احساس ائتدی. بو
قارنی یوغون قواره سیز حاليله میخانه چی صلاح الدینه بنزهین سـ
کلیدینه ... اما معلمین دئدیگینی ائده جگیدی، اونو رسم ائتمگه ، حیا -
تیمیزده کی اهمیتی نی درک ائتمگه چالیشا جاغیدی. مادام کی، گۆزه ل -
لیکلره قاپینی آپیردی، آه بو گۆزه ل معلم " سُل کلیدی نین حیاتیمیز
دا بؤیوک بیر یئری واردیر" دئیرکن نه قدر جدی و سرلی ایدی. معلملر
بؤیوک آداملاری دیلار، اولار هرشی بیلیردی لر. زووولداق یوللاردان
آغیر - آغیر ایره لیلرکن مراد اوره کدن دئدی : " غئیر سُل کلیدینه
کین بسله مه ملی یم. مادام کی، چوخ اهمیتلی بیر شی دیر. اوندان
علاوه حیاتیمیزدا بؤیوک بیر یئری وار. اونو درک ائتمه میش کئچمه یم
گره ک .

اوه گلدیگینده دوشونجه لریندن هله آیریلما میشدی . قارداشی
کنعانین قاپی ائنونده برک ائینه بیر تپیک ووروشلا ائزونه گلدی.
کنعان قولتوغونون آلتیندا چوره ک ، چوره کچی خانادان گلیردی. مراد
تپیگینه مقابله ائده جگی صیرادا عارسیز - عارسیز گوله ره ک ایچهری
کشفدی . اوه گیردیگینده آغیر بیرها وا ، راحتسیز ائدیجی بیر ایستی
اوزونه چارپدی کیفینی بیر گوشه یه بیراخدی . بیراقلی ائوده هارا -
یا گئده جگینی چاشیردی . اودون پینجی نین یانینا سریلی بیره دوشکجه ده
کهنه پارا بتوسونا بورونه ره ک اوتوران آتاسی اونو گؤرونجه دئدی:
" هاردا قالدین اوغلان ؟". مراد جان سیخینتی سی ایچینده بوگره کسیر
سئواله " آنجاق " دئیه جواب وئره بیلدی. کنعان کیچیک قارداش - لاری
بهوهان ایله قاپی دالیندا مازی اوینا بیردی . مرادین حبجی لی بیجلی
رنگلرینه تماشایه غرق اولدوغو، اوینا قلیغینا تعجب ائتدیگی باش -
مازی گلدی . آیاقلاری نین آراسینا گیردی کنعانین " حکیل سن ده گؤراخ"
دئییب باغیر اراق تعرضی مناسبتیله بوغوشما غا باشلادیلار. آتاسی الینه

گفچیردیگی بیر آباق قابینی خشمه مرادین اوستونه آتدی، حرصلنه رهک باغیردی :

– " اوغلان یزیدین اوغلو ، کیلسین بو های هوی ها ! " اوزونو هقچ گناهی حس ائتمهین مراد اصلده سحرکی حادثه نیسن آغیرلیغینا دایانما یاراق آغلاما فا باشلادی. اوطاقین گوشه سینده بیر پاراوانلا چقویریلیب آشپزخانا یفرینه ایشله نیلن یفرده قاب – قاشق یوغان آناسی اللری صابینلی چیغدی :

– " نه اولدو نه وار کینه ؟ " آتاسی دئدی :

– " نه اولاجاق ، کوپکین تولالاری یئنه بیر – بیرلریله توتوشورلار. آنا سی خشمه ایشی نین باشینا قاییتدی . او آندا مراد آتاسینی هر زامانندان آرتیق اوزوندن اوزاق حس ائتدی. نه اولار یعنی، گلیر – گلمز بقله سویوب سا یا جاق عوضینه – نه اولدو اوغلو بوگون مدرسه ده نه لر اولدو صونا چاتدی – دئییب سوروشدی ... مراددا یا نیب یا خیلا – یا خیلا شرح ائتسه دردینی ، نه ایچین کوتک یئدیگینی ... نه اولوردوممدین آتاسی کیمی هر سوروشولانا بیلسه ده بیلمه سه ده شیرین – شیرین جواب وئره دیدی ! آتاسی پاراوانین دالیندان سلندی :

" – قارنین آج دی ؟ "

مراد – هه – دئییب گوزونده کی یاشلاری الی نین ترس اوزو ایله سیله رهک هیشقیریق لارینی کسدی. کنعانندان اویله عصانی ایدی کی، بویله قانجیق بیر قارداشی اولدوغو ایچین خجالت چکیردی. بیر دفعه دین درسینده معلم نفرت و کینه نین قباحتیندن اوزون – اوزون بحث ائتمیشدی . مراد کیمسه یه کین و نفرت بسله مه دیگینه تصمیم دوتموشدو اما قارداشینا قارشی او آندا اولدوغو آمانسیز احساس نفرتدن باشقا بیر شی دگیلیدی. آمان اللهم ، ایچهریسینده گئتدیگجه آرتان عصانیت و نفرت پرده لری نین آراسینا بیر سُل کلیدی نجه یفرلشدیره بیلهردی. آه چکیب دقتینی باشقا طرفه سوق ائتدیرمگه چالیشدی . پنجره اؤنونده پرتقال صاندبقلاریندان دوزه لتیلمیش یا تا قدا بویوک ننه سی یا تیردی. ییترتیق چرقدلره بورونموش قیریش – قیریشلی اوزونده گون گورمه میش – لیگین ، حالیندن خشنود اولما ماقین اویله بللی بیر تظاهری واریدی. کی، مراد صانکی اونو ایلک دفعه گورورموش کیمی دوروخسوندو . گوزه ل

موسیقی معلمی نین خیالی گلدی گۆزلی نین اؤنونه . بو خیاللا قارشیسیندا کی واقعیت آراسینداکی قورخولو اوچوروم اوشاغا دهشت و فردی . ایکسیسه واقعا انسانیدیلار بونلارین فلج قاری آروادین چوکورا دوشموش ایشیقسیز گۆزلرینده زمان - زمان یاشلار بلله نیر ، سانکی یارادیلشین تضادلارینا صون سۆزی دئمک ، مرامینی آنلاتماق ایسترجه سینه شبهه سیز تمام آغیر گلدیگینی حس ائتدیگی دیلینی آغزین - دا دولاندير اراق بوغوق - بوغوق سسلر چیقاریردی . پاراوانین آرخا سیندان آناسی یئنه حیرصلی - حیرصلی سسلندی .

" - آما آن ، یئنه آلتووی باتیردین ؟ گلیرهم . قربان اولدوغوم الله نه دیر بو منیم حکدیگیم ؟ "

قاری آرواد اضطرابدان ، شکایتدن گئتدیجه قارالان چهره سیله بوغوق - بوغوق سسلر چیخارماغا ، سینه سی ائنیب قالخاراق خورولداماغا دوام ائدیردی . موسیقی معلمی نین حیران ائتدیجی بیر ادا ایله سولفز اوخویان بولور سسی مرادین قولقلاریندا زنگ ووردو . اوسده سفح واریدی . گۆزه للیک واریدی ، انسانی یاخشیلیغا ، فوق العاده احساسلا - نماغا وادار ائدهن بیر سۆ واریدی . یالنیز اؤزو بیلدیگی و مرادادا اشاره ائتدیگی سۆ . . . بلکه سۆ کلیدی ؟ . . . یاخشی اما ایمدی . بو بوغوق ناله لرین هانکی تیتره شیم لرینه یئرلشدیره بیلیردی سل کلیدی دئییلن شئی ؟ مراد اومید سیزلیکدن قیوریلماغا باشلادی . هانی ریا - ضیات اولسا ، اؤزونو بیر سیخدی ؟ هر مسالهنی حل ائتمکین یولونو تاپیردی . ریاضیاتدا حل یوللاری ، نتیجه لر یکی ایکین دؤرد ائدهر مثال کسکین بیر مثال ایدی . اما استه تیگین مساله لری بؤیله دگیلدی . بو سل کلیدی سوال علامتی کیمی دوروشوبلا بیر شئی لر سوروشوردو ، بیر شئی لرین حل ائتمه گینی ایجاب ائدیردی ، اوندان علاوه حل ائتمه سی - نین ایسته دیگی شئی الدهه توتولماز گۆزله گؤرولمز تعریفه کلمه یین ، قطعیتی اولمایان شفاف بیر شئی ایدی . اوف ، حل ائده بیلمه یه جگیدی هر حالدا بو سۆ بو سیرادا آناسی الینده لهین دئیینه - دئیینه چیخیب گلدی . نه غیرتلی قادین ایدی ؟ سحر آخشام بیر دقیقه بوش اوتورماز ، ' و تک اوطاق ایچینده هر آن عصبانیتدن پارتلایا جا غیمیش کیمی دولانیر دوروردو . هر کسدن شکایت ائدیردی ، اریندن ، فلج اولموش قایناسیندان ، تقدیردن ، اوشاقلاردان . . . دال با دال نفرین ائدردی

اوشاقلارینا، " بونلاری دوغونجا داش دوغایدیم. " دئییه اوزو اوزونو قیناردی. اما یکنهده اوز بیلدیگیندن چاشماز، دال با دال دوغوردو ایمدی یکنه قارنی شیشمیشدی. بلکه بیر ایکی آی صورنا هر زامانکی کیمی بوتون قوتیله باغیر اراق دوغاحاغیدی. اوشاقلارین اوره گینه ایشله یین آحی لی عذابلاردان صورنا زاهی یا تاغیندا بویوک آووجلاری آراسیندا ویر ویر ویرنیخان قارا قورو بیرکۆرپه نی گۆسته ره رک اوشاقلارینا دئیردی " باخین. او یونجاچی سلامی دده سیزه نه گونده رمیش کیم بیلیر. بویله سؤیله مکه عقیلی اوزه ره اوشاقلاری بیر- بیرینه اخینلاش دیرماق قورخویلا بویوین گۆز لیرینده سئوکی پارلیتیلاری یارا- تماق ایسته ییردی. ایلک گونلرده تزه کۆرپه نین گلیشی ائوین آغیر هاواسینی بیر آز یوموشا دیردی اما چون گئچمه میش او فاسد دایره ایچینده شکایتلر، دوتوشمالار، قارغیشلار، حانیندان بئزار اولمالار دوام ائدیردی. ان بویوک لری اولدوغو او چون مسئولیتین بویوکو مراد ادا و شور دو. آقا بیگ لر (بویوک قارداشلار) بویله ائلمز، آقا بیگلر اویله رفتار ائتمز شکلینده دال با دال اخطار ائتمکله اوشاقسی وقتیندن کماله چاتماغا وادار ائتمیشلر، حتی اوندان بویوک آدم وظیفه لری توقع ائدیردیلر.

بویوک ننه سی نین آلتینی تمیزله دیکدن صورنا اویله بیردیره ندی آناسی " آه بئلمیم بئلمیم " دئییه سیزلادی. بیرشئی لر میریلدانا - میریلدانا خلیا دوغرو یوللاندى. مرادین دوداقلاریندا بللی اولما یا بیر گولوش داغالاندى. هانی اوره گینده تاپیلدیغی وضعیتى مسخره ائتمک ایسته دیگیندن فلان دگیل، یالنیز آناسی دیره ندیگی زامان شیشکینلیگی بویوین قارنیله اونو بیر آن ایچین سل کلیدینه بنزه تمیشدی.

ا، نه وار یعنی اولامازدی؟ آنالار گونونده ستایش لنه - ستایش لنه گۆگله چیخاردیلان آنالارین شفقتلی قلبلری بو سؤی، تمام گۆزل- لیکلرین طلسمینی ساخلیا مازدی؟ موسیقی معلمی نین سونسوز بیهر احساسلا مخمل سیله اوخودوغو لای لای پارچاسی اصلینده آنالارین ملکوتی رمز مه لری دگیل دی می.

"گۆگله آسولموش لای لای اولدوزلار غیب اولموش لای لای یوم سن ده گۆزل گۆز لریوی لای لای بیر دانا بالام لای لای "

مراد او آندا شدله حس افتدیگی شفقت آرزو سونون تاثیریلسه یفریدن قالخدی آناسی نین دالینجا خلایه گفندی قاپیدا دوردوم معصوم معصوم دندی "آنا". آناسی حرمله دونه ره ک دندی "نه وار؟ گورورسن هله ایشیم وارغدان میزین اوستونده، اوزون گوتورسن الین سینار؟" اوشاق افکار یله تمام یله متضاد اولان بویله بیر معامله مقابلینده گیلدی، بیر مدت نه دئییه جگینی بیلمدی. ان یاخشیسی موسیقی معلمی نین شیرین خیالینه، چوخ - چوخ شفقت رایحه سی وئره ن بویوک ننه سینه پناه آپارمالیدی. آناسی نین ایشی وارایدی هله! قاییتدی، آناسی نین حاضرلادیفی یا رما شیله سینی بیردانه سوغان ازهره ک نیمگه باشلادی. اوره گی چوخ سیخیلیردی مرادین، اوره گینه بویله دئییردی. تفریح ائتمه لی بیرشئی اولسا ویا ائوین ایچینده ساللاق قاش قاباقلاری گو- لدوره ن بیر حادثه. بویوک ننه سی قالخارسا بیر آن ایچین فیندلی میندلی بیر قاری اولسا، گلین بالالاریم دئییه اوشاقلاری دؤوره سینه پیغیب ناغیل دئسه ویا آناسی هرگون کئفسیزه م دئییه یا تماق عوضینه قالخسا، گوجلو قوتلی بیر آدام اولوب چالیشسا، شیرین دیللی اولسا آناسی آنالار گونونده نابولار رسم اولان قادینلارا بنزه سه... حانیم بئله بیر شئی لر اولسا مادولیونلار هامی ترسینه دورا جاق یفرینه بیر آزدا اصل یوزونو گؤسترسه ویا اولماسی گره که نی... آناسی دندی: بیر آرا رادیونو آچیم - شانسینا کلاسیک موسیقی چیخینجا خشمسه باغلادی. دندی:

- "اولان، سحر آخشام قیی قیی هی قیی قیی، باشقا بیرشئی بیلمزله بونلار؟"

موسیقی معلمی گؤرسه ایدی آناسی نین باشینا دا کتاب ووراردی؟ اوزونه ووردودا نیه اونا وورماسین؟ اوزوده سل کلیدینی بیلمه دیگی مدته علاقه سیزلیک احساس سیزلیق ایچینده یا شایان آناسینا اوزدؤنده - ره جک؟ آنلادیلماق ایسته نن بو ایدی او قارا گؤزلرده؟ بیریسسی چیگینی تکان وئردی. آناسی ایدی. بیر آزا اوچون پشمان اولموش کیمی بیر حالی واریدی.

"- یئمه گیوی قورتاردین مرادیم؟"

"- قورتاردیم."

"- یاخشی. پالیطلاری حاضرلادیم، منقل ده."

" - هانی بوگون گفتمه یه جگیدیم ؟ "

" - برق پولونو وئردیک اوغلوم ، پول قالمادی "

آناسی یاردیم ایسترجه سینه اغزیله بیرباغیش باخدی کی، مراد جواب وئرمه دی ، محزون - محزون چوخ یاغشی دئدی . آتاسی آق سرای دابیر گوشه ده قاورولموش پالیط ساتاردی . اون بعش گون قاباقدان سبستیت (ورم مثانه) اولدوغو اوچون ایشه چیخامیردی . گونلوک قازانجلاریلا یاشایان انسانلار اولدوقلاریندان پول قازانماق دردی مرادین باشیندا ایدی . سویوق قیش قیامت گونونده بیرگوشه یه بوزلوب معلمری ویلا بولداشلاری گۆره چکدر دئییه هرآن یوره کی درده گلره ک " پالیط کباب " دئییه باغیرماق اونا اغیر گلیردی .

اما مادام کی ، آتاسیندان صونرا عائله رئیسسی سایلیردی ، قاتلا - شا جاغیدی . کیچیک منقلی و پالیط بسته سیننی دالینا یوکلین کیمی ائودن چیخدی . چیخارکن ده کنعاننا بیر تپیک بوراخماغی اونوتمادی . مادام کی ، ایندیکی حالدا عائله نین رئیسیدی ... آغزیله فیشقا جالا - جالا زوولداق یوللارا اهمیت وئرمه ییب یولا دوشدی و نشا - سینسی تاپماغا چالیشدی . میدانا گلدیگینده یوسفون مینی بوسو مسافر گۆزه تله ییردی . یوسف اونو گۆرونجه مثلا اوخویورموش کیمی بیردانا پی سرینه سالدی :

" - او خیر میردا نه دیر ؟ ینه ایشه ؟ کئچ گؤراخ "

مرادی دالی ردیفه یئرلشدیردیکدن صونرا چیغیرماغا باشلادی :
" توپ قاپی ، آق سرای ، بیازید " بیردسته قیز گولوشه - گولوشه مینی بوسا دولدولار . مرادین یانیندا اوتوران قیز قونشولاری بخریه خانمین قیزیدی . عاریسز ، جلف و شلخته بیر شی ایدی . مرادا میل سیز لیکله سلام وئردیکدن صونرا یولداشلاریله دانیشماغا گولوشمگه غرق اولدو . آغزی پیس حالدا ساریمساق اییبی وئیریدی . بو ایی موسیقی معلمی نین او گۆزه ل ، کؤنول آچان رایحه سیندن نه قدر فرقلی ایدی . قیزین اللری یولداشلاریله ظرافت ائتمک ایچون ها وایا قالخیب مرادین باشی اوستونده دوندوگونده اللر آراسینداکی تضاد اوشاغی حیرتسه سالدی . اوزون دیرناقلاری آراسیندا قارا قارا کثافتلر دولو اولان بو ایری اللر او آغ ، ظریف اللردن نه قدر فرقلی ایدی ! اوره کینسه دئدی " احتمال کی ، اونون آنلاتماق ایسته دیگینی ، گۆزه ل لیکره آچیلان

سَرینی کیمسه بیلمیر، بیلسه ایدیلر آزجوق اونا بنزه مگه چالیشاردیلار. هرکسده سُل کلیدی بیلمه مکدن دوغان بیر لاقیدلیک، اؤزونو بیراخ- میشلیق، شخته لیک!... او گۆزل مخلوق سانکی بو عالمین انسانی دگیلدی. مینی بوس قاپی سینا قدر دولونجا یوسف بیرداها قازانماق ایچین مرادی قالخیزدی، قاپی اؤنونه کیچیک بیر چارپایا قویسوب اوتورتدو. اؤزوده اؤنونده چمبلندی. نازک سسیله "تمام" دئیینجه ماشین حرکت ائتدی. یوسف مودیانه مودیانه گولرهک مرادین دیزینه دیرسگیله ووردو. هله بیر بیر یله فرقلی اللر مرادین گؤزونون اؤ- نوندن گئتمیردی. شوهر احمد هر زامانکی کیمی گراما سئودیکی صفه- نی قویدو. " عدالتین بو دنیا ؟ "

" عدالت " کلمه سی اوزه ریپنده هئج فکرلشمه میشدی اما مراد وار - لیقلا آراسیندا بللی اولان - اولمایان ملکوتی بیر آیریلیق احساس ائدیردی. یوسف ده نشاء لی نشاء لی موسیقی قطعه سین زمزمه ائدیردی. یوسف محله نین ظا هرده ان بیلجی، عقیللی اوغلانی دئییه تانینیردی زیرهک، هوشلی، جن کیمی ایدی ولدالزنا گفده مراد هر شئی اوندان سوروشورسا یوسف مرادین فکریندن گئچنلری آنلارمیش کیمی گولرهک سوروش، سوروش دئییر کیمی لردن اونا باغیردی.

آچاق سسیله دئدی :

" - یوسف آغا، سُل کلیدی... "

ماشینین دؤنده ریلمه سیله سوزو یاریمچیلیق قالدی. یوسف لیب دئمه میش بللی نی آنلاما سیلا گووه نیردی. اوندان علاوه چوخ عجله چی ایدی. هئج بیر شئییه صبری یوخودو، صبر ائتمک ندیر بیلمزدی. مرادین داها آغزینی آچماسینا فرضت وئرمه دن شوهره :

"- ائنن وار." دئییه باغیردی. سَرینی وئرمه مه سینه نه وار، نه اولور دئمه سینه فرصت وئرمه دن "یگین قاچ" دئییه ایتله یهرهک مرادی ماشیندان ایندیردی "نه یاغشی کی فکریوه چا تدی" مراد حیرتلی حیرتلی یئره آچاق قویا رقیما زانونون شوهره "کلیدینی ائوده اونوتوموش" دئدی کینی ائشیتدی. عقلینی باشینا بیغمیشدی، بیر لحظه ده ایضاح ائده جکیدی اما ماشین بیراوخ کیمی یئریندن پیرلامیشدی. مرادین ذورا شاره لرینه یوسف خنری گولوب یانندی - قیندی ائتمکله جواب وئریردی. بال کیمی اورتادا ایدی هله، بو سُل کلیدی دئیلن شئی حیاتی نین هئج بیر غطینه اوتورموردو.....

✽ چا غیریلما میش قونا قتلار ✽

ماراغا ، اوحدی لر، شکوهی لر یوردو، اوز هنر و ایشیقی اولدور
 لاری ابله اولکه میزه نور سا جما قدا دیر . بیوک شامریمیز سهنددن مو-
 ترا گوزوموز حیدر عباسی باریشما زین پارباتی سی ایله ایشیقلا نیر .
 هله " نغمه داغی " منظومه سی نین نین لری قولانیمیزدا ایکن-
 باریشما ز، " چا غیریلما میش قونا قتلار " مجموعه سیننی بورا خمیشدیر . عباسی
 " نغمه داغی " منظومه سینده بیر آذربایحانلی نمونه سی اولان عاشیقین
 داخلی قولدورلار قارشیسیندا غرور و اگیلمه مزلیگینی ترسیم اتمیشدیر .
 " چا غیریلما میش قونا قتلار " منظومه سینده ایسه خارجی استعمار ایله
 اوغرا، ماسینی و استعمارین حیله و آلدانیشلارینا اویماسینی گؤستر-
 میشدیر .

شاعر بو منظومه ده وطنیمیز ایرانلی گوزه ل بیر قیزا بنزه دیسب
 آدینی " آی تکین " قویموشدور . استعمارچی نی " یارما چی " آدلاندیرمیش
 دیر . یارما چی نین اولنملی ایکی اوغلو وار " یارقان " و گرداب ابله
 " او حروم " (پرتگاه) آدلی ، بونلار آی تکینین عشقینده تاب و تاوانلا -
 رین آدن و فریب لر . ماجرا بقله باشلانیر :

اوچروم بیرگون گویون اوزون گزمک اوچون
 قارا دھوین او موزوندا سفیره چیخدی
 گورولتوسو تالا - تالا بولاتلاری و فریب بیخدی
 داغ باشیندا توزو سخن باخیشلاری
 اوزاقلاردا ایشیقی بیر اولکه سچدی .
 بوردا شاعر باشلاییر یوردونو و اولکه سیننی اوکمه گه :
 نه اولکه کی ،

گونئیبندن ایچ جننه یهددی قاپی آجیلان دیر
 قوزئی نین جانقیلاری اولدوز کیمی سائیریشان دیر
 داغ اوتونون خوش اییبینی
 سرین - سرین اسن یقلر اورتو کیمی جوله یاییر
 زنیق اولور اوردا جاییر
 اورهک آچان قابنا رجالار داغ دوشونده بیلقیلدا ییر

كھلىك اوخور فرەسىلە سئوينجىندىن قاققىلدا يىير
 لالەلىرى ھەر طرف دە الەدە تۇتموش يىيالەلر
 قىنجىم - قىنجىم اينجى سىير چئورەسىنە شلالەلر
 ان بىر دورو - آينا لارى چىمەلرى كاس گۇرەسە دىر
 دىرىلىگىن قايناغى دىر اتكىندىن آخان سولار
 يول آچدىقچا دۇزىن لەرە چىمەلرى باشىن بولار
 سەدنىن بىشىگى دىر آغاچى نىن كۆلگەسى
 دوشمانلار قان اۇددوران قەرمانلار اۆلگەسى
 بو بدىع افادە و بنزەتمەلر خوصا شىرىن آنا دىلىندە دەئىلمەسى
 بارىشما زىن شەرىنى داھادا اوجالدىر، يوكسك لەرە قالدىرير .
 ھلە بوندان سونرا وطن خلقى نىن سىمبولو اولان بىردىستە قىزدان
 دانىشىر، اولار نىن گۆزەللىك لىرىن اۆگور، كماللار يندىن سۆيلەيىر،
 بو بىت لردە اوقدەر اينجەلىك ظرىفلىك، احساس و دوىغو واردىركى،
 بىلمىرم آدىن غزل قۇيۇم، موسىقى قۇيۇم، نغمە قۇيۇم، نەآد قۇيۇم .
 بو بىت لركى، انسان روھونون تىللىرىلە اوينا يىر سىزدە اوخويون
 اگر سىزىن دە عىبالرىزى تىترەتدى، روھوزو اسدىردى ھەر آدستوىرسىز
 اونا قويا بىلرسىز .

بىر دستە قىز ياخىنداكى او چىمەيە چاتدىلار
 بىر باخىشدا اۇچروم خانى قول ائلەيىب ساتدىلار
 نۇرلار يىنا دوشن قىرىب قاچانماز
 بۆي بۇخونلو، سرو بويلو، گول اۆزلو
 گونش ساچلى، چاتما قاشلى، آي اۆزلو
 سارىندىقچا يىتل بۇيونا عقل آياغى زۆۋۋب بۇدەر
 سوبوناركن سئوينجىندىن چىمەلرىن سويو تىترەر
 مەھ يىللىرى ساجاق كىمى
 قىزلار تىللىن ساغ طرفە ھۆرەن زامان
 آغ يىتل اسىر سولايابىر
 سونبول لىرىن عىرىن آلىر اتك - اتك داغا يابىر
 سىنەلرىن كال مىوھسىن آخان چىمە يويان زامان
 اسمە توتور بونو سۆزىن شىن يارىاقلار
 بو قىزلار نىن آراسىندا بىرگۆزەل دە وار اودا آي تىكىن دىر . گۇرون بو

قىزلارین ايچىندە كى، ھەر بىرى بىر پىرى دىر آى تكىنى نىجە اوگور:
 او قىزلارین آراسىندا آى تكىن
 بدىرلەن بىر ايشىق يا بىر آى تكىن
 آيا - گۆنە دىبىر داھا چىخمايىن
 چىخار اىكن وۇقاروزو بىخمايىن
 او قىز، نە قىز ؟
 گۆزەللىككە او گۆزەلە ھىچ دىاردا بۇخودور ائكىز
 يفتىگىن لىككە گۆزەللىرىن ان گۆزەللىن سايماز كنىز
 دانىشاندا ائله بىل كى
 بۇزىلر عاشىق بىر آغىزلا نغمە اوخۇر
 كۆنوللىرىن دىزگا ھىندا
 بۇز اينجە قىز نغمەلردن آرقاچ كىچىر اىپك تۇخۇر
 نازلى دلبر، خومار باخىش، خوش ادا
 سنى گۆردوم اورەك آدلى آىنادا .
 بىلەلىكلە ھەر قىمتە اولور اولسون آى تكىنى الە گتىرمك اىستە بىر
 - لر، بو موضوع اوچون شورا قورورلار، شورا داكى لار آى تكىنى گىوچ
 اىلە آلماغى صلاح بىلمىرلر و دىبىرلر :
 زوربالىقلا اكدىگىنىز
 آى تكىنىن دىارىندا ترسە بىتەر
 امگىنىز ضايا گىدەر .
 آى تكىنىن لقمان باشلى بىرىن آلتىن - اوستون بىلن قارداشلارى
 واردىر قوچا قلىقدا تايىلارى بوخودور بىلەلىكلە آى تكىنىن قارداشلارى
 اىلە دوئمانجاسىنا قارشى دورماق اولماز، اونلارى بىخماق اوچون
 حىلە ايشلتمك گرەكدىر
 دىدىگىنىز بو آى تكىن
 گۆبلە، تىك اووز باشىنا گۆگرەمىب
 آتلاشىلان مېن لر اونون دەلى جومرد قارداشى وار
 بىر باشىنا مېن باشى وار
 او باشلارى يونجا كىمى قرىب تۇكسن
 ھەر بىرىندن مېن گۆگرە
 كول آلتىندان اود گۆزەرر .

آل (۱) الیلن سالمالی سیز شورباسی نین دادینی

قاری قیزی بزندیرین پری قویون آدینی

بیزجه اول قارداشلارین آراسینا

گلین بوغان آتمالی بیق

صونرا بیر-بیر ایگیتلرین قولون ترسه چاتمالی بیق

چشمه لرین باشین گۆدون سویون گۆزدن بولاندیرین

قارداشلارین اورهک لرین بیر-بیریندن دولاندیرین

توستو گرهک بال آلمانا پتکدن

آل گئیبنن سۆت ساغانماز اینکدن

اوچروم حیله یولون توتوب قارداشلارین آراسینا آیریلیق سالیر، بو

آیریلیق اثرینده :

یالقوز قالدی ائل ایچینده آی تکین

مینیب اونو چاپدیردیلار دای (۲) تکین

آی تکینین هارایینا اولمادی بیر های وثرن

تانیشلاری هوروت - هوروت باخدیلار

آی تکینین گۆز یاشلاری آخدیلار

آی تکینن اسیر اولماسی استعمارین تۆرونا دوشمک دئمکدیر. شاعر

استعمار وورموش بیر محیطی گۆرنه گۆزه ل تصویر ائدیب دیر :

زمان الی وراقلایب چئوریلدی وراق لار

آد - سان لارین ائشیدنده دامبیلدادی قولاق لار

یارماچی نین بگندیگی دیلده یازیب پوزارلار

اؤزلریندن اوزاقلایب گۆز یوممادان آزارلار

آد - سانلارین اونودوب ، هوبت لرین ایتیریرلر، ملی افتخاروقهرمان

- لیق یئرینه نؤکرلیگه و یالتاقلیغا اؤگونورلر. شاعر گۆزه ل دئییر :

اوحا - اوحا سارایلارین قاباغیندان اؤتن زمان

بیر-بیریله بوی بویلارلار کی او ائوین

حوووضونون کیرلی سویون من چکرم

او باغانی یای اولاندا فلان خانان من اکرم

او سارای دا ایشله میشم بیر نئجه گون

اوشاغی نین اسکی سینی آنام بووار

خان دده می دؤگدورنده

من بېر بارماق اوشاغيديم
 دقت ائدين، آتاسيني خان دؤگدوروب خونكى آتاسى خانين اوزونه قاربار
 - ميشدى. اونا گۆره آتاسيني تقصيركار و خانى حلقى بېلىب دئير:
 آغير سوچ (۳) دور اوجالارا قاربارماق
 يئنيش نهدير، يوققوشلارا قاربارسين
 الحاق گرهك سس سيز يوكون آپارسين
 دينمهك دير مين سير درددين دواسى
 دانيشماق دير ياشيل باشين بلاسى (۴)
 استعمار بونو سئور، انسانلار مطيع اولمالى و اغزلرين اونودوب
 قدرتلريندن خبرسيز قالماليديرلار.

سجىللى سيز ياشاماغى شرف بېلسين
 اغز اوزونو قارالاسين آدين سيلسين
 ويئيلسين بېر قورو آدا
 چۆرهك آتلى او پيادا
 كئجل اولسون بېلسين اغزون زلفعلى
 آدسيز اولسون چاغيريلسين اسمعلى
 دينهر دېلى قادا خانسين دينمه سين
 غيرت آدلى ات بئلىنه مينمه سين

روحى شاد حبار باغچا سانين فارسجا گۆزه ل سېر رباغى سى واردير كى،
 بو معنائى آيدىنجا آدا ائديدېر، باغچه بان دئدېگينه گۆره سېر گون
 (سرگ) ه گئدېر اوردا گۆزه ل گنج بېر قادىنى گؤرور كى، اعلان (شېر)
 - بن اوستونه مينير، بوينونا ايپ ساليب هربانا ايستېر آيارير.
 باغچه بان فكر ائدېركى بو شير اغزونو تانيمس و اغز قدرتيندن
 خېرى بوخدور، بوخسا بېر گنج قادنين السنده اسير اولمازدى. بېر
 رباغى ده بو معنائى بئله سؤيله بېر :

برسيدم از آن ماه وش شر سوار * بستى به سر شير چگونه افسار؟
 گفتا كه هر آن كسى كه خود را نشناخت * آوردن او سهل بود زير مهار
 قابيDAQ آى تكينن ما حراسينا ، آى تكين او جروما تسليم اولمور،
 اوون قارشيسندا مقاومت گؤسته رير :

چارمىخدا دېر او زامان دان آى تكن
 وئرمه بېدېر ال دن هله اؤريگين

یا تما یا نلار ائشیدیرلر ناله سین

زاریلتی سین ، سیزیلتی سین ، وای سین

آی تکین مایوس دگیل، اوز ملتینه امید و اینام بسله ییر، یقیین
بیلیر کی، ملتی آیاغا قالخیب اونو اسیرلیکدن قورتاراق دیر.
شاعر آی تکینین دیلیجه بئله دئییر:

قاسیرغالار اؤنونده من دایاننام

اونوتما سا آلا گؤزلو یار منی

یانار (۵) داغ تک قارنیم ایچی اؤدلو دور

دؤندورانماز اوچروم کیمی قار منی

منیم یاریم بیر گؤرونمز آتلی دیر

یئل تک اوچار، توفان کیمی سله نر

دار گؤنومه منی کزیب تاپان دیر

افسانه لر دونیاسیندا بسله نر

من آتی نین کیشمه سین تانیرام

یئرشیندن فلک آتی نال سالار

ایلقاریندان هئج بیر زامان دؤنمز او

دیری گؤزلو یانار اودا سالسالار

آی تکینی اسارتدن قورتاران یالنیز ائل اولابیلەر. ائل ده اوزاشتا
- هپنی دؤشونوب اوچروم ایله مبارزه یه قالخیر. ملتین شعاری بودور:

کلین گئده ک یورولمادان اؤزوموزو تاپماغا

قورشانمایاق ایشیقلی گون خورولداییب یاتماغا

قومسالیقدا دام سالدیرماق دؤز دگیل

اگری یوللار بزنسه ده دوز دگیل

بو منظومه یورد و آزادلیق شوکیسینی ان یوکسک درجه ده گؤسترمکدن

باشقا درین تعبیرلر و چیلخا آذری لغتلر ههتیندن زنگین دیر.

بو ادبی قایناقلاردان فایدالانماق اوچون بو کتابین مطالعه سینى

اوخوجولاریمیزا تاپشیریریق .

- صون -

(۱) آل = هیله (۲) دای = ایکی باشلی ارکک ات (۳) سوچ = گناه آجرم

(۴) یعنی زبان سرخ سر سبز می دهد بریاد (۵) یانارداغ = کوه آتشفشان

* آتانا سۆزو *

- * جانانندان آیریلان جانندان آیریلار .
 * عاشیق گۆردوگونو چاغیرار .
 * عاشیقه سۆز دگمهز ، چیرکینه گۆز !
 * بختین یاتدی ، سن ده یات !
 * بدبخت اووا چیخدی ، داغلاری دومان آلدی !
 * وفالی دوست یادا اولماز ، گۆرمهسه قیرخ ایل سنی .
 * ار آلتیندا آت اولور ، غیرت آلتیندا عار !
 * انصاف قانونلارین آناسی دیر .
 * انصافی اولمایانین ایلقاری دا اولماز .
 * دونیادا هر شئی ساتیلیب-آلینار . ناموسدان باشقا !
 * بیر گون یارانان ، بیر گون اوله جک .
 * هر گجه نین بیر گوندوزو وار .
 * هرکس آتا بیلەر ، اما ، وورا بیلمهز .
 * هر میوه اؤز واختیندا یقتیشر .
 * هر گئدیشین بیر گلشی وار .
 * هرکسه اؤز وطنی عزیزدیر .
 * هر یغمیشین بیر دادی وار .
 * هر دردین بیر درمانی وار ، تاپانی گرەک .
 * اؤزگه تویوغو اؤزگه یه قاز گۆرونیر .
 * اؤزو فازاعمایان ، مال قدری بیلمز .
 * سن وورمادین ، من ییخمادیم ، بس بونا نه اولدو ؟
 * بی غیرت اوغولدانسا ، ناموسلو قیز یاخشیدیر .
 * بختین گتیرنده بدبختلیگینی یاددان چیخارتما .
 * چاپقینچی اولسان دا ، انصافی الدن وفرمه .
 * آروادین عصمتی ، ارین عزتی !
 * گۆزهل گۆرونر ، چیرکین بورونر .
 * ایلقاریندان دؤنن نامرددیر .

✽ تلیم خان و شعر صنعتی ✽

ساوه و عراق عجم تورکلری نین گؤرکملی و بؤیوک شاعری تلیم خانین جامع و زنگین دیوانی ایگیرمی ایل تدقیق و تحقیقاتدان صونرا چاپا حاضیرلانیر.

آز- چوخ عزیز وارلیق درگی سی و تبریز رادیوسی بو آدلیم شاعری حرمتلی اوخوجولارا تانیتدیرمیشلار، بوندان بئله نئجه آردیجیل مقاله ده بو هنرلی شاعرین بعضی اثرلرینی شعر صنعتی باخیمیندان تدقیق ائده جگیک .

۱ - حذف

وطواط " حقائق السحر فی دقایق الشعر" آدلی کتابیندا " حذف " باره سینده یازیرکی :

" بو صنعت ائله دیرکی دبیر یا شاعر نثر یا نظم ده معجم حرف- لریندن بیر - ایکی یا نئجه حرفی سیلیر و سالییر "

بو تعریفه گؤره تلیم خانین حذف صنعتینه باغلی اولان شعرلریندن نئجه مورد مثال کتیریریک :

شاعریمیزین آشاقادا گلن " الله اعلا " و " سردارا گرهک " عنوان لی ایکی قوشما سیندا نقطه لی حرفلر حذف اولوبلار :

✽ الله اعلا ✽

مالک الملک دور اول الله اعلا ✽ وار دور او درگاهدا ، صدود گدا
محرم الاسرار دور ، دردلره مرهم ✽ هر عمل گر صالح اولسا معنادا

oooooooooooo

محمد رسولا ، دامباد کرم ✽ عالمه سرور دور ، مالک ارم
او دم عطا اولور اولار اعلم ✽ او دم معلوم اولور ، محرم اعدا

oooooooooooo

سالور مال و اموال هم ملک و املاک ✽ رد اولور سرده هر کمال ادراک
اولور آدم جور ، ملک لر هلاک ✽ امر اولور صور سالور عالمه صدا

oooooooooooo

محمد و آل محمود احمد ✽ وار دو دو عالمده اولاردا ، مند

راه و فرور رسولا سواده اسد * محرم اسرار دور واحد احدا

oooooooooooo

آدم اگر هرگاه اولماسا گمراه * صراط اولور والله اولارا گمراه
" ظلم " اگر صافم اولسا سال و ماه * درم و فرور ، هر مطهر او آدا

oooooooooooo

* سردارا گرهک *

گرهک گهول و فرمک ماه رولره * سواده اولماسا سر، دارا گرهک
سرمهلو و سمهلو اولاحمامدا * ماه رولر مدام سردارا گرهک

oooooooooooo

ملول اولما دلدار دردهام دگول * کودکه و فر مده دردهام دگول
حسوده گرم اولما دردهام دگول * حسوده کم مهر و سردآرا گرهک

oooooooooooo

او دم دورور مسلسلر اسمگه * اصل اولماسا صالح اولور کس مگه؟
مراد هر دم ورور آس کسمگه * آس و کسمک اولور سردارا گرهک

oooooooooooo

گؤک کلام اما سراسر آلم * و فرسه درد والم سراسر آلم
حکمه رام اولدولار سراسر عالم * کاوس و سلم و طور سردارا گرهک

oooooooooooo

"ظلم" مطرود آداعلاردا دد اولسا * کسر ادادی عالمرده آر اولسا
اگر عدل و عالمرده داد اولسا * حسودلار و ورولا سردارا گرهک

oooooooooooo

تلمیم خانین "آغلادا" آدلی شعرینده کی، عینی حالدا بیر "جیفالی
تجنیس" دیر، "ب" و "م" حرفلری حذف اولونوب بونا گؤره بو شعری
اوخویاندا دوداق - دوداقا دگمیر :

* آغلادا *

قانلی تیورین چکر قانلی صداقدان * ها ایسته ر کی، دیده لری آغلادا
آغلا گؤزه ل آغلادا * حسرت چکر آغلادا
صیاد اول سن چیخ داغا * مرغلینی آغلادا
ناحق بیقره آغلادیرسن ای جوان * ار اودور کی، ارکاندا ار آغلادا

oooooooooooo

صیاد گزه‌ره، شکارینن داغینن * لاله آغلاره، زارو گریان داغینن
 عاشیق دئییر داغینن * قارالیشیر داغینن
 عشقینین چکن لیرین * جگرینده داغینن
 عاشق دئییر حسرتینن داغینن * آج زولفونو سینهن اوسته آغلادا

oooooooooooo

سین درد دلین سینده قالدی * اوخلارین ساجیلدی سینده قالدی
 عاشق سینده قالدی * نارلار سینده قالدی
 تولک ترلان شکاری * ککلیک سینده قالدی
 حیه تک ساچلارین سینده قالدی * حاضر اول سن ناگه سنی آغلادا

oooooooooooo

گر جراح سن علاج ایله آق یاره * بارالهی آزار گل سین اغیاره
 اسیر اولدوک اغیاره * گمدک اوزو آق یاره
 عشقینین چکه نینین * جیگری دیر آق یاره
 ار، گره کدیر، قارا قلیج آق یاره * چالا، کسه، جیگرینی، آغلادا

oooooooooooo

عشقین سرده نه سودادی نه قالدی * دیله سالدین ککلیک سینده قالدی
 عاشق دئییر نه قالدی؟ * حسنون تک آینه قالدی
 آتسا اوخون قان ائدهر * چله سینده نه قالدی؟
 اجل گلدی یول یاخیندیرنه تالدی * "طللی خانی" دله، گکچه، آغلادا

oooooooooooo

"چیخب" ردیفلی شعرده تلیمخان نقطه سیز حرف لری حذف ائدیب و
 شعر ائولرین (بیت لرین) نقطه لی حرف لر ایله بنا ائدیب دیر، البته
 (ی = پ = ب) صایلیر:

* چیخب *

شفتینین زیبی زینت نقشی * غنچه نین پشتینن پیشینن چیخب
 زرخین غبغبین بنقش بیضی * جنتین پنجینن ششینن چیخب
 بیزی بیخن زن نیشزن نیشی * بی شفقت شقی بتینن چیخب
 نقض بغض غیظ غضبی پیشی * زیرینن تیشینن قیشینن چیخب
 زیب، زینت نن نقش غبغبینن * چیخن شفقینن شفق جیبینن
 بیزی بیخن شقی زشت زیبینن * تیغ غیظ، غضب خیشینن چیخب
 بت نجیب نقشین خیزی جنبشینن * بیزی بیخن بت شقی قشقیینن

حسین خان باغبان* (۲)

بزی همچو عقابی تیز پرواز
 به اوج سرفرازی برگشافتیت
 بزی شاهین که گر خواهند مردم
 که افتد سایه بالت به سرها
 بزی تندر، بزی طوفان، بزی برق
 که افزون ترزیک لمحہ نشاید
 که جویند از تو درگردون نشانه
 فراز سر بلندیت آشیانه
 ترا بینند زی بالا بینند
 نه چون خاکت پزیر پا بینند
 خروشی در فکن در این کهن دیر
 چراغ آذرخش آسمان سیر
 " مهرداد اوستا "

حسین خان در دوران پیش از مشروطیت

حسین خان از بدو جوانی باغبان حاج میرزا آقا فرشی آزادخواه معروف بود و بر اثر معاشرت با وی از افکار مترقیانه اش متأثر شد و چون بر اثر صداقت و آزاد اندیشی، استعداد پذیرش و دگرگون شدنش زیاد بود به زودی ذهنش بیدار گردید و برای ایجاد تحول و دگرگونی اساسی در سیستم حاکم بر جامعه آن روز آماده تر شد.

گر حیات جاودان بی عشق باشد، مرگ باشد

لیک مرگ عاشقان باشد حیات جاودانی

حسین خان که مردی آهنین پنجه و نترس بود در کسوت باغبانی از جوان - مردان نامدار تبریز نیز شمرده می شد و اغلب قداره بندان آن روزگار از وی حساب می بردند.

طاهرزاده بهزاد ضمن معرفی وی، از رشادت و جلالت حسین خان که در اوایل مشروطیت حتی با خود ستار خان سردار ملی دست و پتجه نرم کرده بود داستان شنیدنی نقل می کند که نشان دهنده گردن فرازی و دلوریش می باشد: " حسین خان مردعا می، خوش قلب و خوش طبیعت بود، همواره از نفوذ اربابش حاج میرزا آقا فرشی به نفع بیچارگان استفاده می کرد و حتی الا - مکان از تعدیات فراش ها و محکمه شاگردها جلوگیری می کرد. باغبان قبل از مشروطیت جزو ششول بندها بود....

* بخش اول این سلسله مقالات در شماره ۸ - ۷ سال ۶۴ محله واریق چاپ شده.

در آغاز شهرت حسین خان، شبی ستارخان برای بردن او، به محله لیل آباد آمده و در نصف شب با حسین خان مصافح و با هم گلاویز شدند، چه مدتی زد و خورد آنان طول کشید معلوم نیست، همین قدر می دانم که بدن هر دو سوراخ شده و در نتیجه مدت ها هردو سخت بستری شدند. همیشه جای زخم خطرناکی در صورت حسین خان باقی مانده بود. ولی هیچ کدام یکی به دیگری فاشق نیامده و از هم جدا شده بودند و به همین علت در ایام شدت جنگ (نبرد - های یازده ماهه م.) قدر همدیگر را می دانستند و ستارخان از روی عقیده و ایمان به شجاعت حسین خان پاسداری با زار را به او و مشهدی محمد علی خان واگذار کرده بود^۱

در اوائل مشروطیت شهر امنیت نداشت و بیم آن می رفت که فراسان به سران آزادی لطمه وارد آورند و پیادست به غارت و چپاول و آزار مردم بزنند، لذا سران مرکز غیبی تصمیم گرفتند که شب ها امنیت محلات تبریز را توسط فدائیان تامین کنند. هر محله توسط چند فدائی زیر نظر یک نفر سرکرده پاسداری می شد، زنده یاد حسین خان نیز سردسته فدائیان محله لیل آباد بود.

ستارخان سردار ملی که هنوز به کسوت مجاهدین درنیا آمده بود به ایمن کارها با نظر تمسخر می نگریست و همان شب تصمیم گرفته بود که به کوی لیل آباد رفته و شبانه حسین خان را با خود به محله امیر خیز ببرد چنان که چند شب قبل از آن "قلعه وان باشی" را از بازارچه شیشه گر خانه برده و چند روز بعد آزادش کرده بود.

سرزمین آذربایجان که همیشه مهد پرورش این تیپ جوان مردان و عیاران بوده، انقلاب مشروطیت نیز با آن آرمان های متعالی و اهداف روشنگرش، در این زمین بارور که پر بود از این مردان دلور و انسان دوست توانست تعداد زیادی از آن ها را پرورش داده و برای دفاع از انقلاب و حاکمیت قانون آماده سازد و در نتیجه این اقرا دجا نبا، ز در پیروزی آزادی خواهان برخوردار مگی نقش بس بزرگی بازی کردند زیرا این را در مردان در برابر ستمگران می ایستادند و از مردمان ستم دیده دفاع می کردند چون آنان "علیرغم قضاوت های گوناگون و به مصداق هر کسی بر حسب فهم، گمانی دارد دو خصوصیت بارز و دو وجه مشترک داشتند، اولاً هیچ یک از آنان برخاسته

(۱) طاهرزاده بهزاد - قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران ص ۴۴۵)

از طبقات اعیان و اشراف و چپا و لگر جامعه نبودند، ثانیاً خود اغلب بر ضد همین طبقات قد علم می کردند و وزیر با رظم سلاطین نمی رفتند. از این رو، عامه مردم که دل پر خونی از ما مورین حکومت داشتند پایداری آنان را در مقابل با حکام و داروغه های دست نشاندگان قدر می نهادند" ^۱

در دوران پیش از مشروطیت این طیف افراد جوان مرد بودند که بر علیه مظالم و زورگویی های شان، خوانین و ملاکین خو نخوار قد علم می کردند و خواب راحت را از چشم آنان می ربودند. زندگی و مبارزات، قاقاچاق نبی ها، کرم ها، فرهادها، حاج اللهیارها، حلاج اوغلوها و شیر زن معروف زینب پاشاها هنوز هم برای مردم آذربایجان الهام بخشند.

خود ستارخان سردار ملی و برادر بزرگش اسماعیل از جمله این بزرگ مردان بودند که سال ها با اعمال حکومت قاجار در جنگ و گریز بودند و بالاخره اسماعیل جانش را در این راه باخت و به دست همان افراد ستمگر به قتل رسید و برادر کوچکش ستارخان بنا به وصیت پدرش مرحوم حاج حسن قره داغی تصمیم گرفت که انتقام خون برادرش را از رژیم قاجار بگیرد.

نادر میرزا در باره حاج اللهیار و برخورد مردم تبریز با این مرد شجاع و غیرتمندی نویسد:

" او با ۲۷ تن به بازار آمد، علی علی گویان، حاج رجبعلی داروغه را که مردی دلیر بود به حجره کریم نیل فروش، به خیره بکشت، بدین بهانه که او گفته تبریزیان بی غیرت باشند، در این واقعه، محمد امین خیابانی ملک الشعراء تبریزیان (شاعر مردمی تبریز) شعرها گفته، مطلع یک چکامه این است:

گل سنه بیر عرض اشدیم اول جعفر دارداریدن

اول پلنگ بیشه غیرت حاج اللهیاردان

این شاعر مردمی (محمد امین) اکنون به تبریز نزد اینان معز است، دیوانی بزرگ دارد. عجب این باشد که تا بدین روز یازده نوبت آن دیوان را با خط زیبا چاپ کرده اند اکنون باز کمیا با است. نظم این اشعار به مذاق تبریزیان، چون شعر فرخی، فردوسی و عنصری باشد. چون شب های زمستان به صحبت نشینند این دیوان بر خوانند" ^۲

حسین خان باغبان نیز از جمله عیارانی بود که از عنفوان جوانی در برابر ستمگران مردانه می ایستاد و از بینوایان حمایت و پشتیبانی

(۱) منصورخانلو - تبریز قدیم - ص ۱۱۹ - (۲) همان کتاب ص ۱۱۸

می کرد و چون مردی با وجدان بود و درقا موذن و آزه خدمت به خلق جایگاه ویژه ای داشت لذا سراسر عمر شرافتمندانهاش را در راه تحقق این هدف و الایش صرف نمود. وی پیش از مشروطیت در سراسر تبریز به ویژه در محله لیل آباد به مردانگی و حمایت از ضعفا معروف بود. در این ابیات م. شبسترلی خصلت مردانگی و شخصیت نوع پرور وی را به خوبی ترسیم کرده است :

لیل آبادین اصل آر خا سیدیر ایندی حسین خان
ظالم لر امونونده
عرشه او جالیر هارداکی یوخسول لارین آهی ،
هر یئرده کی انسانلارین عاجزلیک اولور تکجه گناهی،
هر یئرده کی، دول لار و یتیم لر
پیس گونده دیر اهریمن الینده
سیمرغ کیمی اوردادی باغوان
مظلوم لارین اولموش دیر او دار گونده پناهی
لاکن نه اونون اردوسو واردیر، نه سپاهی
هر یئرده او حاضر دی سه، هئچ یئرده ده یوخدور
هر ظلم ائده نین قلبینه او خدیر
باغوان دیر او دائم الی بئلده
لاکن قولاغی، فکریسه ائلده
ظالم لره دشمن کسلیب دیر او ازهلده
هم باغدادی، هم داغدادی ، هم شهرده ، چؤلده ...
باغبان در کسوت مجاهدین

حسین خان در آستانه جنبش مشروطیت، برای شرکت در انقلاب، زمینه ذهنی لازم را دارا بود چراکه خود مردی آزاد اندیش و انسانی عدالت طلب بود. او با وجود آن همه رشادت و تهور که می توانست با دست به یکی کردن باعمال زورگوی حکومت، با غارت و چپاول مردم، زندگی مرفه‌ی برای خود فراهم آورد. لکن وی با قناعت کردن به همان زندگی ساده و بی تکلف، رهائی مردم ستمدیده از زنجیر بیداد را هدف قرار داده بود.

دول لار و یتیم لر اونا آد ووردی حسین خان
ظاهرده سوسان ، ساده بیر انسان
قلبینه و لاکن جوشار آل قان

چالغار نئجه کی عمانی طوفان
 بیر گون تانیدی باغوانی هریان
 بیر عاجزی دؤییدو کده بیر اعیان
 اصلان کیمی باغوان
 اعیاندان اونون آلدی قصاصین
 تهدید اقله دی محتکری بیر گون اولومله
 آخر تانیدی باغوانی محمدعلی شاه دا
 (م . شبسترلی)

درحالی که در همان موقع افرادی مثل نایب کاظم دواتگرا و غلوها که با اصطلاح از لوطیان محله ده وه چی ولی لمین به تمام معنی بودند و از زور بازوی خود در جهت اجفاف به مردم استفاده می کردند به محض شروع نهضت در صف ضد انقلاب قرار گرفته و به عوامل مزدور استبداد تبدیل شدند برای این که فهمیده بودند در صورت تحقق مشروطیت و استقرار حاکمیت قانون دیگر نخواهند توانست زانو وار خون بیچارگان را مکیده و به حیات ننگین خود ادامه دهند.

معاشرت حسین خان با حاج میرزا آقا فرشی که او خود از الهام گرفتگان طالبوف تبریزی بود نیز تخم اندیشه های نو و متعالی آزادی خواهی و بهروزی جامعه را در ذهن بارور باغبان کاشت و او برای نخستین بار فهمید که دنیای دیگری نیز هست و باید به او دست یافت. در صورتی که بودند افراد سرشناسی مثل نایب محمد اهرابی که علاوه بر شادت و تهور به صفت جوانمردی نیز متصف بودند ولی چون دارای ذهنی خلاق و افکاری روشن نبودند و از هیچ منبع انقلابی نیز تغذیه نشده بودند، نخست در برابر استبداد و مشروطه خواهی بیطرفی اختیار کرده و سپس خود و برادرش "نایب علی" بر اثر ارتکاب کارهای نادرستی، از سوی رهبران انقلاب مضر به نهضت تشخیص داده شدند و چنان که در شماره های آینده خواهد آمد مدیه دست مجاهدین از جمله حسین خان باغبان از پای درآمدند و محله اهراب توسط مشروطه خواهان آزاد گردید. ولی حسین خان و امثالش افرادی بودند که از مدت ها پیش از شروع نهضت آرزو می کردند وضعیتی پیش بیاید و آنان بتوانند بایک حرکت قهرآمیز رژیم سرتاپا واپسگرا و ستمگر آن روز میهنشان را از قدرت ساقط کرده و به جای آن نظامی دادگسترکه استقلال کشور و آزادی هموطنانشان را به همراه داشته باشد ایجاد کنند تا خود و

فرزندانشان در چهارچوب آن خوشبخت و سرافراز زندگی کنند، با این سابقه ذهنی، حسین خان از جمله انقلابیونی بود که با چشمی باز و دبدی روشن قدم در دایره انقلاب گذاشته و با ایمانی راسخ و باوری محکم در آن شرکت کرده بود.

لازم به یادآوری است که این همه استعدادپذیرش و بیداری و چندان در جوانی مثل حسین خان ضرورت داشت که او را برای خدمات بزرگ آینده اش آماده سازد ولی این ویژگی ها برای حانبازی و اینثارکافی نبود، چراکه آموزش تشکیلاتی و پرورش معنوی شخصیت ساز لازم بود که او را طوری تربیت کند که با تمام وجود دل درگرو مرادش یعنی آزادی گذارد و شمع وجودش یک باره در شب ظلمانی سوخته و دنیای پیرامونش را روشن سازد.

آن شرایط خاص و موقعیت استثنائی سیاسی و اجتماعی، سازمانی انقلابی را ضرور می ساخت که تمام این نیروهای مستعد را شناسائی و در یک تشکیلات منظم دورهم گردآورده و با آموزش فنون نظامی و تعلیم رموز سیاسی، آنان را برای روزهای آینده آماده سازد چون از یک دست هر قدر هم قوی باشد صدائی برنمی خیزد. گذشته نه چندان دور مثل آئینه ایمن واقعیت را منعکس می کرد چون عیاران و جوانمردان مثل قاچاق نبی، حاج اللهیار، اسماعیل برادر بزرگ ستارخان سردار ملی و سایر فرزندان خلق با این که سال ها خواب راحت را از چشمان دشمنان خلق ربوده بودند ولی آخر زر، زور و تزویر ستمگران بر آن ها فایق آمده و آنان را از پا در آورده بود. این واقعیت چند روز بعد در تهران و سایر نقاط ایران به وضوح نمایان گردید چون پس از به توپ بسته شدن مجلس شورای ملی، دموکراسی در سراسر ایران برجیده شد چراکه با وجود افراد رشید و متهوری سازمان و تشکیلاتی نبود که آن ها را منسجم کرده و در برابر خودکامگی وادار به مقاومت نماید. در خود تهران آزادیخواهان دلیری بودند که حتی روز کودتا توانستند ساعت ها با شجاعت در برابر کودتاگران ایستاده و تعداد زیادی از آنان را نیز از پای در آورند ولی چون نیروهایشان پراکنده بوده به جایی نبردند، لکن در تبریز سررشته نهضت در دست مردان مدیر و هوشیاری بود که با بینش عمیق و دیدی آینده نگر ضرورت یک چنین سازماندهی را تشخیص داده و با مهارت و کاردانی دست به ایجاد یک چنین تشکیلاتی زدند که بعدها به مرکز غیبی^(۱) معروف شد. سران مرکز غیبی

(۱) برای اطلاع بیشتر از این تشکیلات ر.ک به نقش مرکز غیبی تبریز در انقلاب مشروطیت ایران - به همین قلم .

اشخاص مستعد را شناسایی و نظر آنان را به عضویت سازمان خود جلب می‌کردند حسین خان با این که از طبقات پائین اجتماع برخاسته بود ولی در سطح تبریز شخص گمنامی نبود و رهبران مرکز غیبی نیز این نوع افراد با ارزش را مد نظر داشتند. چنان که ستارخان سردار ملی^(۱) را پس از مطالعات لازم به عضویت تشکیلات خود پذیرفتند. مرحوم دکتر سلام‌الله جاوید درباره عضویت حسین خان می‌نویسد :

" کاردانی، رشادت و درستکاری حسین خان جلب توجه رهبران مرکز غیبی را نموده و او را به عضویت فرقه^۲ اجتماع عیون عامیون پذیرفتند " (۲)
وئ پس از عضویت در سازمان مجاهدین در میدان مشق محله لیل آباد حاضر در تمرینات نظامی شرکت می‌کند. طاهرزاده بهزاد می‌نویسد :
" باغبان پس از اعلان مشروطیت در میدان مشق لیل آباد مشق و در تیر - اندازی ها شایستگی نشان داد و سایر مجاهدین او را دوست می‌داشتند " (۳)
پس از عضویت در این تشکیلات است که شخصیت حسین خان ساخته و پرداخته شده و به یک عقاب شیز پرواز تبدیل می‌گردد و دیری نمی‌گذرد که به آن مقام بزرگ قهرمانی دست می‌یابد به تعبیر مرحوم نصرت‌الله فتاحی :
" اکثر این اشخاص که عنوان (مجاهد فی سبیل الله) با خود داشتند و سنا به خاصیت شورش از اعماق اجتماع بیرون آمده بودند اغلبشان سراج، حلاج، فلاح و غیره بودند، بر اثر تربیت سیاسی و پرورش روحی ایمان بخش و اخلاق آموزی که یافته بودند در عالی ترین مراحل عرفانی قرار داده شده و بهترین صفات یک مرد آزاده و تلاشگر و وطن پرست را در خود جمع داشتند و از این رو اگر نهضت مشروطیت به پاکی و بیرنگی نخستینش ادامه می‌یافت، انسان های تربیت شده در آن ماحرا می‌توانستند بهترین مواد خام برای ساختن مدینه فاضله‌ای که مورد انتظار مردم بود قرار گیرند زیرا وجود آن ها در حکم زمین های بکری بود که بذرکاشته شده راه نیکو ترین وجهی می‌رویاند و مانند همه متحد فکری طول تاریخ جهان که به وجود بذر سالم نیازمند بوده‌اند و هستند. بلی بدان گونه که در موقوع طوفان امواج دریا بزرگترین ماهی ها را از قعر دریا بیرون آورده و به ساحل

(۱) برای اطلاع بیشتر از نحوه عضویت سردار ملی در مرکز غیبی ر.ک به همان

کتاب ص ۱۰۵ ، (۲) دکتر جاوید - فداکاران فراموش شده - ص ۶۱

(۳) طاهرزاده بهزاد - پیشین - ص ۲۵۵

می ریزد، نهضت اصولی مشروطه‌نیز این خاصیت را از خود نشان داد که استعداد‌های فوق‌العاده و لیاقت‌های نهفته در اعماق اجتماع را بیرون آورده و در میادین اجتماعی رها ساخت" (۱)

از این تاریخ به بعد است که حسین خان شب و روز نمی شناسد و به کارهای انقلابی سرگرم است و کمتر به کار و مشغله شخصیش می رسد، چنان که پس از انتخابات اولین دوره، مجلس شورای ملی که حاج میرزا آقاسی فرشی از سوی مردم آذربایجان به نمایندگی مجلس انتخاب و عازم تهران می شود. وی با غش را به حسین خان احاره می دهد و باغبان نیز بر اثر شرکت در کارهای انقلابی نمی تواند به امور باغ برسد و در نتیجه ضرر می کند. حسین خان پس از آغاز مشق نظامی در تبریز به زودی استعداد سپاهی گری و لیاقت فرماندهی خود را نشان داد و در نتیجه به سرکردگی محاهدین محله، لیل آباء برگزیده شد و در طی جنگ‌های یازده ماهه، وی علاوه بر این که محافظت بازار را برعهده داشت و در نبردهای مختلف و ما مور- پت‌های خطرناک شرکت می کرد، شبیخون او با شان محله، ده‌وه‌چی را خنثی می کرد و خودش با چالاک‌ی و جسارت بیش از حد به سنگرهای دشمن شبیخون زده و اغلب سردستگان آن‌ها را به اسارت می گرفت" (۲)

(۱) نصرت‌اله فتحی - دیدار هم‌رزم ستارخان - ص ۲۹

(۲) طاهرزاده بهزاد - پیشین - ص ۴۲۳

ساوالانین قالانی:

لایلی دئییم سس بؤروسون قلامی

یوخو توتسون بو گؤزلری آلامی

آله آله مندن منیم بالامی

لایلی لایلی سنیم نازلی امکییم

سنه قوریان ایکی گؤزوم بیه‌گییم

(۲۱۵)

* صون *

عید نوروز و سال نو مبارک باد

نوروز بايرامی و يئنی ايليميز قوتلو اولسون

وارليق درگيسي نيم ۱۳۶۵ - اينجی ایللی صون صایی سینی نشرائه رکن نوروز بايرامی و يئنی ایللی عزیز اوخوجولاريميزا تبریک دئييم، يئنی ایلین بوتون شانلی ایران ملتینه، خصوصاً عزیز اوخوجولاريميزا مبارک و اوغورلو اولماهيني دئييم. يئنی ایلده درگيميز ۹- اونجو ایلينه گیره جگ. گشون سگگین ایلده وارليق دا کی یازیلاريميزلا آنا ديليميزین اساس قایده لارینی، ادبیاتيميزی، یازی قایدالارینی و بیر سؤزله دلال و فرهنگيميزی تانیماقا و وارليغيميزی اولگن تمگه موفق اولدوق. آنا ديليميزده سؤیله تن گؤزله شعرلی اوخودوق، ديل و ادبیاتيميزین زنگینلیگينه تانیش اولدوق و بیر چوق شاعر و ادبی شخصیتلریميزی تانیدق. صون گوتلرده ديليميز و ائليميزین تاریخی باره ده چيخان کتابلاردا وارليغيميز حقیقده بيلگيميزی بیر حده قدر تاماملایمیش اولاجاقدير. اينده اوخوجولاريميز ادبی ديليميز، ادبیات و فرهنگيميزله دریندن تانیش اولوب، شاعر و یازیچیلاريميز اؤز یازا ديچيلیکلاريله ديليميزی و ادبیاتيميزی هامدا زنگینلشدیر. مکنه دیر. امیس اندیریک گله جکده یاشاریلاريميز دایا گتیش قیامدا دوام ائتسین و يئنی ایلده صدامین سقوطيله ظفر ایله بیلگه بازیش قوروشاق.

وارليق

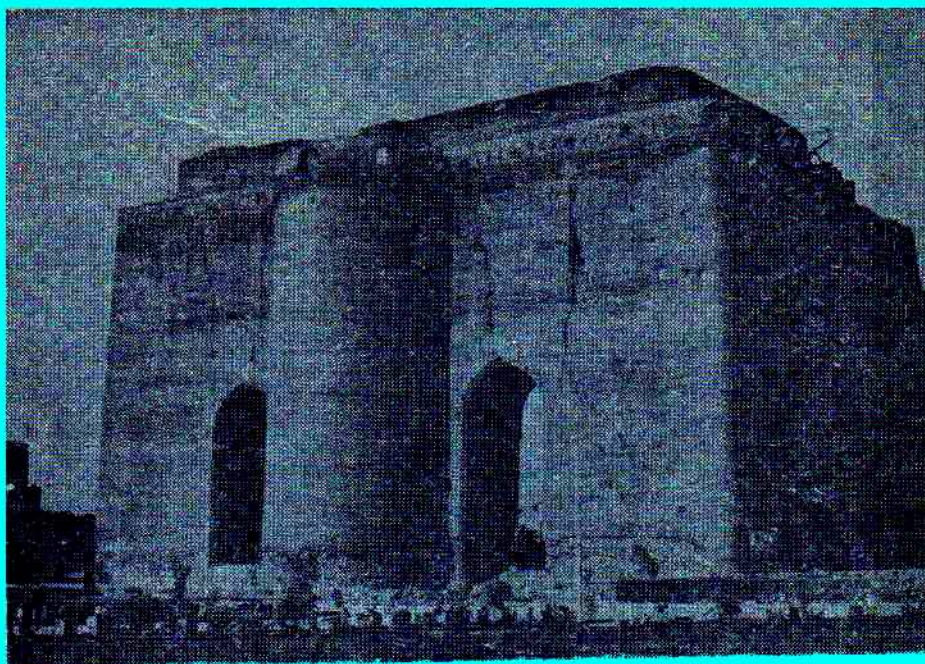
تورکلرین تاریخ و فرهنگينه بیر باخیش

و

تاریخ زبان و لهجه های ترکی

کتابلاری چاپدان چیخدی. کتابچیلاردان و وارليق دفتریندن

آلابیلیرسی نیز.

مغرور دایان ، آئین آجیق ، اوزون آغ ، تک آلاها اگیل ، ارکیم ، آی ارکیم
اوندان باشقا ، سن بیر کسه اگیلمه قارشیندا گؤر اگیلرکیم ، آی ارکیم !

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر : دکتر جوان هیئت

تهران ، خیابان ولی عصر ، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن عصرها ۶۴۵۱۱۷

چاپ کاویان - مهبدان بهارستان